

MÜŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER VE MÜSLÜMANLARI

BOYKOTA TABİ TUTMALARI

Gencal ŞENYAYLA

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İslâm Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ali AKSU

SİVAS
Ocak - 2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gencal ŞENYAYLA'nın hazırlamış olduğu bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr. nal KILIÇ

ye: Doç. Dr. Ali AKSU (Danışman)

ye: Doç. Dr. Alim YILDIZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28.01.2008

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOğLU

Enstitü Müdürü

ÖZET

Araştırmamızda İslâm Tarihi'nin ilk dönemlerinde Hâşimoğulları ile Muttaliboğullarına karşı uygulanan boykot olayını araştırıp sebep ve sonuçları ile birlikte tahlil etmeye gayret ettik.

Giriş bölümünde, çalışmamızda müracaat ettiğimiz kaynaklara dair bilgiler verdik. Ayrıca yine bu bölümde başvurduğumuz kaynakların bariz özelliklerini belirterek, bu kaynakların çalışmamız açısından önemine değindik.

Birinci bölümde, ana hatlarıyla boykot öncesi durum hakkında genel bir tespit yapmaya çalıştık. Bu neviden olarak, Hz. Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesi ve bunun tabîi sonucu olarak İslâm'ı tebliğe koyulması ile bu tebliğin safhaları bu bölümde ele aldığımız temel başlıklar olmuştur. Ayrıca ilk Müslümanlar ve çektikleri sıkıntılar, boykot öncesi dönemde Mekke'deki müşriklerle müslümanların genel durumlarını da yine bu bölümde ele alıp değerlendirdik.

İkinci bölümde, sebep ve sonuçları ile boykot olayını ele alarak geniş bir şekilde değerlendirmeye tâbi tuttuk. Boykotun sebepleri, boykotla ilgili kararların yazılı olduğu sahifenin mahiyeti, boykota karşı kabilelerin tutumları, uygulanan bu boykotun hem inananlar hem de müşrikler açısından sonuçlarını tespit edip sunmaya çalıştık.

Sonuç kısmında ise, araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz sonuçları özet bir şekilde sunarak çalışmamızı sonlandırdık.

ABSTRACT

In this study we have searched about the boycott practiced against Haşimoğulları and Muttaliboğulları in the early periods of the History of Islam and we try to make an analysis of the reasons and result.

In the introductory part we gave information about the bibliography and mentioning the outstanding features of these sources we also mentioned the significance of them for our study.

In the first chapter we tried to draw on overall picture of the pre-boycott situation. In this respect, Mohammed's having been sent as a prophet and related to this, the announcement of Islam, the phases of this announcement are the basic subjects of this chapter. Besides, the first Muslims, the sufferings they went through, the situation of the Muslims and the unbelievers in Mecca in the pre-boycott period are analyzed in this chapter.

In the second chapter we thoroughly evaluated the boycott with its reasons and result. We tried to present the reasons of it, the content of the page on which the decisions about the boycott were written, the attitude of the tribes about the boycott and the outcomes of it for both the Muslims and the unbelievers.

In the conclusion part we conclude with a summary of the outcomes we have gained through the study.

KISALTMALAR

- agm..... : Adı Geçen Madde
- b..... : İbn, bin
- bkz..... : Bakınız
- çev..... : Çeviren
- DGBİT..... : Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
- DİA..... : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Hız..... : Hazreti
- md..... : Maddesi
- s..... : Sayfa
- sad..... : Sadeleştiren
- tsz..... : Tarihsiz
- thk..... : Tahkik Eden
- v.b..... : Ve benzeri
- y.y..... : Basım yeri yok.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
BOYKOT ÖNCESİ GENEL DURUM.....	7
1. Hz. Muhammed’in Peygamber Olarak Görevlendirilmesi	8
2. İslâma Davet ve İlk Müslümanlar	10
a. Gizli Davet	11
b. Alenî Davet	13
3. İlk Müslümanlar ve Bunlara Karşı Müşriklerin Tepkileri	14
4. İslâm’ın Yayılışını Durdurmak İçin Kureyş’in Aldığı Önlemler.....	17
a-Kureyş’in Ebû Talib Nezdinde Uzlaşma Girişimleri.....	18
b. İslâm’dan Vazgeçmesi İçin Müşriklerin Hz. Peygamber’e Başvuruları.....	21
5. Müşriklerin Müslümanlara Yaptıkları Düşmanlığa Tepkiler.....	23
6. Habeşistan’a Hicret	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
MÜŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER VE MÜSLÜMANLARI	27
BOYKOTA TÂBİ TUTMALARI	27
A-SEBEPLERİ AÇISINDAN BOYKOT OLAYI.....	28
1. Mekkelilerin Müslümanlara Karşı Boykot Uygulamasının Sebepleri	28
a. Dîni Sebepler	29
b-Ekonomik sebepler	33
c. Sosyal ve Psikolojik Sebepler	34
d- Kabilevî Sebepler.....	36
2. Boykot Olayının Mahiyeti ve Uygulanışı	38
a-Boykot Olayının Kaynaklarda İsimlendirilişi	39
b-Boykotun Tarihi ve Süresi	41

c-Boykotu Uygulamaya Karar Verenler	43
d-Boykot Sahifesini Yazan Kişi.....	45
e- Boykot Sahifesinin Mühürlenmesi.....	49
f-Boykot Sahifesinin Muhafaza Edildiği Yer	52
g- Boykot Sahifesinin İçerdiği Müeyyideler.....	55
1- Hâşim ve Muttaliboğulları İle Kız Alış Verişinde Bulunmamak	55
2- Haşim ve Muttaliboğullarıyla Alış Veriş ve Ticari İlişkilerde Bulunmamak.....	56
3- Haşim ve Muttaliboğullarından Gelecek Barış Tekliflerini Kabul Etmemek	56
4-Hz. Muhammed'i Kendilerine Teslim Edinceye Kadar Bu İki Kabileye Acımamak	57
5- Haşim ve Muttaliboğulları İle Sosyal İlişkiler Kurmamak.....	57
6- Çarşı ve Pazarları Hâşimilere Kapatmak	57
h-Şi'bu Ebi Talib'e Giriş ve Bu Girişin Mahiyeti.....	58
i-Boykot Yıllarında Çekilen Sıkıntılar	61
j-Kabilelerin Boykota Karşı Tutumları	66
k- Boykot Yıllarında Ebû Talibin Hz. Peygamber'i Koruma Tedbirleri	69
3- Boykotun İhlali ve Sona Ermesi	71
a- Boykotun İhlali	71
b-Boykotun İptal Tarihi ve Bu Konudaki Tartışmalar	73
c-Şi'bu Ebi Talib'den Çıkış	84
d. Boykot Sonrasında Hz. Peygamber ve İnananların Durumu	85
B. SONUÇLARI AÇISINDAN BOYKOT OLAYI	87
1. Boykot Olayının Sonuçları.....	87
a-Dinî Açıdan Boykot Olayının Sonuçları.....	87
b- Ekonomik Açıdan Boykotun Sonuçları	90
c-Sosyal Açıdan Boykotun Sonuçları	92
d-Kabîlevî Açıdan Boykotun Sonuçları	94
SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	99

ÖNSÖZ

İnsanı yaratan Allah, onu tarihin hiçbir döneminde yalnız ve başıboş bırakmamış, ona iyiyi ve doğruyu gösteren peygamberler göndermiştir. İnsanlık tarihinin her döneminde, Allah'ın peygamberleri ve ona inananlar genellikle yaşadıkları toplumlar tarafından hor görülmüşler ve dışlanmışlardır. Bu realite hemen hemen bütün Peygamberler için böyle olduğu gibi, son Peygamber Hz. Muhammed ve ona iman eden ilk nesiller içinde böyle olmuştur.

Hız. Muhammed ve ona iman eden ilk müslümanlar, Mekke'deki müşrikler tarafından her türlü eza ve cefaya uğratılmışlardır. Müşrikler, İslâm'ın yayılışını engellemek için iman eden ilk Müslümanlara karşı akla gelebilecek bütün baskı ve işkence metotlarını uygulamışlardır. Hafife almak, alay etmek, işkence yapmak bu metotların en belirgin olanlarıdır.

Müşriklerin söz konusu sindirme metotları İslâmın yayılışını engelleyemeyince bu sefer müşrikler daha etkili bir yol olan boykotu uygulamaya karar vermişlerdir.

İslâm'ın ilk yıllarındaki bu boykot olayı hakkında müstakil bir çalışmanın olmaması, boykotun sebep ve sonuçları ile mahiyetine dair yaygın olan yanlış kanaatler boykot olayını tez konusu olarak seçmemizi sağlayan en önemli etkenler olmuştur. Bunun için de tezimizin başlığını “*Müşriklerin Hız. Peygamber ve Müslümanları Boykota Tabi Tutmaları*” olarak belirledik.

Zira söz konusu yanlış kanaatler genellikle boykotun sebepleri, sonuçları ve mahiyeti ile ilgilidir. Çalışmamızın malum yanlış kanaatleri giderilmesi noktasında katkılar sağlamasını temenni ediyoruz.

Çalışmamız önsöz, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında iki bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde, araştırmamızın kaynaklarına dair bilgiler verdik. Ayrıca çalışmamızın temel kaynaklarının karakteristik özelliklerini belirterek onlardan hangi açılardan istifade ettiğimizi açıkladık.

Birinci bölümde, boykot öncesi genel durum tespitine gayret ettik. Hız. Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesi, Peygamberliğin gereği olarak aldığı

vahyi insanlara tebliğ faaliyetleri ile bu faaliyetler sonucu karşılaştığı sıkıntılar ve İslâmın yayılışına engel olmak için Mekkeli müşriklerin gösterdiği tepkiler hakkında bilgiler verdik.

İkinci bölümde ise, müşriklerin başvurduğu her türlü tedbire rağmen İslâmın yayılışını engelleyememeleri sonucunda son bir baskı metodu olarak boykot uygulamaya karar vermeleri ile birlikte fiiliyata geçirilen boykot olayının sebepleri, sonuçları ve mahiyetine dair açıklamalar yaptık.

Sonuç bölümünde ise araştırmamızın sonucunda elde ettiğimiz neticeleri özet bir şekilde sıralayarak çalışmamızı sonuçlandırdık.

Çalışmamız boyunca, her an maddî ve manevî yardımlarını bizden esirgemeyen, danışman hocam Doç. Dr. Ali AKSU Bey ve Doç. Dr. Ünal KILIÇ Bey'e teşekkürü borç addediyorum.

Bu çalışmamızın söz konusu eksikliklerin giderilmesine bir nebze olsun katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

Gencal ŞENYAYLA

Sivas–2008

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Hâşim ve Muttaliboğulları'na uygulanan boykotla ilgili bu çalışmamızda müracaat ettiğimiz kaynaklar, genel olarak siyer kitapları başta olmak üzere, meğâzî, tabakât, neseb ve genel İslâm tarihi kaynaklarıdır. Tabi ki tezimizin konusu olan boykot hakkında bizim için en önemli kaynaklar klasik siyer kitaplarıdır. Bununla birlikte yine ulaşabildiğimiz kadarıyla çağdaş siyer kitapları ve genel olarak İslâm tarihi ile ilgili eserler ve boykot konusunda yazılmış makaleler de yine müracaat ettiğimiz en önemli kaynaklar olmuştur.

İsimlendirmeler farklı olmakla birlikte boykot olayı genel anlamda İslâm tarihi ile ilgili olan bütün kaynaklarda anlatılmıştır. Bununla birlikte olay kaynakların çoğunda birkaç satırla geçirilmiş ve konumuz açısından önem arz edecek olan detaylara genelde değinilmemiştir.

Boykot konusunu araştırırken en fazla başvurduğumuz kitaplar siyer kitapları olmuştur. Boykot konusu ile ilgili olarak genel anlamda en geniş bilgiler sunan siyer kitapları da İbn İshâk'ın (ö. 151/768) “*Sîre*”si¹ ile İbn Hişâm'ın² (ö. 218/833) “*es-Sîretü'n-Nebeviyye*” adlı eserleridir. Bu iki eser tezimizin temelini teşkil eden boykot hakkında en detaylı bilgileri sunmaları bakımından diğer kaynaklardan ayrılmaktadırlar.

Ensâb kitapları da başvurduğumuz kaynaklardandır. Bu anlamda Belâzürî'nin (ö. 297/892) “*Ensâbü'l-Eşrâf*”³ isimli eseri en fazla yararlandığımız eserdir. Her ne kadar bir neseb kitabı olsa da Belâzürî'nin bu eseri konumuz açısından genel bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan biz, Belâzürî'nin bu eserinden son

¹ Muhammed b. İshâk b. Yesar İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk (Kitabü's-Siyer ve'l-Meğâzî)*, thk., Ahmed Ferîd, Beyrut 2004.

² Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Amr Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 2004.

³ Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk., Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî, Beyrut 1966.

derece istifade ettik. Ayrıca Belâzürî'nin bu eseri, diğer kaynakların değinmediği pek çok noktaya değinmesi yönüyle de önem arz etmektedir.

Tezimiz içerisindeki yer isimlerini açıklarken baş vurduğumuz ilk kaynak, coğrafi eserlerin en önemlilerinden olan Yâkût el-Hamevî'nin "*Mu'cemu'l-Büldân*"⁴ isimli eseridir.

Tabakât kitapları tezimizin her safhasında başvurduğumuz en önemli kaynaklardandır. Söz konusu kaynaklar arasında ise bizim en fazla istifade ettiğimiz şüphesiz İbn Sa'd'ın (ö. 230/844) "*Tabakât*"⁵ adlı eseridir. İbn Sa'd'ın görüşlerinde tarafsız olması ve sunduğu bilgilerin temel siyer kaynaklarıyla uyum arz etmesi açısından eserinin son derece önemli olduğunu belirtmek istiyoruz.

Genel tarih araştırmaları açısından başvurulacak ilk kaynak diyebileceğimiz Taberî'nin (ö. 310/922) "*Târihu't-Taberî*"⁶ isimli eseri çok fazla olmamakla birlikte ara sıra müracaat ettiğimiz önemli eserlerdendir. Genel özelliği itibariyle ele aldığı konularda farklı rivayetleri aktaran Taberî'nin bu özelliğini boykot konusunda görmemekteyiz. Taberî'nin boykot konusuna fazla değinmemesi dikkat çekicidir.

Çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz bir diğer eser ise Ya'kûbî'nin (ö. 294/867) "*Tarih'i*"⁷ dir. Yakûbî'nin bazı konularda temel siyer eserlerinin verdiği bilgilere muhalif bilgiler sunarak bazı konularda abartılı rakam ve ifadeler kullanması, ayrıca Şii temayüllü olması ve bu temayülünü pek çok konuda ortaya çıkarması kendisinden faydalanırken bizleri daha temkinli olmaya sevketmiştir. Bunun için de Ya'kûbî'den aldığımız bilgileri diğer temel kaynaklarla kıyaslayıp bir değerlendirmeye tâbi tutarak kullandık.

Rivayetçi bir üslupla yazılan İbnü'l-Esîr'in "(ö. 630/1232) "*el-Kâmil fi't-Târih*"⁸ isimli eserinden çalışmamız boyunca, özellikle de birinci bölümle ilgili konularda istifade ettik. İbnü'l-Esîr'in eserinde bizim dikkatimizi çeken, öncelikle üslup bakımından Taberî'nin takipçisi niteliğinde olması ve boykot konusunu anlatırken konuyu çok güzel bir kompozisyon içerisinde sunması idi. Aslında

⁴ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldan*, Beyrut 1990.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk., İhsan Abbas, Beyrut 1985.

⁶ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et- Taberî, *Târihu't-Taberî*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Kahire 1990.

⁷ Ahmed b. Ebi Ya'kûb, *Târihu'l-Ya'kûbî*, thk., Abdülemîr Mühennâ, Beyrut 1993.

⁸ İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Târih*, Beyrut 1979.

kaynakların genelinde boykot konusunun aktarımında bu anlatım karmaşası söz konusu iken, İbnü'l-Esîr'de bunu göremiyoruz.

Tezimizin özellikle birinci bölümünde en çok faydalandığımız eserler; İbn Seyyidinnas'ın (ö.734/1333) *Uyûnu'l-Eser'i*⁹, Hudari Bek'in *Nuru'l-Yakîn'i*¹⁰, Mübarekfûrî'nin *Sîret'i*¹¹, Muhammed Rıza'nın *Muhammed Resulullah*¹² adlı eserleridir.

İbn Seyyidinnas'ın Uyun'u bi'set'in başlangıç ve seyrine ilişkin konularda kronolojik bilgiler sunması bakımından özellikle birince bölümde bu eserden çokça faydalandık. Hudari Bek, Muhammed Rıza ve Mübarekfûrî'nin eserleri ise siyer alanında hem muhtasar eserler olmaları, hem de israiliyat diyebileceğimiz bilgilerden uzak durmaları açısından kendilerine güvenle başvurabileceğimiz eserlerden olmalarını sağlamıştır.

Yukarıda saydığımız siyer ve tarih kitaplarının dışında, tezimizin başlıklarına göre farklı şekillerde faydalandığımız tarih kitapları da oldu. Şimdi de bu kitapların isimlerini zikrederek belirgin özelliklerine değinmek istiyoruz.

Diyarbekrî'nin (ö. 990/15829) "*Tarihu'l-Hamîs fî-Ahvali Enfesi Nefs*"i¹³, Ebû'l-Fidâ'nın (ö. 732/1331) "*Târihu Ebi'l-Fida el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*"i¹⁴, İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*"si¹⁵ ile "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*"si¹⁶, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) "*Hasâisu'l-Kubrâ*"si¹⁷, İbn Haldun'un (ö. 808/1406) "*Sîretü'n-Nebeviyye*"si¹⁸, Halebî'nin (ö. 1044/1634) "*İnsânu'l-Uyûn'u*"¹⁹,

⁹ Ebû'l-Fida Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnas, *Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzive's-Şemâili ve's-Siyer*, Beyrut 1992.

¹⁰ Muhammed Hudari Bek, *Nûru'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Murselîn*, Beyrut 2002.

¹¹ Safiyyurrahman Mübarekfûrî, *Sîretü'r-Resul*, Beyrut 2001.

¹² Muhammed Rıza, *Muhammed Resulullah*, Beyrut 2005.

¹³ Hüseyin b. Muhammed b. Hasen Diyarbekrî, *Târihu'l-Hamîs fî-Ahvâli Enfesi Nefs*, Beyrut tsz.

¹⁴ İmamüddin İsmail Ebû'l-Fida, *Târihu Ebi'l-Fida el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, ta'lik, Mahmud Deyyub, Beyrut 1997.

¹⁵ Ebû'l-Fida el-Hafız İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Muhammed Mu'tasimbillah, Beyrut 1999.

¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk., Ahmed Ebû Müslim- Ali Necib Advâ, Beyrut 1992.

¹⁷ Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebibekr Süyûtî, *Hasâisu'l-Kubrâ*, Beyrut tsz.

¹⁸ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Riyad 1988.

¹⁹ Nureddin Ebû'l-Ferec Ali b. Burhaneddin İbrahim Halebî, *İnsânu'l-Uyûn fî-Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Beyrut 2002.

İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) "*Dürer*"i²⁰ bu anlamda sayabileceğimiz en önde gelen kaynaklarımızdır.

Diyarbakır boykot olayı ile ilgili fazla bir bilgi sunmamakla birlikte, boykotun safhalarıyla ilgili olarak verdiği bilgilerde tarihlendirmeye dikkat etmiştir. Halebî'nin *İnsanu'l-Uyun*'u boykot konusunda çelişkili gibi görünen bazı noktalarda getirdiği açılım ve yaptığı yorumlarla dikkatimizi çekmiştir. İbn Haldûn'un *es-sire*'si ise zaten yapısı gereği muhtasar bir eser olduğu için bu konuda fazla detaya girmeden olayları kronolojik olarak aktarması yönüyle dikkat çekmektedir.

Süyûtî ise yukarıda zikrettiğim eserinde rivayetçi bir metot takip etmiştir. Bunun için de kendisinden tezimizin konularıyla ilgili çok önemli alıntılar yapamamakla birlikte genellikle temel kaynakların görüş bildirdiği konularda ona da müracaat ettik. Ebu'l-Fidâ'nın *Tarih*'i ise muhtasar bir şekilde kaleme alınması dolayısıyla konunun detayına girmemekle birlikte konu ile ilgili bütün noktalara çok öz bir şekilde temas etmektedir. Bu özelliğinden dolayı da özellikle ikinci bölümde Ebû'l-Fida'nın Tarihine başvurduk.

Başvurduğumuz en önemli kaynaklardan biri de, İbn Abdilberr'in *Dürer*'idir. Bu eserinde İbn Abdilberr, boykot konusuna kaynaklarda görmeye alışkın olmadığımız bir şekilde geniş yer ayırmıştır. İbn Abdilber, bu eserinde özellikle boykotla getirilen müeyyideler konusunda detay sayılabilecek bilgiler sunmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünde genellikle başvurduğumuz eserlerden biri de Zehebî'nin (ö.748/1374) *Târîhu'l-İslâm*²¹ adlı eseridir. Zehebî'nin bu eserinde boykot konusu genel hatlarıyla ve tafsilatlı sayılabilecek şekilde işlenmiştir. Diğer eserlerden farklı olarak da boykot'un iptaline dair açıklamalarını geniş tutmuş olmasıdır.

Mekkî'nin *Simtu'n-Nucûm*²² adlı eserinden de ikinci bölümde faydalandık. Mekkî'nin boykot konusunda çelişkili gibi görünen bazı noktalara ilişkin yaptığı açıklamalar ve yorumlar tezim için önemli katkılar sağlamıştır.

²⁰ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr, *ed-Dürer fî-İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*, hk., Şevki Dayf, Kahire 1994.

²¹ Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk., Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut 1990.

²² Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-Âsî el-Mekkî, *Simtu'n-Nucûm el-Avâlî fî Enbâi'l-Evâlî ve't-Tevâlî*, thk., Adil Ahmed-Ali Muhammed Muavviz, Beyrut 1998.

Ayrıca Makrîzî'nin (ö. 845/1444) *İmtâ'u'l-Esma'*²³ adlı esrine özellikle boykot sahifesi'nin saklandığı yer konusunda farklı rivayetlere değinmesi açısından çalışmamız için önem arz etmektedir.

Genel tarih kitapları içerisinde müracaat ettiğimiz bir diğer eser de Zürkânî'nin (ö. 1122/1710), Kastallâni'nin *Mevâhibu'l-Ledunniyye*'sine yazdığı şerhtir.²⁴ Bu eserde Zürkânî, Mevâhib'in metni üzerine oldukça geniş bir şerh yapmıştır. Bu özelliğinden dolayı da Zürkani'nin bu eserine özellikle boykota dair bütün noktalarda müracaat etmiş olduk.

Çalışmamızda müsteşriklerin eserlerine de müracaat ettik. Ünlü müsteşrikler Watt²⁵ ve Hodgson²⁶ eserlerine müracaat ettiğimiz müsteşriklerdir. Özellikle Watt, boykota dair pek çok noktaya yönelttiği eleştirileriyle tezimizde farklı bakış açıları yakalamamıza sebep olmuştur.

Arap aleminde yapılan çalışmalardan Hüseyin Heykel²⁷ ve Muhammed Gazali²⁸ nin eserleri kendilerinden fazlasıyla istifade ettiğimiz eselerdir. Bu iki eserden özellikle boykotun sebep ve sonuçlarının tespiti ve yorumlanması açısından istifade ettik. Zira klasik kaynaklar bu noktalara fazlaca değinmemektedirler. Bu noktadaki tespitlerimizde özellikle bu iki eserden ziyadesiyle faydalandık.

Yine Arap aleminde yapılan çalışmalardan boykotun sebep ve sonuçları ile yorumlanması noktasında yararlandık. Bu anlamda müracaat ettiğimiz kişilerin başında Ebû Râs²⁹, Ebrâşî³⁰, Şâmî³¹ ve Mahmud Şakir³² gelmektedir.

Türkçe olarak yazılmış İslâm Tarihlerinden de faydalandık. Bu anlamda aklı gelen ilk eser M. Asım Köksal'ın sekiz ciltlik *İslam Tarihi*³³ adlı eseridir. Bu esere

²³ Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, thk., Muhammed Abdülhamîd, Beyrut 1999.

²⁴ Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledünniyye*, thk., Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut 1996.

²⁵ William Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev., Ünal Çağlar, İstanbul 2001.

²⁶ Marshall G.S Hodgson, *İslâmın Serüveni*, çev., Ahmet Demirhan, İstanbul 1995.

²⁷ Mehmet Hüseyin Heykel, *Hiz. Muhammed Mustafa*, çev., Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1948.

²⁸ Muhammed Gazâlî, *Resulullah'ın Hayatı, Fıkhu's-Sîre*, çev., Resul Tosun, İstanbul 2005.

²⁹ Yusuf Muhammed Ebû Râs, *Teemmülâtün Harekiyyetün fî-Sîreti'l-Mustafa*, Umman 2001.

³⁰ Muhammed Atiye Ebrâşî, *Azametü'r-Resûl*, y.y 1971.

³¹ Muhammed b. Yusuf es-Sâlihi eş-Şâmî, *Subulü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayri'l-İbâd*, thk., Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1986.

³² Mahmud Şakir, *Hiz. Adem'den Bugüne İslâm Tarih*, çev., Ferit Aydın, İstanbul 1995.

³³ M.Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul 2001.

hem birinci bölümde, hem de ikinci bölümde sık sık başvuruda bulunduk. Benzer şekilde hem birinci bölümde hem de ikinci bölümde en önemli başvuru kaynaklarımızdan bir diğeri de Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi*³⁴ adlı eseri olmuştur. Hamidullah'ın bu eseri konumuz açısından özellikle boykotun sebepleri noktasındaki tespitleri ile önem arz etmiştir.

Boykot hakkında yapılmış müstakil bir kitap çalışmasına rastlayamadığımızı belirtmek istiyoruz. Konu ile ilgili sadece iki makale bulabildik. Bunlar, Mehmet Azimli'nin "*Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar*" isimli makalesi ile Şükrü Balıkçı'nın "*Mekke Döneminde Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı Ambargo*" başlıklı makalesidir.³⁵ Her iki makalenin çalışmamız boyunca bize yol gösterdiğini söyleyebiliriz.

³⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1993.

³⁵ Şükrü Balıkçı, "*Mekke Döneminde Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı Ambargo*", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa 1997, Sayı 3; Mehmet Azimli, "*Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar*", İstem Dergisi, Sayı 7, Konya 2007.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOYKOT ÖNCESİ GENEL DURUM

1. Hz. Muhammed'in Peygamber Olarak Görevlendirilmesi

İnsanlara Allah'ın ayetlerini okuyan, kitap ve hikmeti öğreten, onları kötülüklerden arıtan bir peygamber olarak gönderilen³⁶ Hz. Muhammed'in bi'setinin nasıl başladığına dair Kur'an'da detaylı bilgi olmamasına karşılık, hadislerde bi'setin sadık rüyalarla başladığı anlatılmakta ve Hira Mağarası'nda bulunduğu bir sırada Cebrail'in kendisine gelerek Alak Suresinin ilk beş ayetini indirmesiyle birlikte peygamberliğin başladığına dair detaylı bilgi verilmektedir.³⁷

Mekkeliler arasında, Recep ve Ramazan ayları gibi senenin belirli aylarında toplumdan zaman zaman uzaklaşmayı ve bu şekilde inzivaya çekilmeyi adet haline getiren ve kendilerine "Hanif" denilen bir kısım insanlar vardı. Bunlar Allah'ın varlığına, ceza ve mükâfat yeri olarak ahiretin varlığına inanmış kimselerdi. Hz. Muhammed'in dedesi de bunlardan biriydi.³⁸ Hanifler arasında adı zikredilen Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in Hira'yı mesken edinmesi ve burada inzivaya çekilmesi de bunu teyit etmektedir.³⁹

Hz. Muhammed de dedesi Abdülmuttalib gibi, muhtemelen otuz beş yaşlarında iken Hira Mağarasında inzivaya çekilmeye başlamış, Allah da Hz. Muhammed'e bi'setten birkaç sene önce Mekke'nin Kuzey-batısındaki Hira Mağarasına çıkmayı ve orada yalnız kalıp devamlı düşünmeyi, insanlardan ve insanların yapageldikleri kötü alışkanlıklardan kaçınmayı ve nefis murakabesi yapmayı herşeyden çok sevdirmiştir.⁴⁰

³⁶ Âl-i İmrân, 3 /164; Cum'a, 62/2.

³⁷ Bi'setin başlangıcı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., İbn Hişâm, I, 154-160; Zeynüddin Ahmed b.Ahmed b. Abdi'l-Latîf ez- Zebîdi, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, çev., Ahmet Naim-Kamil Miras, Ankara 1976, I, 1-27.

³⁸ Haniflerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbn Hişâm, I, 147-154; Şaban Kuzgun, "Hanif", *DİA*, İstanbul 1991, XVI, 33-39.

³⁹ İbn Hişâm, I, 153; Fuat Günel, "Hira", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 121-122.

⁴⁰ İbn Hişâm, I, 155; Hasen b. Ömer b. Habib, *el-Muktefâ min Sireti'l-Mustafa*, thk., Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, Kahire 1996, s.52-53; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, s. 81.

Zaman zaman hanımı Hz. Hatice'yi de beraberinde Hira'ya götüren⁴¹ Hz. Peygamber'in burada inzivaya çekilme durumu yukarıda özetlediğimiz şekilde kırk yaşına girinceye kadar bu şekilde devam etmiştir.⁴² Hicri 610 yılı Ramazan ayının yirmi yedinci gecesinde⁴³, Hira'da bulunduğu sırada sabaha karşı kendisine Allah tarafından vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla Alak suresinin "İkra" (oku) emriyle başlayan ilk beş ayeti indirilmiştir. Böylece ilk vahyi alan Hz. Muhammed'in bi'seti kırk yaşlarında bulunduğu sırada gerçekleşmiş ve yirmi üç yıl sürmüştür.⁴⁴

Aldığı bu ilk vahiyle aşırı bir korku ve heyecana kapılan Hz. Muhammed, Hira'dan hızlı adımlarla inerek evine gelmiş ve Hz. Hatice'den üstünü örtmesini istemiştir. Daha sonra Hz. Hatice onu, kendisi bir hristiyan olan amca oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmüştür.⁴⁵

Varaka, Hz. Muhammed'in başından geçenleri kendisinden dinledikten sonra ona şunları söylemiştir: "Bu gördüğün Allah'ın Musa'ya indirdiği Cebrail (Namus) dir. Bu asla şeytânî bir şey olamaz. İlhî tebliğ vazifende birçok güçlülere uğrayacağın zamana kadar yaşayacak olursam, seni himaye edeceğim ve elimden geldiği kadar sana yardımcı olacağım." Bu olaydan kısa bir süre sonra da Varaka vefat etmiş ve bundan sonraki süreçte vahiy bir müddet kesintiye uğramıştır.⁴⁶

Varaka'nın bu sözleri Hz. Muhammed'in içini rahatlattı ve teskin etti. Bundan sonra da Resulullah, aynı tecrübenin tekrarlanmasını ve kendine gelen meleğin yeniden görünmesini istemeye başlamıştı. Bu ümitle Hz. Muhammed sık sık Hira'ya çıkarak onu gözlüyordu. Fakat aradan uzun zaman geçmesine rağmen melek bir türlü gelmiyordu. Bu şekilde uzun zaman geçti. Buna İslâmî literatürde "Vahyin Kesilmesi" anlamına gelen "Fetretü'l-Vahiy" denmektedir.

Böylece vahyin kesintiye uğramasıyla birlikte aşırı derecede üzülen ve ızdırap çeken Hz. Peygamber, ayetlerin yeniden inmesinden sonra sükûnete ermiş ve ayetlerde emredildiği şekilde Allah'ı ve onun ayetlerini anlatmaya devam etmiştir.⁴⁷ Bu

⁴¹ İbn Hişâm, I, 156; Taberî, II, 300.

⁴² Belâzürî, I, 115–129. Hz. Muhammed'in Hira'da inzivaya çekilmesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Günel, XVIII, 121–122.

⁴³ İbn Sa'd, I, 194; Belâzürî, I, 115.

⁴⁴ İbn Hişâm, I, 250–252.

⁴⁵ İbn Hişâm, I, 238; Taberî, II, 302.

⁴⁶ İbn Hişâm, I, 233 – 239; İbn Sa'd, I, 194–196; Taberî, II, 298; Zebîdî, I, 10–14.

⁴⁷ İbn Hişâm, I, 293.

dönemde Mekkeli müşrikler, Resulüllah'ın davetine kayıtsız kalmış olmakla birlikte onu ve ona inananları hafife alıp onunla alay etmişlerdir. Elbette bu süreçte davete icabet edenler de olmuştur.

2. İslâma Davet ve İlk Müslümanlar

Yukarıda değindiğimiz şekilde bir müddet kesintiden sonra vahyin Resulullah'a tekrar inmeye başlamasıyla Hz. Peygamber insanları dine davet etmekle görevlendirilmiş oluyordu. Bundan sonra Hz. Peygamber, üç veya dört yıl boyunca İslâm'ı gizlice tebliğ etmeye çalışmıştır. Gizli davet, davetin açıktan yapılmasının emredilmesine kadar bu şekilde devam etmiştir.⁴⁸ Tebliğin gizlice yürütüldüğü bu dönemde Hz. Peygamber, aldığı vahyi önce ailesine, daha sonra dostlarına ve güvendiği kişilere tebliğ etmiştir.⁴⁹

Hz. Peygamber tüm gücüyle tebliğ görevini yerine getirmeye çalışırken, putperestliğin çok yaygın olduğu, putlara tapma ile ilgili güçlü bir ananın bulunduğu Arap toplumunu putlardan ve onlara tapmaktan uzak olmaya, Allah'a ve kendisinin onun elçisi olduğuna inanmaya davet etmiştir. Fakat bu davetin, putlara tapma noktasında son derece mutaassıp olan Kureyş üzerinde ani bir etki yapmasından endişe ederek davetini gizlice sürdürmüştür.⁵⁰

Hz. Peygamber, ilkeleri Kur'ân'da belirtilen⁵¹ ilahi davete ilk önce İslama çağırdığı zaman davetini kabul edeceklerini tahmin ettiği kimselerden başlamıştır. Çünkü davasını tebliğe başlayan davetçinin yapacağı ilk iş, sunulan mesajlar etrafında sınıksız kenetlenecek, düşünce ve ideale samimiyetle bağlanarak müdafaası ve neşri uğrunda her türlü fedakârlığa katlanacak elemanlar, fertler yetiştirmek, yani bir kadro oluşturmak, kadrolaşmayı sağlamaktır.⁵² Binaenaleyh Hz. Peygamber de böyle davranmış ve öncelikle çağrısını her zaman yanında bulunan, kendisine hiçbir yardımı esirgemeyen eşi Hz. Hatice'ye açmayı uygun bulmuştur.

⁴⁸ İbn Sa'd, I, 199; Belâzürî, I, 116; Taberî, II, 318–322.

⁴⁹ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 85.

⁵⁰ Hamidullah, I, 88; Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sire*, çev., Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul 1987, s. 95.

⁵¹ Fussilet 41 / 1–7.

⁵² Ahmet Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1999, s. 147.

Hız. Hatice de bu çağrıya olumlu cevap vererek ilk müslüman olma şerefine erişmiştir. Hız. Hatice'den sonra Hız. Ali, Hız. Zeyd ve Hız. Ebû Bekir gibi Resulullah'ın ahlakına ve dürüstlüğüne inanan bir grup, davete icabet etmiş ve bunları diğer müslümanlar takip etmiştir.⁵³

Hız. Peygamber'in insanları İslâm'a davetini gizli ve alenî davet şeklinde olmak üzere iki grupta değerlendirmek İslâm tarihi kaynaklarında bir gelenek halini almıştır. Biz de bu geleneğe uyarak Resulullah'ın insanları İslâm'a davetini, gizli ve alenî davet şeklinde iki başlık altında ele alıp ona göre değerlendirmeyi uygun bulduk.

a. Gizli Davet

Hız. Muhammed, kendisine vahyedilen ayetleri açıktan tebliğ etmesini emreden Kur'an ayetleri gelinceye kadar davetini üç yıl boyunca gizli olarak yürütmüştür.⁵⁴ Bu zaman zarfında Hız. Muhammed, sadece kendilerine güvendiği yakın dostlarına ve sır saklayabileceğine inandığı kimselere İslam'dan bahsetmiştir. Çünkü Kureyşliler, şirke ve puta tapmaya son derece bağlı idiler. Bundan dolayı da Hız. Peygamber, açıktan davetin bu ortamda şok tesiri meydana getirmesinden çekiniyor, bu yüzden de İslam'ı tebliğ ettiği dostlarına ve sırdaşlarına bu işi gizli tutmalarını tenbih ediyordu. Bu dönemdeki davet, insanların daha ziyade tek tek çağırılması şeklinde olduğu için "ferdi davet" olarak da isimlendirilmiştir.⁵⁵

İlahi tebliğin bu safhasında ilk müslümanlar, Hız. Peygamberle gizlice buluşup onunla sohbet ediyor, dine dair ondan bazı şeyler öğrenmeye çaba sarf ediyorlardı. Bu şartlar altında inananlardan biri şayet ibadet etmek isterse, Mekke dışına çıkıyor, oralardaki تنها yerlerde kimsenin görmeyeceği şekilde ibadetini yapmaya çalışıyordu.⁵⁶ İnananların genel durumu böyle olmakla birlikte Hız. Peygamber, zaman zaman Kâbe'ye giderek orada ibadetini açıktan yapabiliyordu. Fakat müslümanlar toplu halde ibadet edemedikleri gibi müşriklerin topluca

⁵³ Mahmud Şakir, I, 211 vd; Sabri Hizmetli, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, Ankara 2001, s. 212. Ayrıca İslâm davetinin merhaleleri, davetin farklı şekillerde tasnif ve tahlilleri, tebliği açısından tebliğde metodun önemi vb. konularda daha geniş bilgi için Ahmet Önkâl' ın *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu* isimli eserine bakılabilir.

⁵⁴ İbn Sa'd, I, 199.

⁵⁵ İsmail Yiğit- Raşit Küçük, *Hız. Muhammed*, İstanbul 2007, s. 91.

⁵⁶ İbn Hişâm, I,163; Mahmud Şakir, I, 212; Bûtî, s. 95-96; Muhammed Rıza, *Muhammed Resulullah*, Beyrut 2005, s. 73.

bulundukları yerlerde İslâm'dan bahsedemiyorlar, Kur'ân'ı da ancak gizlice okuyabiliyorlardı.⁵⁷ Aksi takdirde müslümanların müşrikler tarafından her an tartaklanma ve saldırıya uğrama ihtimalleri vardı.

Her türlü sıkıntı ve baskıya rağmen gizlice sürdürülen davet sayesinde İslâm'a girenlerin sayısı günden güne artmıştır. Kadınıyla erkeğiyle inananların sayısı otuzu geçince Hz. Peygamber'in kendilerini aydınlatmak, bilgilendirmek ve zamanla İslâm davasına düşman olanlara karşı onları bir güç haline getirmek için onlarla bir araya gelmesi ve toplantılar düzenlemesi zaruret haline almıştı.⁵⁸

H. Peygamber, İslâm'ın tebliği noktasında zaruri olan bu toplantılar için Benî Mahzum kabilesinden Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinin daha uygun olacağı kanaatine vardı ve bu amaçla burayı mesken edindi.⁵⁹ Hz. Peygamber burada bir yandan ashab-ı kirâma dinlerini öğretirken bir yandan da ilahi gerçeği arayan insanları İslâm'a davet ediyor, onlara Kur'ân-ı Kerîm okuyor ve namaz kıldırıyordu.⁶⁰

H. Peygamberin Dârü'l-Erkâm'daki⁶¹ İslâm'ı tebliğ faaliyetleri, nübüvvetin ilk yılından itibaren altıncı yılına kadar devam etmiş ve nübüvvetin altıncı yılının Zilhicce ayında Hz. Ömer'in müslüman olmasıyla son bulmuştur. Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonra Hz. Peygamber Dârü'l-Erkâm'dan ayrılmıştır.

Yukarıda kısaca aktarmaya çalıştığımız İslâm'a davetin gizlice yapıldığı bu dönemde Hz. Peygamber ve ona iman eden ilk müslümanların gayretleriyle İslâm'a girenlerin sayısı giderek artmıştır. Fakat her şeyi vahye göre belirlenen bu davetin açıktan yapılacağını emreden bir vahiy gelmediği için müslümanlar bu dönemde davetin selameti ve başarısı için Mekke dışındaki تنها vadilerde ibadetlerini yerine getirmeye gayret etmişlerdir.

İslâm'ı tebliğin bu döneminde açıktan davet bir amaç değildi. Bu süreçte her şeyden önce ilkeleri; kardeşlik, yardımlaşma, risaletin tebliği ve yerleştirilmesi için çalışma olan müslüman cemaati oluşturulmaya çalışıldığını görüyoruz. Daha sonra da Hz. Peygamber'e davetin artık açıktan yapılmasını emreden ayetlerin inmesiyle

⁵⁷ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 87.

⁵⁸ İbn Hişâm, I, 124; Mahmud Şakir, I, 212; Bûtî, s. 96.

⁵⁹ Mahmud Şakir, I, 212; Bûtî, s. 96; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 87.

⁶⁰ M. Asım Köksal, "Dârü'l-Erkâm", *DİA*, Ankara 1993, VIII, 520-521.

⁶¹ Dârü'l-Erkâm: Mescidi Haram içinde safa tepesinin eteklerinde bulunan, Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'a ait ev, Köksal, *agm*, VIII, 520-521.

birlikte müşriklerin her türlü tepki ve engellemelerine rağmen Hz. Peygamber ve ilk müslümanlar canla başla insanları İslâm'a davete koyulmuşlardır. Bundan sonra da alenî davet dönemi başlamıştır.

b. Alenî Davet

Üç yıllık gizli davetten sonra Mekke'de hemen hemen herkes İslamdan haberdar olmuştu. Artık davetin gizliliği diye bir şey söz konusu değildi ve daveti gizlemenin de bir faydası yoktu. Bu sebeple bundan sonra gelen vahyin, davetin açıktan yapılmasını emretmesinden tabii bir şey olamazdı.

Üç yıl boyunca davetin gizlice sürdürülmesinden sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber'e İslâm davetini açıktan yapmasını, bütün insanları İslâm dinine davet etmesini emretmiş ve Hz. Peygamber de bu emre uyarak müşriklerin sergileyeceği hiçbir tehdide aldırmadan Allah'tan aldığı vahyi insanlara duyurmaya ve onları İslâm'a davet etmeye koyulmuştur.⁶²

Özellikle Hz. Peygamber, Mekke civarında kurulan panayırlara ticaret maksadıyla gelen Arap kabilelerine ve hac yapmak maksadıyla Arabistan'a gelen hacılara İslâm'ı anlatmaya gayret etmiştir.

İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber risaletinin dördüncü yılına kadar⁶³ İslâm'ı tebliğ işini gizlice yürütmüştür. Daha sonra davetin açıktan yapılmasını emreden ayetlerin inmesi üzerine davetini açıktan sürdürmeye başlamış, açıktan davet tam on yıl devam etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'de hem Kureyş'e hem de diğer kabilelere İslâm'ı anlatması Medine'ye hicrete kadar benzer şekilde olmuştur.⁶⁴

İslam'ı tebliğin sürdürüldüğü söz konusu yıllarda İslâm düşmanları da boş durmamış, Hz. Peygamber'i her yerde âdeta bir gölge gibi takip ederek onun sözlerini yalanlamış, onun bir sihirbaz ve yalancı olduğunu; bu yüzden de sözlerine güvenilmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Fakat Hz. Peygamber her türlü karşı çıkmalara rağmen sabır ve gayretle, açıkça, çarşıda, pazarda; insan toplulukların olduğu her yerde İslâmiyet'i cesaretle, yılmadan, çekinmeden ve korkmadan anlatmaya devam etmiştir.

⁶² İbn Hişâm, I, 171; İbnü'l-Esîr, II, 60.

⁶³ İbn Sa'd, I, 199.

⁶⁴ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 90.

Hız. Peygamber'in bu dönemdeki tebliğı esnasında ister fertlerle olsun, ister topluluklar halinde olsun insanlarla görüşüp onlara İslâm'ı anlatırken başvurduğu metot; tatlı sesiyle önce Kur'ân'dan ayetler okumak, sonra da bunları tefsir edip açıklamak ve kendisini dinleyenleri inanmaya çağırarak şeklindedir.⁶⁵

Burada şunu belirtmek gerekir ki İslâm'a karşı tutum ve davranışta Kureyş müşriklerinin hepsinin tavrı aynı olmamıştır. Çeşitli kabile ve gruplardan oluşan Kureyş'in tümü Hız. Peygamber'e ve İslâm'a düşman değildi. Bunun için Kureyş'in İslâm'a ve Hız. Peygamber'e karşı tutumunun bütün kabileler açısından aynı olduğu söylenemez.

Kureyşliler'in bir kısmı İslâm'a ve Hız. Muhammed'e iman etmemekle birlikte inananlara karşı herhangi bir müdahalede bulunmuyorlardı. Buna karşılık özellikle Kureyş'in önde gelen bazı kabile reislerinin önderliğinde Kureyşli müşriklerin bir kısmı Hız. Muhammed'e ve inananlara karşı aşırı bir muhalefette bulunmuşlardır. Onların bu muhalefetleri ise sadece sözde kalmamış, zaman zaman fiziki müdahaleye de dönüşmüştür.⁶⁶

3. İlk Müslümanlar ve Bunlara Karşı Müşriklerin Tepkileri

Hız. Peygamber'in insanları İslâm'a davet etmesiyle birlikte, toplumun her kesiminden, özellikle gençlerden İslâm'ı kabul edenler olmuştur. Bazı kaynaklarda "Essâbikûne'l-Evvelûn" (ilk müslümanlar) diye isimlendirilenler içinde Mekke toplumunda nüfuz sahibi ailelere mensup hür kişiler ve zengin ailelerin çocukları bulunduğu gibi, Kureyş'in çeşitli kollarına antlaşmalı olarak katılmış kimseler, azatlılar, köleler, kadınlar ve kızlar da yer alıyordu. Özetle İslâm, daha tebliğ edildiği ilk andan itibaren toplumun her kesimine mensup kimseler tarafından kabul görmüştür. Bu durum ileriki yıllarda da aynı şekilde devam etmiştir.⁶⁷

Hız. Peygamber'in takriben üç yıl kadar gizli ve daha sonra da açıktan sürdürdüğü İslâm'ı tebliğ faaliyetleri esnasında Mekkeli müşriklerin tavrı, inen ayetlerin kendi inançlarını ve putlarını hedef alıp eleştirmesiyle birlikte daha da

⁶⁵ Hamidullah, I, 92.

⁶⁶ Mevdûdî, III, 183.

⁶⁷ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 86.

sertleşmiştir. Nâzil olan ayetler⁶⁸ doğrultusunda Hz. Peygamber, onların putlarını yermeye, putperestliğin aleyhinde konuşmaya ve putperest olarak ölen atalarının delalette olduğunu söylemeye başlamasının ardından, müşrikler onun peygamberliğini büyük bir tehlike olarak görmeye, dolayısıyla ona karşı gelmeye ve düşmanca davranışlar sergilemeye başlamışlardır.⁶⁹ Söz konusu ayetler şunlardır: “Siz ve Allah’ın dışında taptığınız kişiler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz. Eğer onlar birer tanrı olsalardı cehenneme girmezlerdi. Halbuki hepsi orada ebedi kalacaklardır. Orada onlara inim inim inlemek düşer”.

Söz konusu ayetlerde Mekkeli müşriklerin inanç sistemlerine yöneltilen eleştirilerin dozu ile doğru orantılı olarak müşriklerin baskıları da artmıştır. Bu anlamda müşrikler ilk önce Hz. Peygamber’le ve müslümanlarla alay etmişlerdir. Daha sonra sözlü hakaretler ve öldürmeye varan işkenceler bunu takip etmiştir. En sonunda da zaten ilişkileri kesme ve müteakiben şiddet kullanma müşriklerin başvurduğu yıldırma yöntemleri olmuştur. Bu ortamda en fazla baskı ve işkenceye maruz kalanlar ise köleler ve himayesiz müslümanlardır.⁷⁰

Müşrikler hür ve itibarlı kimselere fazla müdahale edemedikleri için hırslarını köle ve cariyelerden çıkarıyorlardı. İşkenceye maruz kalan kişilerden birisi Habbâb b. Eret idi. Habbab, kızgın kumlar üzerinde yatırılarak işkence görmüştür. Yine Bilâl-ı Habeşî kızgın güneş altında sırt üstü yatırılıp göğsüne büyük kaya parçası konulmak üzere İslâm’dan vazgeçmeye zorlanmıştır. Ammâr b. Yâsir’in babası Yâsir ve annesi Sümeyye işkence sonucu öldürülmüştür. Ammâr da ağır işkencelere tâbi tutulmuştur.⁷¹

Ayrıca köle ve cariyelerin dışında bizzat Hz. Peygamber ve nüfuz sahibi bazı müslümanlar da zaman zaman işkenceye maruz kalmışlardır. Örneğin, Hz. Ebû Bekir, Ukbe b. Rebâa tarafından; Halid b. Saîd babası tarafından feci şekilde dövülmüş ve hapse atılarak aç bırakılmıştır. Hz. Osman’ın elleri amcası Hakem b.

⁶⁸ “Siz ve Allah’ın dışında taptığınız kişiler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz. Eğer onlar birer tanrı olsalardı cehenneme girmezlerdi. Halbuki hepsi, orada ebedi kalacaklardır. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada duymazlar” Enbiya, 21/ 98–100.

⁶⁹ İbn Sa’d, I, 199; Belâzürî, I, 116; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 91.

⁷⁰ Belâzürî, I, 177–224; İbn Abdilberrrr, s. 44–45.

⁷¹ Ammar b. Yasir başta olmak üzere ilk müslümanların çektikleri sıkıntılar için bkz., İsmail Metin, *Ammar b. Yâsir ve Ailesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2006, s. 26–27.

Ebû'l Âs tarafından bağlanmış, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. el-Avvâm da kendi ailelerine mensup şahıslarca işkenceye tabi tutulmuşlardır.⁷²

Hız. Peygamber'e ve inananlara düşmanlık yapan en azılılar ise, Ukbe b. Ebî Muayt, Ebû Cehil, Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil idi.⁷³ Yapılan işkence ve uygulanan baskılara rağmen tek bir müslüman bile bu işkence ve baskılara rağmen İslâm'dan vazgeçmemiştir. Aksine bütün bu baskı ve işkencelerin müslümanların lehine gelişmelere vesile olduğunu tarihi realite bize apaçık bir şekilde göstermektedir.

Müşriklerin acımasız tutumlarına rağmen Hız. Peygamber'in tepkisinin ne olduğunu Uhud Gazve'sinden sonra etrafındaki sahabelerin düşmana beddua etmesini istemeleri üzerine yaptığı şu duadan çıkarabiliriz: "Ey Allahım! Sen bu milleti doğru yola ilet! Zira onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar."⁷⁴

Hız. Peygamber'e bedeni eziyet yapamayan müşrikler onu da farklı şekillerde rahatsız etmişlerdir. Mesela, Hız. Peygamber'in geçtiği yollara dikenler döküp, üzerine hayvan işkembesi atmışlardır. Yine kapısına kan ve leşler akıtıp, evinin önüne pislikler bırakmışlardır.

Müşrikler, Hız. Muhammed'i Mekke'de sıkıştırmayla kalmamış, ayrıca Mekke'ye dışarıdan hac yapmak için gelen insanların Hız. Peygamber'le buluşup tanışmaması için de bir dizi tedbirler almışlardı. Bu amaçla Mekke'ye ulaşan bütün yollara gözcüler dikmişlerdir. Mekke'nin giriş yollarına dikilen gözcüler, kendilerine tembihlendiği üzere Peygamber hakkında: "O; mecnundur, şâirdir, sihirbazdır" gibi anti-propaganda yaparak hacıların onunla görüşmesine engel olmaya çalışmışlardır.⁷⁵ Fakat müşriklerin bütün bu tedbirleri onlara bir fayda sağlamadığı gibi tam tersine İslâm'ın lehine bazı gelişmelere bile sebep olmuştur. Nitekim müşriklerin tüm gayretlerine rağmen hacılardan Hız. Peygamber'le görüşüp İslâm'ı seçenler bile olmuştur. Örneğin Ezd kabilesinin bir kolu olan Şenûe'nin reisi Dımâd b. Sa'lebe bu şekilde İslâm'ı kabul edenlerden biridir.⁷⁶

⁷² İbn Hişâm, I, 201–203; İbn Seyyidinnas, I, 92–95; Hudari Bek, s. 25–29; Muhammed Rıza, s. 82–84.

⁷³ Belâzürî, I, 140–141; İbnü'l-Esîr, II, 70–76.

⁷⁴ Hamidullah, I, 96.

⁷⁵ Safiyyu'r-Rahman Mübarekfûrî, *Siretu Resulillah, Rahîku'l-Mahtûm*, Beyrut 2001, s. 82.

⁷⁶ Ali Yardım, "Dımâd b. Sa'lebe", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 272–273.

Ayrıca bir noktaya daha dikkat çekmek istiyoruz ki o da şudur: Hz. Peygamber, Mekke sokaklarında kötü muamele ve eziyetlere maruz kaldığında Ebû Süfyan'ın evine sığınıyor, burada kendinî emniyette hissediyordu. Hz. Peygamber, o sıralarda azılı İslâm düşmanı olan Ebû Süfyan'ın bu şık davranışını asla unutmamıştır. Bu vefa duygusunun karşılığı olarak Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethedildiği gün Hz. Peygamber Ebû Süfyan'ın evine sığınanların emniyette olacaklarını duyurmuştur.⁷⁷

Mekke döneminde yapılan işkenceler devam ederken, kendisini ve arkadaşlarını bu zor durumdan kurtaramayan Hz. Peygamber, onlara sabretmelerini tavsiye ederek, zafere giden yolun bu tür sıkıntılardan geçtiğini bildiren ayetleri okuyor ve onları cennetle müjdeliyordu. Hz. Peygamber sabah akşam onlarla birlikte oluyor, onları en güzel şekilde eğitmeye çalışıyordu. Böylece inananlar, katlandıkları sıkıntının hikmet ve değerini bilerek, bu yolda her şeyi göze alıyorlardı.⁷⁸ Bu sıkıntılar onların nazarında, Kur'an'da belirtildiği gibi⁷⁹ doğruları yalancılardan ayıran bir imtihan, cihad eden ve sabredenleri ortaya çıkaran bir ölçü, zaferin yakınlaştığını gösteren birer işaret idi.⁸⁰

4. İslâm'ın Yayılışını Durdurmak İçin Kureys'in Aldığı Önlemler

Mekkeli müşrikler, İslâm davetini engellemek için müslümanlara ve Hz. Peygamber'e her ne kadar baskı uygulayıp, onları yıldırmaya çalışmışlarsa da onların uyguladıkları baskı ve işkenceler çoğu zaman istedikleri doğrultuda bir sonuç vermemiştir. Aksine az da olsa, günden güne, Hz. Peygamber'in daveti etrafında toplananların sayısı artmıştır. İnananların sayısındaki bu artış ise müşrikleri telaşlandırmış ve onları İslâm'ın yayılışını engellemek için farklı yollar ve metotlar aramaya sevk etmiştir.

⁷⁷ Bu dönemde Ebû Süfyan'ın Hz. Peygamber'i himayesi ile ilgili diğer örnekler için bkz; Hamidullah, I, 99, 226 Nolu dip not.

⁷⁸ Yiğit, *Hz. Muhammed*, s. 107.

⁷⁹ Ankebût, 29/1–3; Âl-i İmrân, 3/142; Bakara, 2/214.

⁸⁰ Yiğit, *Hz. Muhammed*, s. 108.

İslâm'ın yayılışını engellemek için çözüm arayışı içerisinde olan müşrikler birkaç defa Ebû Talib'e, yeğenine engel olması için başvuruda bulunmuşlar ve adeta ona psikolojik baskı uygulayarak ondan yeğeni Hz. Muhammed'e engel olmasını istemişlerdir.⁸¹

a-Kureyş'in Ebû Talib Nezdinde Uzlaşma Girişimleri

Kureyş, Ebû Talib nezdinde birkaç defa uzlaşma girişiminde bulunmuştur. Bu girişimlerin sayısı, bazı kaynaklarda dört olarak gösterilse de İbn Hişâm'ın da belirttiği gibi ⁸² bu amaçla Kureyş üç defa girişimde bulunmuştur. Bazı kaynakların bu başvuruları dört olarak algılamaları muhtemelen bir başvuruyu iki farklı başvuru şeklinde görmelerinden kaynaklanmış olabileceğini düşünüyoruz.

Müşrikler, Hz. Muhammed tarafından taptıkları putların eleştirilmesine rağmen Ebû Talib'in, Hz. Muhammed'i desteklediğini ve ona engel olmadığını gördükleri zaman, Mekke eşrafından müteşekkil bir heyeti Ebû Talib'e göndermişlerdir. Müşriklerin bundan amacı, onu ikna ederek, onunla bir anlaşma yapmak ve böylece aralarındaki bu meseleyi daha fazla büyümeden halletmektir.⁸³

Ebû Talib'e giden bu ilk heyet üyelerinin isimlerini İbn Hişâm zikretmektedir. Buna göre heyet şu kişilerden oluşmaktadır: Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Sûfyan, Ebû'l – Buhterî, Esved b. Muttalib, Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre, Beni Sehm den Haccac'ın iki oğlu, Nûbeyye, Münebbih ve As b. Vâil.⁸⁴

Yukarıda isimleri sayılan bu heyet Ebû Talib'in yanına gelince ondan: Ya yeğenine engel olmasını, ya da aradan çekilmesini istemiştir.⁸⁵ Yeğeni Muhammed'i çocuklarından bile çok seven Ebû Talib, Kureyş eşrafından oluşan bu heyetin tehditvari bu tekliflerini sessiz ve dikkatlice dinlemiş ve onlara iyi davranıp, güzel

⁸¹ İbn Hişâm, I, 171–174; Mübarekfûri, s. 97–115; Mevdûdî, III, 189–194.

⁸² İbn Hişâm, I, 171–174.

⁸³ İbn Hişâm, I, 172; İbn Seyyidinnas, I, 188; İbn Kesîr, I, 483; Muhammed Rıza, s. 81; Mübarekfûri, s.81; Hudari Bek, s. 24; Mevdûdî, III, 189–190.

⁸⁴ İbn Hişâm, I, 172.

⁸⁵ İbn Hişâm, I, 172; İbn Seyyidinnas, I, 189; İbn Kesîr, I, 483.

sözler söyleyerek onları yatıştırmıştır. Daha sonra Kureyş eşrafından müteşekkil heyet oradan ayrılmıştır.⁸⁶

Kureyş müşrikleri Ebû Talib'e yaptıkları ilk başvurudan sonra her ne kadar Hz. Peygamber'e karşı bu günlerde kayıtsız kalmış gibi görünseler de özellikle hac mevsiminin yaklaşması ve Mekke'ye dışarıdan gelecek hacılara davetin ulaştırılma ihtimalini de hesaba katarak Hz. Peygamber'e engel olması için bir kere daha Ebû Talib'e müracaat etmişlerdir. Fakat onların bu seferki müracaatları adeta bir ültimatoma tarzında olmuştur.

Müşrikler Ebû Talib'e bu gelişlerinde önceki taleplerinin yerine getirilmediği için tahammüllerinin kalmadığını söyleyip adeta onu tehdit ederek, ya yeğenine engel olmasını, aksi takdirde aralarında bir savaşın çıkabileceğini söylemişlerdir.⁸⁷ Kavminin ileri gelenlerinin kendinî dışlaması ve onu bu şekilde sıkıştırıp tehdit etmesi, Ebû Talibin çok zoruna gitmiştir.⁸⁸ Bunun üzerine Ebû Talib, Hz. Peygamber'i çağırarak Kureyş'in kendine olan tehditlerini anlatıp davasından vazgeçmesini, aksi takdirde meselenin kendisinin de altından kalkamayacağı bir boyuta gelebileceğini ifade etmiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber, amcasının kendisini himaye hususundaki fikrini değiştirdiğini zannederek üzülmüş ve amcasına meşhur tarihi cevabını vermiştir.

Hz. Peygamber'in o tarihi cevabı şudur: "Bu işten vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler dahi Allah bu dinî üstün kılıncaya kadar veya ben ölünceye kadar bu davamdan vazgeçmeyeceğim."⁸⁹

Hz. Peygamber, bunları söyledikten sonra ağlayarak kalkmış ve amcasının yanından ayrılmıştır. Çok sevdiği yeğeninin üzülmüne dayanamayan Ebû Talib: "Yeğenim! Git, istediğini söyle. Allah'a ant olsun ki seni onlara asla teslim etmeyeceğim." demiştir.⁹⁰

Müşrikler, Ebû Talib'in Hz. Muhammed'i himayeden vazgeçmeyeceğini ve onu kendilerine teslim etmeyeceğini anladıkları zaman son bir hamle daha yapmak istemişler ve bu defa Velîd b. Muğire'nin oğlu Umâre b. Velid'i yanlarına alarak Ebû

⁸⁶ İbn Hişâm, I, 172; İbn Sayyidinnas, I, 189; İbn Kesîr, I, 483; Muhammed Rıza, s.81; Mübarekfûri, s. 81; Hudari Bek, s. 24; Mevdûdî, III, 190.

⁸⁷ İbn Hişâm, I, 173; İbn Seyyidinnas, I, 189; İbn Kesîr, I, 483; Mubarekfuri, s. 98; Hudari Bek, s. 24.

⁸⁸ Muhammed Rıza, s. 81.

⁸⁹ İbn Hişâm, I, 173; İbn Kesir, I, 484; Hudari Bek, s. 25; Mübarekfûrî, s. 98; Muhammed Rıza, s. 81.

⁹⁰ İbn Hişâm, I, 173; İbn Seyyidinnas, I, 189; İbn Kesîr, I, 483.

Talib'e götürmüşlerdir. Kureyşliler, genç ve yakışıklı biri olan Umare'yi Hz. Muhammed'e karşılık kendisine vererek Ebû Talib'den yeğeni Muhammed'i öldürmeleri için kendilerine teslim etmesini istemişlerdir.⁹¹

Ebû Talib'in müşriklerin bu garip teklifini reddetmesi üzerine ortam gerginleşmiş, tartışma büyüyerek kavgaya varmıştır. İki taraf da birbiriyle çatışmaya karar vermiştir. Bunun üzerine de Ebû Talib, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i toplayarak onlardan Hz. Peygamber'i desteklemeleri için söz almıştır. Bu iki aileden, yani Benî Hâşim ve Benî Muttalib'den, Ebû Leheb dışında herkes Hz. Muhammed'i korumayı ve ona destek olmayı kabul etmiş ve bu konuda güç birliği yapmıştır.⁹²

Kureyş müşriklerinin Ebû Talib'e farklı zamanlarda yaptıkları bu uzlaşma tekliflerinin ne zaman ve hangi senede yapıldığı İslâm tarihi kaynaklarında zikredilmemekle birlikte olayların seyri ve tabiatından bu başvuruların nübüvvetin altıncı yılının ortalarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine olayların tabiatından, müşriklerin bu tekliflerinden ikinci ve üçüncü teklifleri arasında fazla bir zaman farkı olmadığı da ortaya çıkmaktadır.⁹³

Görüldüğü gibi İslâm'ın yayılışını engellemek için çözüm arayışında olan müşrikler, farklı zamanlarda ve genellikle önderlerinin içinde bulunduğu farklı heyetlerle Ebû Talib'e başvurarak yeğenine engel olmasını ondan istemişlerdir. Fakat Ebû Talib onların bu taleplerine olumlu cevap vermemiş ve gücü yettiği kadar davetine inanmadığı halde Hz. Peygamber'i korumaya devam etmiştir.

Mekkeli müşrikler acaba neden Ebu Talib'e başvurmuşlardır. Şüphesizki her şeyden önce Ebu Talib de kendileri gibi bir müşrik olduğu için Mekkeliler'in, yeğeni Muhammed'e engel olması için ona başvurmalarından daha tabii bir şey olamaz. Zaten müşrikler yaptıkları başvuruda bu gerçeği dile getirmişlerdir.⁹⁴ Mekkeliler müşriklerin Ebu Talib'emüracaat etmesinde etkili olan diğer bir sebep ise Ebu Talib'in toplum içerisindeki seçkin konumudur.⁹⁵ Ayrıca Ebu Talib, Hâşimoğullarının lideri idi ve Ebu Talibe rağmen müşriklerin Hz. Muhammed'e zarar vermeleri söz konusu olmazdı. Çünkü kabilenin lideri olarak Ebu Talib,

⁹¹ İbn İshâk, I, 194–195; İbn Hişâm, I, 173; İbn Sa'd, I, 202; Taberî, II, 326; İbnü'l-Esîr, II, 64–65.

⁹² İbn İshâk, I, 195; İbn Hişâm, I, 173; Taberî, II, 327–328; İbnü'l-Esîr, II, 65; İbn Seyyidinnas, 189–190.

⁹³ Mübarekfûrî, s. 98.

⁹⁴ İbn Hişâm, I, 172.

⁹⁵ İbn Hişâm, I, 173.

yeğeninin koruyacak güçteydi ve Mekke'deki her lider, kendi adına liderlik kurumuna saygılı olunmasını isterdi.⁹⁶ Yine muhtemelen müşrikler Ebu Tlib'in yeğenine karşı varolan sevgisini biliyordular. Dolayısıyla Mekkeli müşrikler, Ebu Talib faktöründen dolayı Hz. Muhammed'e dokunamadıkları için ona engel olması talebiyle Ebu Talib'e başvurmak mecburiyetinde kalmışlardır, fakat bu başvurularından herhengi bir sonuç elde edememişlerdir.

Şartlar ve sonuç ne olursa olsun müşrikler için peşini bırakmaya pek de niyetli değildiler. Ebû Talib nezdinde yaptıkları girişimlerden bekledikleri sonucu elde edemeyen müşrikler, Mekke'nin şehir meclisi olan "Dâru'n-Nedve"de yeniden bir araya gelerek ne yapmaları gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlar ve yapılan tartışmalar sonucunda bir karara varmışlardır. Alınan karara göre, bundan sonra uzlaşma girişimleri bizzat Hz. Peygamber'in kendisine yapılacaktı. Böyle de olmuş ve müşrikler Hz. Peygamber'e bu amaçla birkaç defa başvuruda bulunmuşlardır.⁹⁷

b. İslâm'dan Vazgeçmesi İçin Müşriklerin Hz. Peygamber'e Başvuruları

Ebû Tâlib nezdinde yaptıkları girişimlerin sonuç vermemesi üzerine müşrikler bu defa bizzat Hz. Peygamber'e başvurarak onunla anlaşmaya varmak istemişlerdir. Müşrikler Hz. Peygamber'in fevkalâde şahsiyeti, Kur'ân'ın inanılmaz tesirini bildikleri ve bundan çekindikleri için ona zorla, baskıyla engel olamayacaklarını anlamışlar ve bu amaçla da bizzat kendisiyle bir uzlaşma zemini aramışlardır.

Müşriklerin bundaki amaçları da din konusunda bazı tavizler koparmak ve ortak bir zeminde Hz. Muhammed'le anlaşmaya varmaktır. Söz konusu uzlaşma girişimleri ise çeşitli şekillerde yapılmıştır. Bu amaçla Hz. Peygamber'e bazen heyetler gelmiş bazen de tanınmış kişiler gönderilmiştir.⁹⁸

Müşrikler aralarında yaptıkları müzakereler üzerine içlerinden akıllı, tecrübeli ve yaşlı birisi olarak kabul ettikleri Utbe b. Rebîa'yı kendisiyle konuşması için Hz. Peygamber'e göndermişlerdir. Hz. Peygamber'in yanına gelen Utbe ona şu

⁹⁶ Martin Lings, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, çev., Nazife Şişman, İstanbul 1994, s. 80.

⁹⁷ Mevdûdî, III, 184-188; Hamidullah, I, 101; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 95.

⁹⁸ Mevdûdî, III, 184-188.

teklifi yapmıştır: “Bak yeğenim! Senin mücadelesini verdiğin bu işten amacın ve niyetin nedir? Para mı istiyorsun? Eğer istediğin para ise sana para ve mal verelim. Tâ ki aramızda en zengin sen olasın. Eğer büyük olmak ve iktidar elde etmek istiyorsan biz seni reisimiz de yaparız. Hattâ işimizi sana danışmadan yapmayız, sözünden çıkmayız. Yok, eğer hükümdar olmak istiyorsan ona da razıyız. Seni başımıza kral olarak seçeriz. Şayet sana cinler geliyorsa ve sen de onları kovacak güce sahip değilsen sen uyurken veya uyanıkken rüya görüyorsan en iyi tabip ve hekimleri çağırırız onlar seni tedavi ederler. İstedığın kadınlarla evlendirelim seni.”⁹⁹

Utbe bunları söylerken Hz. Peygamber kendisini sessizce dinlemiş ve daha sonra Hz. Peygamber: “Ey Velid’in babası! Söyleyeceklerin bitti mi?” diye sormuştur. Utbe’nin de “Evet” demesi üzerine Hz. Peygamber, beni dinle demiş ve Fussilet Suresinin ilk ayetlerini okumuştur.¹⁰⁰ Hz. Peygamber, Fussilet Suresindeki secde ayeti olan otuz yedinci ayete gelince secde etmiş ve Utbe’ye, “Ey Ebû’l-Velîd! Cevabımın ne olduğunu duydunuz. Bundan sonrasını siz bilirsiniz.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰¹

Utbe, Hz. Peygamber’in yanından ayrılarak kendisini beklemekte olan arkadaşlarının yanına gitmiş ve meraklı gözlerle ne olup bittiğini bekleyen arkadaşlarına Utbe, onun ne bir şair ne de bir sihirbaz olamayacağını söyledikten sonra arkadaşlarına ona karışmamalarını tavsiye etmiştir. Ancak arkadaşları, Hz. Peygamber’in onu da büyülediğini söyleyerek Utbe’yi dikkate almamışlardır.¹⁰²

Mekkeli müşrikler, Utbe’nin girişiminden de bir sonuç elde edememişlerdir. Daha sonra Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Cehil, Ebû Süfyan başta olmak üzere müşrik önderlerinden oluşan bir heyet, kendisini İslam davasından vazgeçirebilme ümidiyle Hz. Peygamber’le konuşmak istediklerine dair ona haber göndermişlerdir.¹⁰³ Kureyş önderlerinin İslâm’ı kabul etmesini canı gönülden arzulayan Hz. Peygamber onların bu tekliflerini kabul ederek bulundukları meclise

⁹⁹ İbn Hişâm, I, 189; Taberî, II, 337; İbn Seyyidinnas, I, 196; Hudari Bek, s. 32; Muhammed Rıza, s. 84; Mevdûdî, III, 185.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, I, 189; İbn Seyyidinnas, I, 196; İbn Kesîr, *Siret*, I, 509; Hudari Bek, s. 32; Mevdûdî, III, 185.

¹⁰¹ İbn Hişâm, I, 189; İbn Seyyidinnas, I, 196; Hudari Bek, s. 32; Muhammed Rıza, s. 84; Bûtî, s. 114.

¹⁰² İbn Hişâm, I, 189; İbn Seyyidinnas, I, 196; Hudari Bek, s. 32; Muhammed Rıza, s. 84; Mevdûdî, III, 185.

¹⁰³ İbn Hişâm, I, 190; İbn Kesîr, *Siret*, I, 487.

gitmiştir. Hz. Peygamber'in yanlarına gelmesi üzerine müşrikler ona Utbe'nin yaptığı tekliflerine benzer teklifler sunmuşlardır.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Kureyş, önce Ebû Talib nezdinde, daha sonra da Hz. Peygamber nezdinde İslâm'ın yayılışını durdurmak için girişimlerde bulunmuş, bu konuda akla hayale gelmedik vaat, tehdit ve teklifler sunmuştur. Kureyş'in hiçbir tehdidine aldırmayan Ebû Talib yeğenini koruyup gözetmiş, Hz. Peygamber ise müşriklerin İslâm'a ters düşen bu tekliflerine aldırış etmeden amcasından da aldığı bu destekle İslâm'ı tebliğe devam etmiştir.

5. Müşriklerin Müslümanlara Yaptıkları Düşmanlığa Tepkiler

Kureyş müşriklerinin müslümanlara yönelik baskı ve işkencelerine karşı toplumun bazı kesimlerinden tepkiler yükselmiştir. Sözkonusu tepkiler ise yeni ihtidalar vesile olduğu gibi ayrıca toplumun bazı kesimlerinde inananlara karşı sempatinin oluşmasını sağlamıştır. Bu sempati ise zamanla dahada ilerlemiş, sonuçta Hâşimoğullarıyla akraba olan bazı kişileri boykotu hükümsüz kılabilecek dereceye getirmiştir. Müşriklerin baskılarına inananların en büyük tepkileri ise Habeşistan'a hicret etmek olmuştur.

Müşriklerin söz konusu baskıları kendi içlerinden bazılarının İslâm'ı kabullenmesine yol açmıştır ki bunun en güzel örneği Hz. Hamzadır. Hz. Hamza, Resulullah'ın amcalarından olup, yeğeninden birkaç yaş büyüktür. İkisi hem çocukluk arkadaşı hem de Süveybe'den süt emdikleri için sütkardeş idiler.¹⁰⁵

Bir gün Hz. Peygamber, Safa Tepesi'nde otururken yanından Ebû Cehil geçmiş ve ona çirkin sözler sarf ederek hakaret etmiştir. Hz. Peygamber ise Ebû Cehil'e herhangi bir karşılık vermemiştir. Avlanmayı çok seven Hamza, avdan dönünce evine gitmeden Kâbe'yi tavaf ederdi. Güçlü ve kuvvetli idi. Haksızlığı asla sevmez, haksızlığa maruz kalanlara destek olurdu. Henüz müslüman olmamıştı ama yeğeni Muhammed'i çok severdi. Yine bir av dönüşünde bir cariye, Ebû Cehil'in yaptıklarını Hamza'ya anlatmıştı. Yeğenine hakaret edilmesine dayanamayan Hamza, silahını çıkarmadan derhal Kureyş'in topluca bulunduğu yere giderek

¹⁰⁴ İbn Hişâm, I, 190; İbn Kesîr, *Siret*, I, 487.

¹⁰⁵ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, Ankara 2004, s. 65.

yeğenine hakaret eden Ebû Cehil'in kafasını elindeki yayla yarmıştır. Hamza müslüman olur korkusuyla Ebû Cehil, Hamza'ya karşılık vermemiştir. Ebû Cehil'den yeğeninin intikamını alan Hamza, Hz. Peygamber'e giderek onu teselli etmek istemiştir. Hz. Peygamber ise ancak amcasının iman etmesi ile teselli olabileceğini söyleyince Hamza şehadet getirip müslüman olmuştur.¹⁰⁶

Müşriklerin müslümanlara uyguladıkları baskılara gösterdikleri tepki sonucunda Hz. Hamza ve peşinden de Hz. Ömer'in İslâm'a girmesi müşrikleri çileden çıkarmış, müslümanları da rahatlatmıştır. Bu iki kahramanın İslâm'a girmesi ile İslâmî tebliğin seyrinde önemli değişiklik olmuş, inananlar özellikle Hz. Ömer'in müslüman olmasıyla daha önceden yapamadıkları pek çok hareketi yapabilecek konuma gelmişlerdir.

Tezimizin konusu olan boykot olayı da tam bu ortamda müşrikler tarafından teklif edilip kabul gören ve sahnelenen baskı metotlarından biri hatta en önemli ve en ağır olanıdır. Boykot yıllarında başta Allah'ın yardımı ve sonra amcasının sağladığı eman ve koruma Hz. Muhammed'i kendisine karşı müşriklerden sudur edebilecek tehlikelerden korumuştur. Hz. Muhammed'in kendisi eman hakkına sahip olup amcası Ebû Talib'in koruması altında olsa da, eman hakkını kaybetmiş olan arkadaşlarının başına gelebilecekleri engelleme gücüne sahip değildi. Müslümanlar'a barınabilecekleri yeni yerler arama düşüncesinde olan Hz. Muhammed inananlara Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etmiştir.¹⁰⁷ Hz. Muhammed'in tavsiyeye uyan müslümanlar da Habeşistan'a hicret etmişlerdir.

Müşriklerin inananlara karşı uyguladıkları baskılar toplumda yeni ihtida hareketlerine sebep olmuştur. Ayrıca malum baskılar neticesinde inananlar Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Uygulanan akılalmaz baskılar toplum nezdinde inananlara yönelik sempatinin doğmasını sağlamıştır.

¹⁰⁶ İbn İshâk, I-II, 211–213; İbn Hişâm, I, 188–189; Taberî, II, 333–334; İbnü'l-Esîr, II, 83–84; İbn Seyyidinnas, I, 195–196; İbn Abdilberr, s. 42–43.

¹⁰⁷ Levent Öztürk, *Etiyopya'da İslâmiyet I*, İstanbul 2001, s. 59. Ayrıca Hz. Peygamber'in Habeşistan'la Münasebetleri, Habeşistan'a yapılan hicretlerle ilgili tartışmalar ve daha geniş bilgi için Levent Öztürk'ün bu eserine bakılabilir.

6. Habeşistan’a Hicret

Mekke’de durum inananlar açısından tahammül edilemez bir hal alınca, eman hakkını kaybeden müslümanlar Hz. Muhammed’in tavsiyesi ile Habeşistan’a hicret etmişlerdir.

Levent Öztürk, Habeşistan’a yapılan hicretler üzerine yaptığı değerlendirmesinde, bu hicretlerin en önemli ve belki de tek sebebinin, inananların eman haklarını kaybetmeleri olduğunu belirtir.¹⁰⁸ Arap toplumunda, kabilede yaşayabilme ve kabilenin kendine destek çıkma haklarını elde etme anlamına gelen eman hakkını kaybeden kişi her türlü saldırıya açık bir birey haline düşüyordu.¹⁰⁹ Haliyle İslâm’ı kabul ettikleri için kabileleri tarafından eman hakları ellerinden alınan müslümanlar korumasız bir şekilde kalınca, Hz. Peygamber’in tavsiyesine uyarak Habeşistan’a hicret mecburiyetinde kalmışlardır. Bu tavsiye üzerine Habeşistan’a sığınmak üzere, ilk muhacir grubu nübüvvetin beşinci yılının Receb ayında yola çıkmışlardır.¹¹⁰ İlk olarak dördü kadın olmak üzere toplam on dört kişilik bir grup hicret etmiştir.¹¹¹

Habeşistan’a giden bu ilk muhacir grubunun burada rahat ve huzur içerisinde oldukları haberi Mekke’ye ulaşınca ikinci bir kafile daha hicret yolculuğuna koyulmuştur. İkinci hicret kafilesi ise seksen iki¹¹² veya seksen üç¹¹³ erkek, on bir¹¹⁴ kadından oluşuyordu. İkinci grup muhacirlerin öncülüğünü Cafer b. Ebi Talib yapmıştır.¹¹⁵

İkinci kafile de Habeşistan’da kral Necaşi tarafından çok iyi karşılanmıştır. Habeşistan’a hicret eden müslümanlar hayatlarından emin ve yaşantılarından memnun bir şekilde dinlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı.

Habeşistan muhacirlerinin iyi karşılanması ve orada rahat bir hayat sürmeleri Kureyş müşriklerini rahatsız etmiştir. Çünkü müşrikler, inananlara sadece Mekke’de değil, hiçbir yerde hayat hakkı tanımak istemiyorlardı. Zira oraya giden Müslümanlar

¹⁰⁸ Öztürk, s. 59.

¹⁰⁹ Öztürk, s. 61.

¹¹⁰ İbn Sa’d, I, 206; İbnü’l-Esîr, II, 77; İbn Kesîr, *Bidâye*, II, 64; Zürkânî, I, 504.

¹¹¹ İbn Hişâm, I, 204–206.

¹¹² İbnü’l-Esîr, II, 78.

¹¹³ İbn Sa’d, I, 207.

¹¹⁴ İbn Sa’d, I, 207.

¹¹⁵ İbnü’l-Esîr, II, 78.

vasıtasıyla İslâm uluslararası bir boyut kazanmıştı; bundan sonra insanlar İslâm'dan haberdar olabiliyorlardı. Bu endişelerinden dolayı Mekkeli müşrikler, Habeşistan kralı Necaşi'ye elçiler göndererek muhacirleri geri getirmek istemişler fakat Necaşi buna müsaade etmemiştir.¹¹⁶

Yukarıda kısaca değindiğimiz şekilde, Habeşistan'a hicret eden müslümanların orada izzet-ikram içerisinde olmaları Kureyşlileri çileden çıkarmıştır. Diğer faktörlerin de bir araya gelmesiyle birlikte Kureyş müşrikleri, Habeşistan'a yapılan bu hicrete karşı oluşan tepkileri sonucu boykot uygulamaya karar vermişlerdir.¹¹⁷

¹¹⁶ Yiğit, *Hiz. Muhammed*, s. 109–111.

¹¹⁷ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 207; İbnü'l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297.

İKİNCİ BÖLÜM
MÜŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER VE
MÜSLÜMANLARI
BOYKOTA TÂBİ TUTMALARI

A-SEBEPLERİ AÇISINDAN BOYKOT OLAYI

1. Mekkelilerin Müslümanlara Karşı Boykot Uygulamasının Sebepleri

Allah, Hz. Muhammed'i peygamberlik makamına getirip hak dinî tebliğe başlamasını emretmesinin ardından Hz. Peygamber hak dine davet konusunda oldukça temkinli davranmış ve bu tebliğ işine önce sadık eşi Hz. Hatice olmak üzere, hane halkına, kendilerine güvendiği kişilere, arkadaşlarına davet götürmek suretiyle başlamıştır. Bu şekilde devam eden gizli davet dönemi takriben üç yıl sürmüş daha sonrada açıktan davet dönemi başlamıştır.¹¹⁸

Davetin açıktan yapılmasını emreden “Önce en yakın akrabayı uyar” anlamındaki ayetin¹¹⁹ nazil olmasından sonra Hz. Peygamber, müşriklerin putlarını yermiş, inanç sistemlerinin batıl olduğunu açıklamıştır. Bundan sonra müşrikler, Hz. Peygamber'i ve iman edenleri kendi inançları için bir tehlike olarak görmeye başlamışlar, ona ve onunla birlikte olanlara karşı düşmanca davranmaya koyulmuşlardır.¹²⁰

Daha sonra davetin şekil ve kapsamında önemli bir değişiklik oluşturan “Şimdi sen sana emir olunanı açıkça ortaya koy ve Allah a ortak koşanlara aldırış etme”¹²¹ anlamındaki ayetin pratiğe aktarılması ile Hz Muhammed ve arkadaşlarının pek çok sıkıntılarla karşılaşmaları kaçınılmaz olmuştur.¹²²

Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'i tebliğle görevli olduğu dinînden döndürmek için onunla alay etmiş, onu küçük düşürmeye çalışmış, ona ve arkadaşlarına eziyet etmişler ama istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Aksine davet alenî olarak devam etmiş, her geçen gün inananların sayısı artmıştır. Bunun üzerine tatlı dille ve değişik tekliflerle Hz. Peygamber'e ve onun koruyucusu, amcası Ebû Talib'e başvurarak anlaşmak istemişler fakat bundan da bir sonuç elde edememişlerdi.

Habeşistan'a hicretle birlikte İslâm davetinin Mekke sınırlarını aşıp deniz ötesi uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması¹²³ ve Habeşistan'da müslümanlara

¹¹⁸ İbn Hişâm, I,171.

¹¹⁹ Şuara, 26/214.

¹²⁰ İbn Sa'd, I, 199; Belâzûrî, I, 116; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 91.

¹²¹ Hicr, 15 / 94.

¹²² Balıkçı, s. 367.

¹²³ Azimli, s. 1.

saygı duyulup ikramlar yapılmasını içlerine sindiremeyen Mekkeliler, meseleyi kökten halletmek üzere bir araya gelmiş ve Hâşimîler'den Hz. Peygamber'i öldürmek üzere kendilerine teslim etmelerini istemişlerdir.¹²⁴

Müşriklerin isteklerine Hâşim ve Abdülmuttaliboğulları karşı çıkıp tepki gösterince¹²⁵, farklı bir baskı metodu denemeye karar vermişlerdir. Bu metot da Hz. Peygamber'i kendilerine teslim etmeyen Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı akrabalık bağları ve ticârî ilişkileri sona erdiren boykot (Toplumsal ambargo) uygulama metodu idi.¹²⁶

Yukarıda Mekke müşrikleri Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı son adım olarak akrabalık bağları ve ticari ilişkileri sona erdiren boykotu uygulamaya iten süreci kısaca özetlemeye çalıştık. Bu süreçte Mekke müşriklerini bütün bu acımasız kararları almaya iten çeşitli sebeplerin olduğu muhakkaktır. Biz bu sebepleri dinî, ekonomik, sosyal ve kabilevi sebepler olmak üzere dört başlık altında ele alıp incelemeyi uygun bulduk.

a. Dîni Sebepler

Her türlü baskıya rağmen istediği sonucu elde edemeyen Kureyşliler, boykot uygulamanın baskı ve işkence metodundan daha tesirli olacağına ve bu şekilde istedikleri sonucu elde edebileceklerine inanıyor, bununla birlikte eziyet ve işkenceden de geri durmuyorlardı. Kureyş'in boykot uygulamadaki amaçlarından biri ve belki de en önemlisi; uygulanacak sert boykotla Hâşimîlerle Muttalibîlerin Hz. Muhammed'i yalnız bırakmasını sağlayarak onu dinleyecek ve ona uyacak kimsenin kalmamasını temin etmektir.

Kureyş'in uyguladığı her türlü baskı ve eziyet çoğu zaman onların niyetlerinin aksine sonuçlar vermiş, İslâmîyet'in Mekke dışında duyulup yayılmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in risaleti Arabistan'ın her yerinde, her

¹²⁴ İbn İshâk, I, 201; Belâzürî, I, 267.

¹²⁵ Ebû Talib Mekke önderlerine karşı bu konuyla ilgili bir şiirle karşılık vermiş ve ne pahasına olursa olsun yeğenini kendilerine teslim etmeyeceğini bildirmiştir. Şiir için bkz., İbn Hişâm, I, 220.

¹²⁶ Ya'kûbî, I, 350; Diyarbekrî, I, 397.

kabileleri arasında konuşulur hale gelmiştir. Bu durum, Kureyş'in Hz. Peygamber'le mücadelesini şiddetlendirmesine sebep olmuştur.¹²⁷

Nitekim Kureyş, İslâm'ı henüz büyümeden, gelişip duyulmadan ortadan kaldırmak istiyor ve bunun için çeşitli baskı ve tecrit politikalarına başvuruyordu. Bu süreçte Kureyş'i bu zalimce tavırlara iten sebeplerin en önemlisi dinî nitelikli olanlardır. Kureyş'in bir an önce yok etmek istediği İslâm nurunun giderek Arabistan'ın her yerinde duyulup günden güne bu harekete katılanların sayısının artması birinci ve en önemli dinî sebeptir.

Diğer bir dinî sebep ise putperest Mekke'li müşriklerin çok tanrılı inanca sahip olmalarıdır. Müşrikler çok tanrılı inanca sahip oldukları için tek tanrılı dinlere sıcak bakmıyorlardı. Zaten müşrikler, hristiyanlıktan bu özelliğinden dolayı nefret ederlerdi. Müşrikler İslâm'ı da hristiyanlığa benzeterek aynı nefreti İslâm'a karşı da sergilemişlerdir. İslâm'ın tek tanrılı bir din olması, müslümanların ilk dönemlerde hristiyanlar gibi Kudüs'e yönelerek ibadet etmeleri vb. hususlar müşriklerin zihninde müslümanlarla hristiyanları birbirine benzetmelerine sebep oluyordu. Ayrıca bir hristiyan olan Ebrehe'nin Mekke'yi istila edip Kâbe'yi yıkmaya teşebbüsünde bulunması da Mekkelilerin hristiyanlığa nefret duyma sebeplerindendir.¹²⁸

Bütün bu faktörler sonucunda müşriklerin hristiyanlığa olan nefretleri kendilerince İslâm'la hristiyanlık arasında kurdukları benzerlikten dolayı İslâm'a karşı da sudur etmiş ve bu dine inananlara müsamaha gösterilmemiştir. Bu müsamahasızlık ise çeşitli dönemlerde baskı ve işkence şeklinde kendinî göstermiş, bundan istenilen sonuç alınmayınca iş boykot olayına kadar varıp dayanmıştır. Geline süreçte Hâşimoğullarıyla savaşı ve onun getireceği sonuçları göze alamayan Mekke'li müşrikler, Hz Peygamber'i koruyup gözetken Hâşimîlere karşı savaşırsız fakat daha etkili bir baskı metodu uygulamayı düşünmüş ve Kureyş kabilelerinin üzerinde anlaşmaya vardığı boykotu uygulamaya karar vermişlerdir.¹²⁹

Kureyş'i, Hz Peygamber'e uymaktan, onun getirdiği değerlere saygı gösterip ona inanmalarına karşı müsamaha göstermekten alıkoyan diğer bir sebep de onlarda

¹²⁷ Heykel, s. 98–99.

¹²⁸ Mehmet Zeki Canan, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1977, I, 180–181.

¹²⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Editör, Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1992, I, 219.

ahiret inancının olmamasıdır. Zira müşrikler öldükten sonra dirilmek ve hesap vermekten, cehenneme düşer olup azap çekmekten çok korkuyorlardı. Çünkü Kureyşliler ticaret ve faizcilikten kazandığı geliri eğlenceye ve sefahata harcayan kişilerdi. Onlardan parası olanların yapamayacağı ahlaksızlık yok gibiydi. Ayrıca Kureyş müşrikleri, putlarına adaklar adayıp kurbanlar sunmakla bütün günahlarının af olunacağını sanırlar, böylece de ilahlara verilmesi gereken rüşveti vererek affedildiklerine inanırlardı.¹³⁰

Kureyş'in durumu bu iken Hz. Peygamber, Allah'ın her şeyi gözettiğini, insanların ahirette hesap vereceğini ve bu hesap esnasında ancak insanın yaptığı iyiliklerin geçerli olacağını söylüyordu. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi sefih bir hayat içerisinde olan Kureyşliler'in özelde ahiret inancını, genelde ise İslâm mesajını inkar etmelerine ve bu mesajı kabullenen herkese karşı olup onlarla her türlü ilişkiyi kesmelerine sebep olmuştur. Çünkü Kureyşli müşriklerin inanmadıkları bir şey varsa o da öldükten sonra dirilmektir. Müşrikler ahirete dair hiçbir şeyi kabullenmiyorlardı.¹³¹ Yaşamakta oldukları o sefil hayat sebebiyle belki de ahireti inkâr etmek müşriklerin işlerine geliyordu.¹³²

Dinî sebepler içerisinde zikredeceğimiz diğer bir konu da, Kur'ân-ı Kerim'in müşrik Arapların atalar kültürüne yönelttiği eleştirilerdir. Araplar, kültürel geleneğin taşıyıcısı olarak kabul ettikleri atalardan intikal eden örf, âdet ve geleneklere büyük önem veriyorlardı. Bu durum Kureyşliler için de geçerli idi. Onlara göre putperestlik korunması gereken bir değerdi. Babalarını belli bir dine inanmış olarak bulduklarını ve kendileri için de en mantıklı yolun atalarının geleneğini sürdürmek olduğunu sıklıkla söylüyorlar, kendi tutucu davranışlarını haklı çıkarmak için atalarının geleneklerini ileri sürüyorlardı.¹³³ Dolayısıyla ataları taklit, gerek inanç, gerekse ibadet ve yaşam tarzlarında müşrikler için vazgeçilmez bir esas idi. Atalarının geleneğine bu şekilde bağlı olan müşrikler, İslâm'ı ve onun değerlerini atalarının yoluna, yani geleneksel davranış ve inançlara saldırı olarak gördükleri için İslâm'a ve müslümanlara karşı çıkmışlardır.¹³⁴

¹³⁰ Heykel, s.107.

¹³¹ Heykel, s. 109.

¹³² Heykel, s.110.

¹³³ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 96.

¹³⁴ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 96.

Kur’ân-ı Kerim müşriklerin bu konudaki tutumlarını şu şekilde eleştirmektedir. “Onlara Allah’ın indirdiğine ve Resul’e gelin denildiği vakit “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter” derler. Ataları hiçbir şeyi bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?”.¹³⁵

Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed’e ve müslümanlara karşı tavırlarını sertleştiren diğer bir sebep de onların liderlerinin tutum ve yaklaşımlarıdır. Bunu bize Ebû Cehil’in durumu göstermektedir. Nitekim 615 yılı civarında Hz. Peygamber’in muhaliflerinin liderliği daha olgun bir kişide iken daha sonra kendi akranı olan Mahzumoğulları’ndan Ebû Cehil’e geçmiştir. Daha yaşlı ve olgun liderler Hz. Muhammed ile uzlaşma çabası içerisinde idiler. Önceki yaşlı ve olgun liderlerin tersine Ebû Cehil, daha sert bir şekilde İslâm’ı ezme eğilimindeydi. Ebû Cehil’in bu tavrı bütün muhalif grubu etkilemiş, onları da inananlara karşı acımasız şekilde davranmaya itmiştir.¹³⁶

İslâm’ı yok etme eğiliminde olan Ebû Cehil, İslâm’ın aleyhindeki çalışmalarına ısrarla devam etmiştir. Her ne kadar Ebû Cehil bu çalışmalarıyla Hz. Muhammed’i kendi aşireti içerisinde tecrit etmeyi başaramamışsa da, Hâşimîleri Hılfu’l-Fudûl içerisindeki diğer aşiretlerden tecrit etmeyi başarmıştır. Onun önderliğinde Hâşimîler yıllarca birlikte hareket ettikleri faziletli topluluğundaki diğer kabilelerden tecrit edilmiş, bundan sonra da Hâşimîler’e karşı boykot uygulamasına başlanmıştır.¹³⁷ Mekkeli müşriklerin lideri Ebû Cehilin kışkırtıcı ve tahrik edici rolüne hem boykota geline süreçte, hem boykot yıllarında, hem de boykotun bitmesinden sonraki yıllarda şahit olmaktadır.

Boykot olayına öncülük eden, Şi’bu Ebi Talib’e gönderilen yardımlara engel olan ¹³⁸, boykotu iptale kalkışan kişilere karşı çıkan¹³⁹, Resulullah’ın Medine’ye hicretine mani olmak için Dâru’n-Nedve’de yapılan toplantıda onun her kabileden seçilecek gençler tarafından öldürülmesini teklif eden ve hicret gecesi evini muhasara altına alarak öldürülmesini planlayan hep Ebû Cehil olmuştur.¹⁴⁰ Görüldüğü gibi filizlenmeye başlayan İslâm’ı henüz işin başında iken ezme

¹³⁵ Maide, 5 / 104.

¹³⁶ Watt, s. 83–84.

¹³⁷ Watt, s. 83–84.

¹³⁸ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Cehil” *DİA*, İstanbul 1999, X, 117.

¹³⁹ İbnü’l-Esîr, II, 87–88.

¹⁴⁰ Kapar, *agm*, X, 117.

eğiliminde olan müşrik önderlerin ve özellikle Ebû Cehil'in kışkırtıcı rolü boykotun uygulanmasının en önemli dinî sebeplerindendir.

b-Ekonomik sebepler

Mekkeli müşriklerin, Müslümanlara boykot uygulamasının sebeplerinden biri de ekonomik sebeptir. Nitekim Kureyş müşrikleri putperestliğin yıkılmasıyla elde ettikleri dinî üstünlük ve ticarî menfaatlerin ellerinden gitmesinden endişe duyuyorlardı.¹⁴¹ Diğer taraftan İslâm dinî insanları bir tek Allah'a inanmaya ve yalnızca ona ibadet etmeye çağırıyordu. Dolayısıyla İslâm'ın bu çağırısı putperestliğe karşı âdeta bir savaş açma anlamına geliyordu. Bu durum ise en büyük gelir kaynağı putlar olan Kureyşlilerin geçim kaynaklarını kesiyordu. Ayrıca İslâm dinî onların bu şekilde haksız yollardan kazanç sağlamasına ve fakir halk üzerinde baskı kurup sömürü oluşturmalarına karşı çıkıyordu.¹⁴² Putperestliği ekonomik bir çıkar olarak addeden müşrikler, menfaatlerinin kaynağı olan bu değerlerin elden gitmesi ile kazançlarını kaybedeceklerini bildikleri için İslâm'a muhalefetten geri durmamışlardır.

Mekkeli müşriklerin kazanç vasıtaları tamamen İslâm'ın yasaklamış olduğu yollardandı. İslâm ise, Araplar arasında yaygın olan ticaret anlayışına ve tefecilik mafyası ile çalışan ticaret zihniyetine, haksızlık, dolandırıcılık, kundaklama ve zina gibi insanlık dışı anlayışlara şiddetle karşı çıkarak bu tür eylemlerin ve tutumların Allah tarafından yasaklandığını bildirmiştir.¹⁴³ Müşrikler bütün kazanç kapılarının yanlış ve ahlak dışı olduğunu söyleyen İslâm'ı kabule yanaşmadıkları gibi, söz konusu ekonomik kaygılarla bu dine girenleri de düşman bellemişler, elden gelen her türlü baskıyı uygulamışlardır. Zira boykot da bu halkanın en sonucusudur.

Boykotun en önemli öncüleri ve fikir babaları Ebû Cehil ile Ebû Süfyân'dır. Mâlum kişiler bunu bazı ekonomik beklentilerinden dolayı yapmışlardır. Bütün zalimce baskı ve uygulamalardan Ebû Cehil, Ebû Süfyan ve onların taraftarlarının amacı; Hâşimîleri aç ve susuz bırakıp onlara baskı uygulayarak, onların Kureyş

¹⁴¹ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 96.

¹⁴² Hizmetli, s. 222.

¹⁴³ Hizmetli, s. 223.

içerisindeki seçkin konumları ve ticaretlerini kendi tasarruflarına almaktı.¹⁴⁴ Nitekim müşrik önderler amaçlarına ulaşmışlar ve boykot yıllarında Hâşimoğulları'nın Mekke ticaretinden çekilmesiyle müşriklerin ileri gelenleri servetlerine servet katmışlardır.

Yukarıdaki ekonomik kaygılardan dolayı Mekkeli müşrikler Resulullah'ın davetini reddetmişlerdir. Nitekim onların İslâm dinini kabullenmeleri kurmuş oldukları çıkarıcı düzenlerinin bitip tükenmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca Mekkeli müşrik önderler Mekke'deki ekonomik pastadan daha fazla pay alabilmek için Mekke pazarında seçkin bir yere sahip olan Hâşimîleri bu pazardan çıkarıp atmak niyetinde idiler.

Görüldüğü gibi Mekkeli müşrikleri Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı boykot uygulamaya iten sebeplerin başında, tek sebep olmamakla birlikte, Mekkeli liderlerin ekonomik çıkarları gelmektedir. Bundan başka sosyal ve psikolojik sebepler de söz konusudur.

c. Sosyal ve Psikolojik Sebepler

Müşriklerin muhalefetlerinin bir başka sebebi de sosyal ve psikolojik karakterlidir. Mekke'deki kabile yapısında sosyal tabakalara çok önem verildiği bir gerçektir. Mekke şehrinin düşünce yapısında insanların zenginlik ve konumlarına göre sınıflandırılmaya tâbi tutulması esastı. Her şeyden önce köleler insan sayılmazdı ve efendilerinin emirlerine tâbi idiler. İslâm'ın tebliğ edilmesiyle birlikte müslüman olan ilk kimseler arasında kölelerin var olduğu bilinen bir gerçektir. Üstelik bu köleler, İslâm'ı kabul ederken efendilerinden izin almamışlardı.

Buna karşılık Mekkeliler, kölelerin efendisinin dininden başka bir dine girmesine asla tahammül edemezler ve bunu kendilerine karşı isyan kabul ederlerdi. Halbuki İslâm, eşitliği emrediyor, insanlar arasında sınıf farkı gözetmiyordu. Mensuplarını ister köle, ister efendi, ister zengin, ister fakir olsun aynı seviyede kabul edip üstünlük ölçüsünün takva olduğunu belirtiyordu. Ayrıca bu yeni din,

¹⁴⁴ Muhammed Atiyye el-Ebrâî, *Azametü'r-Resul*, yy., 1971, s. 212.

müminleri kardeş ilan ediyordu.¹⁴⁵ Mekkeli efendiler kendilerini köleleri ile eşit tutan İslâm'ı kabul etmedikleri gibi ona cephe de almışlardır.¹⁴⁶

Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinden bazıları, mevki ve nüfuslarını kaybetme endişesi ile bu dine karşı çıkıyor ve Kuran'ın Hz. Muhammed'den daha asil birine indirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Onlara göre böyle bir görev, Mekke'nin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre ve Ümeyye b. Halef ile Tâif'in ileri gelenlerinden Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'ye verilmeliydi. Mekkeli müşriklere göre peygamberliğe ve dolayısıyla da reisliğe bu kimseler daha layıktılar, zira bu kişiler hem zengin, hem belli bir konum sahibi, hem de geniş bir çevreye sahiptiler. Müşriklerin bu görüş ve iddialarına Allah şu cevabı verir: “ Onlar dediler ki: Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilmeli değil mi idi? Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?”¹⁴⁷ Görüldüğü gibi müşriklerin kendi liderlerinde aradığı şartları Hz. Peygamber'de bulamama psikolojisi onları bu tip bir itiraz ve inkâra sevk etmiştir.¹⁴⁸

Müşriklerin tek endişesi, nüfuzlarını kaybetmek ya da liderlerinde aradığı vasıfları Hz. Muhammed'de bulamamaları değildi. Bundan başka rekabet ve kıskançlık hisleri de bu konuda etkili olmuş, Kureyşlilerin bu psikolojik durumları da onların Hz. Muhammed'e inanmalarına mani olmuştur.¹⁴⁹

Bu kıskançlık ve hasedin kendisinde sudur ettiği kişilerden biri olan şair Ümeyye b. Ebi's-Salt, bunun en güzel örneğidir. Şair Ümeyye, cahiliye döneminde Araplar arasından bir Peygamber çıkacağını söyleyenlerdendi. Bununla birlikte gönderilecek peygamberin kendisi olacağını umuyordu. Fakat ilahi vahiy, ona değil de Hz. Peygambere gelince onu kıskandı ve kendisine rakip sayarak ona inanmak istemedi.¹⁵⁰ Şair Ümeyye'nin bu kıskanç tutumunu müşrik önderlerinin hepsi için var saymak kanaatimizce yanlış olmaz. İşte bu şekilde başta Mekke toplumunun müşrik önderleri olmak üzere, oluşan kıskançlık duyguları onların Hz. Muhammed'i inkâr edip ona cephe almalarına sebep olmuştur.

¹⁴⁵ “Mü'minler ancak kardeşlerdir. O halde kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah tan korkun.

Umulur ki merhamet olunursunuz” Hucurat, 49/10.

¹⁴⁶ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 97; Hizmetli, s. 221.

¹⁴⁷ Zuhurf, 43 / 31–32.

¹⁴⁸ Kapar, *agm*, X, 118.

¹⁴⁹ Heykel, s. 106.

¹⁵⁰ Heykel, s. 106.

Bu başlık altında zikredebileceğimiz diğer bir önemli nokta da şudur: Hak ve hakikatten uzak, bütün ideali dünya ve içindekilere sahip olmak olan bedevî ruhlu müşrikler, Hz. Muhammed'in etrafında toplananların arttığını görüyor, günün birinde onun galip gelmesinden ve hâkim olmasından, hâkimiyetinin bütün dünyaya yayılmasından korkuyorlardı. Onun için bu insanlar, Hz. Peygamber'in aleyhinde her türlü propagandayı yapmışlar, sonunda da Resulullah'ı ve ona yardımcı olanları muhasara altına almışlardır.¹⁵¹

Boykota giden süreçte etken sebeplerden psikolojik ve sosyolojik karakterde olanları yukarıda açıklamaya çalıştık. Yukarıda zikrettiğimiz sebeplere göz atıldığında gerek boykota giden süreçte, gerekse boykotun sürdürüldüğü dönemde zihinlerde hâkim olan ve Mekkeli müşrikleri çıldırtan birebir ve en önemli sebepler olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

d- Kabilevî Sebepler

Mekkeli müşriklerin inkârlarının ve boykota giden süreçte takındıkları tavırların en önemli sebeplerinden biri de, kabileler arasındaki rekabettir. Bu konuda en güzel örnek Ebû Cehil'in sözleridir. O kendi kabilesi olan Mahzumoğulları ile Abdümenafogulları arasındaki rekabeti ve bir nevi de var olan yarışı anlatırken şöyle der: “Biz Abdümenafogulları'yla şeref hususunda anlaşmazlığa düştük. Onlar halka ziyafet verdiler, biz de verdik. Onlar yaya kalmışlara binek verdiler, biz de verdik. Onlar halka bağışta bulundular biz de bulunduk. Sonunda aynı dereceye ulaşıp burun buruna giden iki yarış atı durumuna geldiğimizde onlar, “İşte bizden semadan kendisine vahiy gelen bir peygamber çıktı” dediler. Bizden ne zaman böyle bir Peygamber çıkacak? Allah'a yemin olsun ki ona asla inanmayacağız.”¹⁵²

Bütün bu sebepleri sayarken İslâm muhaliflerinin sosyal, ekonomik, dinî endişelerinin yanında aralarındaki kabile rekabetinin İslâm'a karşı muhalefette en önemli etken olduğunu söylememiz kanaatimizce yanlış olmaz. Ebû Cehil'in yukarıdaki sözleri de bu kanaatimizi teyit eder mahiyettedir.

¹⁵¹ Heykel, s. 106.

¹⁵² İbn Hişâm, I, 201; Başta Hâşimî-Emevi rekabeti olmak üzere kabileler arası rekabetin örnekleri için bkz., İbrahim Sarıçam, *Emevi-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997; Heykel, s. 106.

Özellikle Kureyş içinde Hâşimoğulları'na en yakın kollardan Benû Abdişems'in ve bu kolun en önemli dalı olan Benu Ümeyye'nin muhalefeti oldukça şiddetli olmuştur. Başta Ebû Süfyan olmak üzere Ebû Uhayha, onun oğulları Âs, Ubeyde ve Ebân, Ümmücemil, Hakem b. Ebûl Âs, Ebû Süfyan'ın oğulları Hanzala ve Amr, Esad b. Ebû'l-As gibi Ümeyyeliler İslâm'ın başlıca muhalifleri arasında yer almışlardır.

Bu kabileden Mekke döneminde içlerinde Osman b. Affân'ın da bulunduğu birkaç kişi müslüman olmuştur. Başta Ebû Süfyan olmak üzere pek çok Ümeyyelinin muhalefeti Mekke'nin fethine kadar devam etmiştir. Hattâ Medine devrinde yine Ümeyyeliler Mekke müşriklerine müslümanlarla mücadelede öncülük etmişlerdir.¹⁵³

Öte yandan İslâm, sosyal hayatı düzenleyen önemli ilkeler getirmiştir. Bu ilkeler eşitliği emrediyor, insanlar arasında sınıf farkı kabul etmiyordu. Köle olsun, efendi olsun; zengin olsun, fakir olsun, erkek olsun, kadın olsun bütün insanların insan olma yönünden birbirleriyle aynı seviyede olduklarını söylüyordu.

Dolayısıyla İslâm'la birlikte mallarının çokluğundan dolayı, kendilerinin de soylu kişiler olduklarını söyleyen ve kimsesizler üzerinde hâkimiyet kuran Kureyşlilerin bu gücü ortadan kalkıyordu.¹⁵⁴ İşin bu boyutu da Kureyşlilerin “Allah yanında en değerliniz takva yönünden en üstün olanınızdır.”¹⁵⁵ Hükmünü getiren, aşiret, kabile, ırk, soy ve sople övünmeye karşı çıkan ve bütün bunlara karşı savaş açan İslâm'a şiddetle saldırmalarına sebep oluyordu.¹⁵⁶

Netice olarak şöyle diyebiliriz ki, Mekkeli müşriklerin İslâm'a muhalefetlerinde kabileler arası rekabet ve kıskançlık boykota gelinen süreçte en önemli etkenlerdendir. Onların bu konuda kıskançlıkları bazen o kadar ileri boyuttaydı ki Ebû Cehil, peygamberliği Mekke şehrinin idaresi gibi sıradan bir olay olarak telakki ediyor ve bu görevin Abdümenafoğulları içerisinde birisine verilmesine tahammül edemiyordu.¹⁵⁷ Bu husustaki düşüncesini şu şekilde dile

¹⁵³ Hizmetli, s. 222.

¹⁵⁴ Hizmetli, s. 221 -222.

¹⁵⁵ Hucurât, 49/13.

¹⁵⁶ Hizmetli, s. 223.

¹⁵⁷ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 98.

getiriyordu: “Sikâye¹⁵⁸, rifâde¹⁵⁹ ve meşvere¹⁶⁰ görevleri Abdümenafogulları’nın elinde bulunmaktadır. Şimdi de peygamber onlardan çıktı. Peki, bize ne kaldı? ”¹⁶¹

Şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla boykota gelinen süreçte etken sebepleri sıralamaya çalıştık. Kanaatimizce bütün bu sebeplerin anlaşılması, Hz. Peygamber’e ve onun davetine karşı gösterilen tepkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. Boykot Olayının Mahiyeti ve Uygulanışı

Bi’setin yedinci yılında başlayıp onuncu yılında sona eren boykot olayı, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber ve onun hâmisî Hâşim ve Muttaliboğullarına karşı uyguladıkları farklı bir baskı yöntemi olması bakımından dikkat çekmektedir. Yukarıda Mekkelileri boykot uygulamaya iten sebepleri çeşitli yönleriyle açıklamaya çalıştık. Şimdi de boykot sahifesi, boykotun tatbiki, boykot yıllarında meydana gelen bazı olayların tahlili gibi bir kısım konularda mütalaalar da bulunacağız ama buna geçmeden önce kısaca boykot fikrinin kimden ve nereden kaynaklandığına kısaca değinmek istiyoruz.

Hz. Muhammed’i kendilerine teslim etmeyen Hâşimoğulları’na karşı bir baskı unsuru olarak boykot uygulama fikri Ebu Cerhil’den çıkmıştır.¹⁶² Ebu Cehil acaba neden böyle bir çözüm önerisi sunmuştur? Arapların tarihinde böyle bir cezalandırma şekli var mıydı acaba? Arapların tarihinde yoksa boykot uygulama yöntemini nerden öğrenmişlerdi müşrikler? Buna dair bilgilere kaynaklarımızda rastlamadığımızı belirtmek istiyoruz.

Boykot uygulama geleneğinin Mekkeli müşrikler tarafından muhtemelen ya kendi geleneklerinde varolduğu için, ya da ticaret için sefere çıktıkları bölgelerdeki halklardan gördükleri için bilindiğini varsayabiliriz. Ayrıca bu fikrin zengin bir işadamı ve dönemin Mekke şehrinde seçkin bir konum sahibi olan Ebu Cehil’den çıkması da bu düşüncemizi teyit etmektedir.

¹⁵⁸ Mekke’ye hac için gelen hacıların su ihtiyacını karşılama görevi. Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 238.

¹⁵⁹ Hacıların beslenme ihtiyaçlarını karşılama görevi. Çelikkol, s. 236.

¹⁶⁰ Mekkeyi yöneten istişare kurulu. Çelikkol, s. 231.

¹⁶¹ Makrîzî, I, 72.

¹⁶² Kapar, *agm*, X, 117; Lings, s. 131.

a-Boykot Olayının Kaynaklarda İsimlendirilişi

Boykot olayını araştırırken ilk olarak dikkatimizi çeken nokta, boykotun kaynaklarda farklı şekillerde isimlendirilmesi olmuştur. Aşağı yukarı kaynaklardaki isimlendirmelerde öne çıkan nokta, boykot olayının isimlendirilmesinde müşriklere karşı oluşan tepki ve nefretin, boykota maruz kalanlara karşı da sevgi ve muhabbetin hâkim unsur olmasıdır.

Boykot olayı kaynaklarda genel olarak ya “Sahîfe”¹⁶³, “Şi’b”¹⁶⁴, “Muhasara”¹⁶⁵, “İlişkileri Kesme”¹⁶⁶, kelimeleri ile yalın halde, ya da ikinci bir kelime ile terkip oluşturularak veya bu kelimelere sıfatlar eklenerek zikredilmiştir.

Şimdi bu isimlendirmelerden bir kaçını burada aktarmak istiyoruz. “Haberu’s-Sahîfe”¹⁶⁷, “Kureyşin Resullullah ve Benî Hâşimi Şi’b’de Muhasara Etmesi”¹⁶⁸, “Sahife Meselesi”¹⁶⁹ “Sahifenin Durumu”¹⁷⁰, “Zalim ve Akraba ile İlişkiyi Kesen Sahîfe”¹⁷¹, “Zalim Sahife”¹⁷², “Zalim Boykot”¹⁷³, “Kureyşin Beni Haşimle İlişkileri Kesmesi ve Onları Boykot Etmesi”¹⁷⁴, “Beni Haşim ve Beni Muttali’in Şi’be Girişi.”¹⁷⁵ Yukarıda bir kısmını saydığımız isimlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, boykot olayı kaynaklarda farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Kaynaklarda bazen İbn Hişâm’ın Sireti’nde olduğu gibi¹⁷⁶ “Sahifenin Haberi” gibi yalın bir şekilde isimlendirmeler yapıldığı gibi, yine bazı kaynaklarda zalim, akraba ile ilişkiyi kesen sahife, gibi farklı şekillerde hüküm bildiren sıfatlarla birlikte isimlendirmelerin yapıldığını görüyoruz.

Özellikle son dönem siyer kitaplarında¹⁷⁷ boykot olayı isimlendirilirken genelde, müslümanların boykota tâbi tutulması şeklinde isimlendirmeler yapılmasına

¹⁶³ İbn Hişâm, I, 219.

¹⁶⁴ İbn Abdilberr, s. 56.

¹⁶⁵ İbn Sa’d, I, 207.

¹⁶⁶ Ya’kûbî, I, 350.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, I, 219.

¹⁶⁸ İbn Sa’d, I, 207.

¹⁶⁹ İbn’ül-Esîr, I, 87.

¹⁷⁰ Makrîzî, I, 43.

¹⁷¹ Ya’kûbî, I, 350.

¹⁷² Muhammed b. Muhammed Ebû Şebbe, *es-Sîretü’n-Nebeviyyetü fî Dav’il Kur’âni ve’s-Sünneti*, Dimaşk 1992, I, 359.

¹⁷³ Muhammed Sâdık İbrahim Arcûn, *Miftâhü Tahkiki’t-Târîhi’l-İslâmiyyi*, Dimaşk 1985, II, 293.

¹⁷⁴ Ebu’l Hasen Ali en-Nedvî, *Rahmet Peygamberi*, çev., A. Kerim Özeydin, İstanbul 2004, s. 116.

¹⁷⁵ İbn Abdilberr, s. 56.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, I, 219.

¹⁷⁷ Hamidullah, I, 113; Yiğit, *Hiz. Muhammed*, s. 117; Yücel, s. 69.

karşılık, temel klasik kaynaklarda bunun böyle olmadığını görüyoruz. Temel kaynaklarda yapılan isimlendirmelere baktığımızda, müslümanların boykota tabi tutulması, şeklinde hiçbir isimlendirmeye rastlamamaktayız. Boykotun hedefi Resulüllah olduğu için, ayrıca Resulüllah'ın güç kaynağı ve koruyucuları Hâşimîler olduğu için yapılan isimlendirmelerde ya Resulullah, ya da Hâşimoğulları merkezli isimlendirmeler yapılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, var olan yanlış kanaatin aksine bu boykot, müslümanlara değil, Hz. Peygamber ve onu koruyan Hâşim ve Muttaliboğulları'na uygulanmıştır. Bu gerçeği yapılan isimlendirmelerden anlamak mümkündür.

Her ne kadar boykot Hâşim ve Muttaliboğullarına uygulanmışsa da, Şi'bi Ebi Talib'e girenler arasında Hâşim veya Muttaliboğullarından olmayan bazı Müslümanların da bulunuyordu. Söz konusu kişilerin ise Hâşimoğullarıyla akraba olduklarını görmekteyiz. Örneğin, Ebu Seleme el-Mahzûmî ile Sa'd b. Ebi Vakkâs bu anlamda zikredebileceğimiz en önemli karakterlerdir. Ebu Seleme, Mahzumoğullarından olup Ebu Talib'in kızkardeşinin oğludur. Ebu Seleme müslüman olduğu için, diğer Müslümanlar gibi o da kendi kabilesinden tepki almıştır. Ebu Talib, yeğeni Ebu Seleme'yi Şi'b'de aralarına almak suretiyle kendi kabilesinden gelebilecek kötülöklere karşı korumuştur.¹⁷⁸ Ayrıca kaynaklarda boykot yıllarında çekilen sıkıntılardan aktarılanların en dokunaklısı Sa'd b. Ebi Vakkâs'tan rivayet edilen olaydır.

Burada anlatıldığına göre Sa'd gece karanlığında bevlettiği bir sırada yerde gördüğü bir deri parçasını alıp temizlemiş ve üç gün onunla karnını doyurmuştur.¹⁷⁹ Sa'd b. Ebi Vakkâs'tan yapılan bu rivayetten anlaşıldığına göre Sa'd b. Ebi Vakkâs da Şi'bu Ebi Talib'de boykota maruz kalanların arasında idi. Hâlbuki Sa'd, Hâşimoğulları kabilesine mensup olmayıp, Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin kabilesi olan Zühreoğullarına mensuptur. Hz. Peygamber'in dayılığı sayılan Sa'd'ın, Hz. Peygamber'le olan bu akrabalığının onun da Şi'b de korunanlar arasına alınmasında etkili olmuş olabilir. Ebu Seleme ve Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın

¹⁷⁸ Abdurrahman es-Süheyli, *er-Ravdu'l-Unûf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyyeti li İbn Hişâm*, thk., Abdurrahman Vekîl, Kahire tsz., III, 334-335; Selahattin Polat, "Ebu Seleme el-Mahzûmî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 229; Maxime Rodinson, *Muhammed'in İzinde*, çev., Er-Bakan, İstanbul 1973, s. 139.

¹⁷⁹ Süheyli, III, 354.

Hâşimoğulları'na mensup olmamalarına rağmen onlarla birlikte Şi'b'de boykota katılmalarının Hâşimîlerle akraba olmalarından kaynaklandığını düşünüyoruz.

b-Boykotun Tarihi ve Süresi

Boykotun başlangıç ve bitiş tarihi konusunda tarihçiler hemen hemen ittifak halindedirler. Buna göre; takriben üç sene devam edecek olan boykot günleri bi'setin yedinci senesinde, Muharrem ayının ilk gecesinde başlamıştır.¹⁸⁰

Şi'bu Ebî Tâlib'e giriş tarihi, peygamberliğin yedinci senesinin Muharrem ayının ilk gecesini olarak verilmektedir. Boykotun pek çok boyutunda tarih belirtmeyen müellifler, genelde boykotun başlangıcından bahsederlerken Muharrem ayının ilk gecesinin hilali doğduğunda olduğunu muhakkak belirtmişlerdir.

Konumuz açısından son derece önemli olan noktalarda, örneğin boykotun iptalini sağlayan olayların anlatılması noktasında tarihlendirmeye bu kadar dikkat etmeyen kaynakların, boykotun başlangıcı konusunda adeta saat belirtircesine, Muharrem ayının ilk gecesinin hilali doğduğunda, şeklinde not düşmeleri dikkatlerden kaçmamaktadır. Kanaatimizce burada olayın bu yönüne, yani Mekkeli müşriklerin haram ayları ihlal etmesine, özellikle dikkat çekilmek istenmiştir. Nitekim Araplar arasında haram aylara karşı büyük bir saygının olduğu bilinen bir gerçektir. Bu haram aylara saygı gösterme uygulamasını Hz. İbrahim ve İsmail'in Şeriatı'ndan alan cahiliye Arapları, haram aylar girdiği zaman bunların kutsallığına karşı saygının bir nişanesi olarak savaştan ve her türlü saldırıdan kaçınırlardı. Hatta bir kimse kan hasmına bile rastlarsa ona dokunmaz, kötü söz bile söylemezdi.¹⁸¹

Arapların haram aylara karşı var olan hassasiyetlerine karşılık Mekkeli müşriklerin Hâşim ve Muttaliboğullarına karşı baskı ve tazyiklerini zalimane bir şekilde bu aylarda devam ettirmelerine dikkatleri çekmek için kaynaklarda boykotun Muharrem ayında başladığına özellikle vurgu yapıldığını düşünüyoruz.

Boykot olayının başlangıç tarihi ile ilgili olarak tarihçilerin çoğu nübüvvetin yedinci senesinin Muharrem ayını göstermektedirler. Buna rağmen ilk dönem siyer

¹⁸⁰ İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; Diyarbekrî, I, 297; Makrîzî, I, 44; Mekkî, I, 331.

¹⁸¹ Hüseyin Algül, " Haram Aylar" , *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 105–106.

müelliflerinden İbn İshâk ve İbn Hişâm, olayın süresinin iki veya üç yıl olarak belirtmekle birlikte başlangıç tarihi hakkında görüş belirtmemektedirler.¹⁸²

Her ne kadar İbn İshâk ve İbn Hişâm gibi ilk dönem siyer müellifleri, boykotun başlangıç tarihi ile ilgili bir şey söylemeseler de gelişen olayların mahiyetinden ve pek çok siyer müelliflerinin aynı tarih üzerinde durmalarından hareketle boykot olayının başlangıcının nübüvvetin yedinci yılında olduğunu düşünebiliriz.

Boykotun başlangıç tarihi ile ilgili olarak pek çok tarihçi nübüvvetin yedinci senesi üzerinde ittifak halinde olmalarına karşın, boykotun ne kadar sürdüğüne dair kaynaklar ittifak halinde değildir. Boykotun ne kadar sürdüğüne dair görüş bildiren müellifler genelde, iki veya üç sene sürdü, şeklinde muallâk bir ifade kullanmaktadırlar.

İbn Sa'd başta olmak üzere pek çok müellif, boykotun tam olarak üç yıl devam ettiği görüşündedir. Yine Belâzürî, Ya'kûbî, Süyûtî, İbn Haldûn gibi önemli pek çok tarihçi boykotun üç sene sürdüğü noktasında hemfikirdirler.¹⁸³ Ayrıca bazı tarihçiler ise bu zamanı iki veya üç sene olarak belirtmektedirler. Bunların başında İbn İshâk ve İbn Hişâm gelmektedir.¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, Taberî, Diyarbekrî, el-Mekkî gibi pek çok tarihçi de iki veya üç sene ifadesini kullanmakta ve dolayısıyla net bir kanaat belirtmekten çekinmektedirler.¹⁸⁵

Boykot olayının üç sene, iki veya üç sene sürdüğünü söyleyenlerin dışında sadece iki sene sürdüğünü söyleyenler de olmuştur. Makrîzî, *İmta'ul-Esmâ'* isimli meçhul siğa ile boykotun iki sene sürdüğünü söylemektedir.¹⁸⁶ Yine Montgomery Watt da boykot olayının iki sene sürdüğünü söylemektedir.¹⁸⁷

Yukarıda zikredilen bilgilerden hareketle şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Boykot olayı nübüvvetin yedinci senesinin Muharrem ayının ilk gününde başlamıştır. Ne kadar sürdüğü konusunda ise genel bir kanaat olmayıp konu

¹⁸² İbn İshâk, I, 202; İbn Hişâm . I, 220.

¹⁸³ İbn Sa'd, I, 209; Belâzürî, I, 270; Ya'kûbî, I, 350; Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Riyad 1988, s. 96; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Süyûtî, *Hasâisu'l-Kubrâ*, Beyrut tsz., I, 150.

¹⁸⁴ İbn İshâk, I, 202; İbn Hişâm, I, 220.

¹⁸⁵ Taberî, II, 336; İbnü'l-Esîr, II, 88; Diyarbekrî, I, 331; Mekkî, I, 45.

¹⁸⁶ Makrîzî, I, 45.

¹⁸⁷ Watt, s. 86.

ile ilgili rivayetler üç sene, iki veya üç sene, yalnızca iki sene, şeklinde aktarılmıştır. Aktarılan bütün bu rivayetleri göz önünde bulundurup bir değerlendirme yaptığımızda, boykot olayının nübüvvetin yedinci yılında başladığı ve tam olarak üç yıl sürmese bile üç yıla yakın bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır.

c-Boykotu Uygulamaya Karar Verenler

Hiz. Peygamber'in günden güne çevresi genişlemiş, ona inananlar artmış, Hiz. Hamza ile Hiz. Ömer İslâm'ı kabul etmişti. Bununla Hiz. Muhammed ve inananlar güç kazanmıştı. Yine Habeşistan'a hicret eden müslümanlar orada emniyet içinde idiler. Necâşî Ashame, Cafer ve arkadaşlarına ikramda bulunup onları geri iade etmemişti. Ayrıca bu süreçte İslâm, her geçen gün kabileler arasında yayılmaya devam ediyordu. Bütün bunların kendi aleyhlerine işlediğini gören Kureyş,¹⁸⁸ Resulullah'ı öldürmek için bir karara varmış, bununla ilgili bir plan hazırlamıştır.¹⁸⁹

Kureyşin bu korkunç infaz kararından haberdar olan Ebû Talib, derhal Hâşim ve Muttaliboğulları'nı bir araya toplayarak, Hiz. Peygamber'i Kureyş'in bu hain planına karşı koruyucu tedbirler alınması noktasında onlarla görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları, Hiz. Muhammed'i "Şi'bu Ebî Talib"denilen yerde aralarına alıp onu öldürmek isteyenlere karşı korumak noktasında görüş birliğine varmışlardır.¹⁹⁰ Alınan bu karara inananıyla inanmayanıyla bütün Hâşim ve Muttaliboğulları katılmıştır. İnanan imanından dolayı, inanmayan ise asabiyet duygusundan dolayı bu karara iştirak etmiştir.¹⁹¹

Hiz. Peygamber'i koruma konusunda Hâşimîlerin kararlılığını gören Kureyşliler, onu öldürmeleri için kendilerine teslim edilinceye kadar Hâşim ve Muttaliboğullarına karşı belirli kısıtlamalar içeren boykotu uygulama konusunda anlaşmaya vardılar.¹⁹²

Yukarıda özetlediğimiz şekilde Hâşim ve Muttaliboğulları'nın tümünün Şi'bu Ebî Talib'de toplandıklarını ve Hiz. Peygamber'i korumaya azmettiklerini görünce

¹⁸⁸ Ebû Şebbe, I, 359.

¹⁸⁹ Zehebî, II, 221.

¹⁹⁰ Diyarbekrî, I, 297.

¹⁹¹ Diyarbekrî, I, 297; Zehebî, II, 221.

¹⁹² İbn'ül-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; Ya'kûbî, I, 350; Zehebî, II, 221.

Kureyş müşrikleri ile Kinâneliler¹⁹³, Mekke'nin yukarı tarafında “Muhassab”¹⁹⁴ mevkiinde bir araya gelmiş ve malum boykota karar kılmışlardır.¹⁹⁵ Mekkeli müşrikler bununla da yetinmeyip geleneksel müttefikleri olup Mekke varoşlarında yaşayan ve çeşitli Arap kabilelerinden oluşan Ehâbişi¹⁹⁶ de bu boykot anlaşmasına dâhil ederek işi daha da ileri götürmüşlerdir.¹⁹⁷

Boykot olayında dikkat çeken bir olay vardır ki o da, müşriklerin şimdiye kadar uyguladıkları hakaret ve işkencelerden hiçbirini bu şekilde yazılı bir belge haline getirmemelerine rağmen, uygulamaya karar verdikleri boykotu yazılı bir belge haline getirip Kâbe'ye asmış olmalarıdır.

Bunun gerekçesi şu olabilir: Boykot sahifesine Hilfu'l Fudul cemiyetinin üyeleri de imza atmıştı. Böylece müşrikler boykot belgesi sayesinde topluluk üyelerini de kendilerine bağlamış oluyorlardı. Zira Mekkeli müşrikler cemiyet üyelerinin kendilerinden ayrılıp Hâşimiler safına geçmesinden korkuyorlardı.¹⁹⁸ Görüldüğü gibi boykot fikrini ortaya atıp uygulamaya koyan Kureyş müşrikleridir. Daha sonra Kureyşin teşvikiyle bu boykota Kinâneliler de taraftar olmuştur. Bununla da yetinmeyen Kureyş, kendilerinin geleneksel müttefikleri olup, Mekke varoşlarında yaşayan ve çeşitli kabilelerden oluşan Ehâbişi de bu boykot kararına dâhil ederek boykota taraftar olan cepheyi oldukça geniş tutmuştur.

Boykot müeyyideleri yazılı metin haline getirilince Kâbe'ye asılmıştır. Müşrikler bu hareketleriyle boykot sahifesine kutsallık atfetmek istedikleri gibi, kararlaştırılan müeyyideleri uygulama konusunda kendilerini bağlayıcı kılmasını sağlamak istemişlerdir. Buradan hareketle boykot müeyyidelerinin yazılı hale getirilmesinin diğer bir sebebinin de Kâbe'ye asılmak amacı olduğu söylenebilir.

¹⁹³ Kinâne: Mekke çevresinde oturan, çeşitli kollara ayrılan büyük bir Arap kabilesidir. Casim Avcı, “Kinâne”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 31–32.

¹⁹⁴ Muhassab: Mekke ile Mina arasında bir yer olup Mina'ya Mekke'den daha yakındır. Şihabuddin Ebu Abdillâh b. Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut 1990, V, 62.

¹⁹⁵ Diyarbekrî, 1, 297; İbn Seyyidinnas, I, 222.

¹⁹⁶ Ehâbiş: Mekke çevresinde yaşayan ve Kureyş'in müttefikleri olan çeşitli kabilelerin oluşturduğu bir topluluk. Mehmet Ali Kapar, “Ehâbiş”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 496.

¹⁹⁷ Hamidullah, I, 113.

¹⁹⁸ İmadüddin Halil, *Muhammed Aleyhi's-Selam*, çev., İsmail Hakkı Sezer, Konya 2005, s. 91.

d-Boykot Sahifesi Yazan Kişi

Boykot konusunda kaynakların ihtilafa düştüğü konulardan biri de boykot sahifesinin kim tarafından yazıldığı meselesidir. Meselenin bu boyutunun kaynaklarda önemslenerek üzerinde durulması, bizim için bu başlık altında kısa bir açıklama yapmayı gerekli kılmıştır.

Mekkeli müşriklerin organizesiyle, Kinâneliler ve Ehabîş'in de uygulanacak olan boykota taraftar olmasının ardından alınan boykot kararları bir ahitname şekline getirilerek Kâbe'ye asılmıştır. Kaynakların üzerinde tartışma yaptığı bir diğer mesele ise, boykot metnini yazan kişinin elinin felç olmasıdır.¹⁹⁹ Boykot metnini yazan kişinin elinin felç olmasına dikkat çekmek ve boykota maruz kalanların haklılığını göstermek amacıyla olsa gerek, boykot metnini yazan kişinin kimliği üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Söz konusu rivayetlerin bazılarında, boykot sahifesi yazan kişinin Mansûr b. İkrime b. Amr b. Hişâm b. Abdimenaf b. Abdiddâr b. Kusay olduğu söylenmiştir.²⁰⁰ Yine diğer kaynaklarda ve özellikle de meçhul sığa ile aktarılan rivayetlere göre boykot metnini Nadr b. Hâris kaleme almıştır.²⁰¹ Diğer bir grup müellife göre ise, boykot metnini yazan kişi Bağîz b. Âmir isimli şahıstır.²⁰²

Görüldüğü üzere anlaşma metnini yazıya geçiren kâtibin kimliği üzerinde tartışmalar vardır. Fakat kaynaklardaki aktarımlara bakıldığında müelliflerin hemen hemen hepsi Mansûr b. İkrime'nin ismini ilk sırada sayarak diğer isimleri meçhul sığa ile zikretmişlerdir.²⁰³

Bu görüntü her ne kadar Mansur b. İkrime'nin ismini öne çıkarsa da diğer isimlerin kaynaklarda yer alışının da sebepsiz olmadığını düşünüyoruz. Bununla birlikte sahifeyi kimin yazdığına dair farklı rivayetleri şu şekilde yorumlamanın makul olacağını düşünüyoruz:

Kaynaklarda isimleri zikredilen her şahıs o sahifeden birer nüsha yazmıştır veya Mansur b. İkrime sahifeyi yazmış, isimleri geçen diğer şahıslar da ondan istinsah etmişlerdir.²⁰⁴

¹⁹⁹ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; Süyûtî, I, 151.

²⁰⁰ İbn İshâk, I, 198; İbn Hişâm, I, 232; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350.

²⁰¹ İbn Hişâm, I, 219; Makrîzî, I, 43.

²⁰² Belâzürî, I, 271; Makrîzî, I, 43; Mekkî, I, 331; Diyarbekrî, I, 297.

²⁰³ İbn Hişâm, I, 219; Makrîzî, I, 43; Mekkî, I, 331; Diyarbekrî, I, 297.

²⁰⁴ Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk., Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1986, II, 508.

Bu konuda dikkat çeken diğer önemli bir nokta da, kaynakların hemen hemen hepsinin, kâtip kim olursa olsun anlaşmayı yazan kişinin Resulullah'ın beddua etmesi üzerine bazı parmaklarının ya da elinin felç olduğu noktasına vurgu yapmalarındır.²⁰⁵ Boykot sahifesini yazan kâtip konusunda farklı isimlerden bahsedilse de, kaynaklarda zikredilen isimlerden sonra, eli veya parmaklarının bir kısmının felç olduğu ifadesi düşülmüştür.²⁰⁶

Boykot sahifesi içerisinde akrabayla ilişkiyi kesme noktasında son derece ağır yaptırımlar içeren müeyyideleri vardı. Bu müeyyidelerin tatbikiyle birlikte boykota maruz kalanların çektikleri sıkıntıların vebali olarak mucizevî bir şekilde, boykot metnini yazan kişinin elinin veya parmaklarının bir bölümünün felç olduğunu söyleyenler de olmuştur.²⁰⁷

Sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması ve âdete hiç kullanılmayacak hal alması, Kureyş içerisinde olup da sahifede yazılı olanlara gönlü razı olmayan bazı kişilerin dikkatini çekmiştir. Boykot metnini yazan kişinin elinin felç olması olayı boykota gönlü razı olmayan kişiler tarafından Hâşimoğulları'na yapılanlara karşılık sahifeyi yazan kişinin başına gelen ilahi bir ceza olarak algılanmıştır.²⁰⁸ Bu da bize daha işin başında toplum nezdinde Kureyşliler'in zorba ve dayatmacı, Hâşimiler'in ise mazlum konumuna düştüğünü göstermektedir.

Mehmet Azimli, kaynaklarda bahsi geçtiği üzere sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması olayının makul ve kabul edilebilir olmadığını, boykot yılları üzerine değerlendirmeler yaptığı makalesinde dile getirmiştir.²⁰⁹

Mehmet Azimli'ye göre sahifeyi yazan kişinin el veya parmaklarının felç olması olayı makul görünmemektedir. Azimli, itirazını şu şekilde açıklamaktadır: “Eğer sahifeyi yazan şahsın eli Hz. Peygamber'e yapılan kötülüğe dolaylı sebep olduğu için çolak oldu ise o zaman bu zulüm sahifesini yazdırmak için toplanan ve bu sahifedeki kararları alıp yazdırarak Kâbe duvarına astırıp üç yıl boyunca ısrarla uygulatarak Hâşimoğulları'nın çocuklarının aklıktan feryat edip ölmesine sebep olanlara bir şey olmuyor da, İslâm tarihi kaynaklarında bu sahifeyi yazmaktan başka

²⁰⁵ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; İbnü'l-Esîr, II, 89; Diyarbekrî, I, 297.

²⁰⁶ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; Süyûtî, I, 151.

²⁰⁷ Muhammed b. el-Hâc Hasen el-Kürdî, *Kitabu Refi'l-Hafâ Şerhuzâti's-Şifâ*, thk., Hamîd Abdülmecid-Sâbir Muhammed Sa'dullah ez-Zîbârî, Beyrut 1987, I, 158.

²⁰⁸ Süyûtî, I, 151.

²⁰⁹ Azimli, s. 2.

bir suçuna rastlamadığımız katip Mansur'un eli neden felç oluyor? Veya aktarıldığına göre Mansur'un eli kurudu ise Kur'ân'da bizzat kendisi hakkında 'Elleri Kurusun',²¹⁰ şeklinde ilahi lanet bulunan ve boykot uygulanan bölgeye gelen kervanları durdurarak buradaki aç insanlar bir şeyler almasınlar diye kervanın mallarını satın alarak Hâşimîleri açlığa mahkûm edip ölmelerine neden olan Ebû Leheb'in eli neden kurumuyor? Eğer sebep Hz. Peygamber'e yapılan bir kötülük idiyse, daha önce bu kötülüklerden daha ağırını yapan ve Kâbe'de hakaretler edip yüzüne tüküren, boğmaya çalışan, işkenceler yapan, Ukbe bin Ebî Muayt ve Übeyy b. Halef gibi azılı müşriklerin ellerinin kuruması gerekmez miydi? ”²¹¹

Bütün bunlardan sonra Mehmet Azimli, “Sahifeyi yazan kişinin elinin felç olduğunu anlatan rivayetlerin abartı içerdiğini, olayın kabul edilebilir olmadığını, olsa olsa bunun bir temenniden öte bir şey olamayacağı” şeklinde bir sonuca varmaktadır.²¹²

Her ne kadar boykot sahifesini yazan kişinin elinin felç olduğunu anlatan rivayetin Azimliye göre izaha muhtaç bir takım problemler içerdiği ve bir temenniye ifade etmiş olabileceği şeklinde algılsa da, kanaatimizce sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması mümkündür. Zira ilk dönem siyer kaynaklarının pek çoğunda sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması meselesine değinmesi²¹³ gerçeğini göz önünde bulundurarak söz konusu rivayeti reddetme noktasında temkinli olmak gerektiğini düşünüyoruz.

Olayı aktaran kaynaklar genel itibariyle sanki bunun bir nevi mucize olduğu hissini vermek istemişlerdir. Burada bir mucizenin söz konusu olabileceğini reddetmediğimizi belirtmekle birlikte Azimli'nin, sadece boykot vesikasını yazmaktan başka suçu olmayan bir kişinin boykot vesikasını yazmasından dolayı ilahi bir ceza olarak parmaklarının felç olması noktasındaki itirazına katıldığımızı belirtmek istiyoruz.

Bununla birlikte olayın mucizevî bir renge büründürüldüğünü ve abartı içerdiğini varsayarak makul bulmasak bile bunun normal şartlarda her insanın başına

²¹⁰ “Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek) Leheb, 111/ 1–5.

²¹¹ Azimli, s. 2–3.

²¹² Azimli, s. 3.

²¹³ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; Süyûtî, I, 151.

gelebilecek fizîki bir hastalık olması ihtimali de yüksektir. Bu ihtimali göz önünde bulundurduğumuzda rivayeti reddetmekten ziyade farklı şekilde yorumlayabilme şansımızın olduğunu düşünüyoruz.

Zira kâtibin elinin felç olması olayı sahifeyi yazmış olmasından kaynaklanmamış olabilir. Belki de tamamen bu döneme denk düşen fiziki bir rahatsızlık sonucu kâtibin eli felç olmuş, daha sonra olay toplum tarafından o sahifeyi yazdığı için sahifeyi yazan kişinin başına gelen bir musibet olarak algılanmış olabileceğini ihtimal dâhilinde gördüğümüzü belirtmek istiyoruz. Özetle, boykot vesikasını yazdığı için katibin elinin felç olduğunu aktaran rivayeti reddetmediğimizi fakat bunun ilahi bir ceza olarak algılanmasına katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Şayet öyle olsaydı boykota taraftar olan herkesin, özellikle de müşrik önderlerin hepsinin, ahiretteki kat kat cezalarından şüphe olmamakla birlikte, dünyada iken ilahi cezaya çarptırılmaları gerekirdi.

Ayrıca Azimli, boykotun en büyük taraftarlarından olan ve asıl elleri felç olması gereken kişi Ebû Leheb'in ellerinin neden felç olmadığına itiraz ederek bunu söz konusu rivayeti reddetme noktasında kendisine dayanak kılmıştır. Acaba gerçekten de Ebû Leheb'in elleri felç olmadı mı? Konu ile ilgili Leheb Suresi'nde: “Ebû Leheb'in elleri kurusun. Kurudu da.” denilmektedir. Buradaki ellerin kuruması olayına kısaca temas etmek istiyoruz. Leheb Suresindeki “Tebbet” fiili, kaynaklarımızda kâtibin elinin felç olması aktarılırken kullanılan “Şellet”²¹⁴ fiili ile aynı anlama gelmektedir.²¹⁵ Bu tabir daha ziyade “elleri çolak olsun” manasında kullanılmaktadır. Bununla beraber mecâzî anlamda, iflas etsin, elinde avucunda bir şey kalmasın, yuh olsun, perişan olsun gibi beddua anlamlarına da gelmektedir.²¹⁶ Nitekim yapılan bu beddua Ebû Leheb'in zatında tecelli etmiş ve Ebû Leheb'in durumu boykot vesikasını yazan kişinin akıbetinden daha vahim olmuştur.

Bedir Savaşı'ndan önce Ebû Leheb, “adese” denilen çiçek hastalığına benzer bir hastalığa tutulmuş, Kureyş'in Bedir'de yenildiği haberini alınca savaştan yedi gün sonra kahrından ölmüştür. Kureyşliler adese hastalığından taun gibi sakındıkları için kendilerine de bulaşır korkusuyla ailesinden bile kimse yanına yaklaşmamış, bu

²¹⁴ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; Ya'kûbî, I, 350; İbnü'l-Esîr, II, 89; Diyarbekrî, I, 297.

²¹⁵ M.Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, İstanbul 1992, X, 47.

²¹⁶ Yazır, X, 47.

yüzden ölüsü üç gün evde kalıp kokmuştu. Nihayet utandıkları için Sudânîlerden birkaç kişiyi ücret karşılığı tutarak onu gömdürmüşlerdi. Bir rivayete göre de bir çukur kazıp cesedinî ağaçlarla o çukurun içine kakmışlar ve örtünceye kadar üzerine taş atmışlardır. Görüldüğü gibi Ebû Leheb'in akibeti Kur'ân'ın önceden haber verdiği şekilde cereyan etmiş, kendisi dünyada maksadına ulaşamadığı gibi âhirette de çekeceği azaptan dolayı hem cismani ve hem de ruhani bir zarara uğrayarak helak olmuştur.²¹⁷ Görüldüğü gibi hâdise Kur'ân'ın daha önceden haber verdiği şekilde cereyan etmiş ve Ebû Leheb'in değil ellerinin kuruması, kendisi de helak olup gitmiştir. Leheb Suresinin anlamını göz önüne aldığımızda, Ebu Leheb'in yaptıklarının karşılığı olarak dünyada iken cezaya çarptırıldığı sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla da buradan boykot sahifesini yazanı kişinin ellerinin felç olmasını reddedecek bir delil çıkarmanın yanlışlığı kendiliğinden anlaşılacaktır.

e- Boykot Sahifesinin Mühürlenmesi

Kureyşliler, Hz. Muhammed'i öldürmeye karar vermelerinin ardından kısa bir zaman sonra Ebû Talib'in onu kendilerine teslim etmeyeceğini anlamışlardı. Bunun için Kureyşliler, Hz. Muhammed'i kendilerine teslim edinceye kadar, Hâşimoğulları'yla alış veriş yapmamak, evlilik bağları kurmamak ve hiçbir muamele içerisine girmemek üzerine aralarında anlaşma yapmışlardır.²¹⁸ Boykota taraftar olanların, boykot sahifesindeki müeyyidelere bağlı kalacaklarına dair söz vermelerinin ardından hazırlanan boykot sahifesi mühürlenerek Kâbe'ye asılmıştır. Zira cahiliye döneminden itibaren önemli görülen bazı belgelerin Kâbe'ye asıldığı bilinmektedir.²¹⁹

Evrak veya mektuplara mühür basma geleneği çok eski medeniyetlere kadar dayanan bir uygulamadır. Kur'ân'daki mühürleme ile ilgili teşbihlerin varlığından Arapların da mühür kullanmış oldukları sonucunu çıkarabiliriz.²²⁰ Önemli evraka mühür basma geleneği cahiliye döneminde mevcut olduğu gibi, Hz. Peygamber'in kendisi de Medine döneminde yabancı devlet başkanlarına yazdığı mektuplara mühür

²¹⁷ Yazır, X, 49–50.

²¹⁸ Ya'kûbî, I, 350.

²¹⁹ Sadettin Ünal, "Kâbe", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 20.

²²⁰ Necati Fahri Taş- Nebi Bozkurt, "Mühür", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 528–529.

basmıştır. Hz. Peygamber'in bu uygulaması kendisinden sonra dört halife ve onlardan sonraki müslüman idareciler tarafından kullanılagelmiştir. Mühür basılmış evrak veya mektup gibi şeyler mührü olmayana göre çok daha değerli sayılmış ve özellikle mektubu mühürlemek mektubun yazıldığı kişiye saygı gösterme olarak algılanmıştır.²²¹

Muhtemelen Kureyşli müşrikler de kendileri açısından önemli olduğunu göstermek için boykot sahifesini Kâbe'ye asmadan önce mühürlemişlerdir. Fakat boykot sahifesine basılan mühür sayısı hakkında kaynaklarımız farklı rakamlar zikretmektedirler. İbn Sa'd'a göre Kureyş, Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uygulamaya karar verdiği yaptırımları bir sahifeye yazdırdıktan sonra o sahifenin üzerine üç mühür basmıştır.²²² Aynı şekilde İbn Sa'd gibi Makrîzî de boykot sahifesinin üç mühürle mühürlendiğinden söz etmektedir.²²³

Bu konuda en yüksek rakamı ise Ya'kûbî vermektedir. Ya'kûbî'ye göre boykot sahifesi seksen adet mühürle mühürlenmiştir.²²⁴ Yakın dönem tarihçileri ise en az ile en fazla arasında orta yolu bulma niyetiyle olsa gerek ortalama rakam verirler ki bunun en güzel örneği kırk rakamıdır.²²⁵

Boykot sahifesinin mühürlendiğinden bahseden kaynaklar bu mühürlerin sayısının neye ve kime göre belirlendiğine değinmemişlerdir. Hattâ kaynakların çoğu boykot sahifesinin mühürleniş meselesine hiç temas etmemişlerdir. Bütün bu kapalılıklar da boykot sahifesine basılan mühür konusunda net bir rakam verme konusunda problem oluşturmaktadır. Fakat zikredilen rakamlara baktığımızda, üç mühürden bahseden rivayetteki üç rakamının çok az olduğunu, seksen mühürden bahseden rivayetin de abartı içerdiğini, kırk rakamın ise orta yolu bulmak niyetiyle söylendiğini düşünüyoruz.

Boykot sahifesinin mühürlenmesi meselesinde Mekke'de nüfuz sahibi olup boykota taraftar olan kabilelerin belirleyici olduğunu ve sahifeye basılan mühürlerin boykota taraftar olan kabilelerin sayısı ile orantılı olması gerektiğini düşünüyoruz. Olaya bu açıdan baktığımız da üç rakamının azlığı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

²²¹ Taş, *agm*, XXXI, 528–529.

²²² İbn Sa'd, I, 209.

²²³ Makrîzî, I, 43.

²²⁴ Ya'kûbî, I, 350

²²⁵ Mahmut Esat Seydişehrî, *Târîhi Dîni'l- İslâm*, sad., Ahmet Lütü Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983, s. 486.

Nitekim Mekke’de yaşayan Kureyşliler, İslâm öncesi dönemde yerleştikleri alan açısından Kureyşü’l-Bitâh (Mekke’nin merkezinde oturan Kureyşliler) ve Kureyşü’z-Zevâhir (Mekke’nin dış bölgelerine yerleşmiş olan Kureyşliler) şeklinde ikiye ayrılarak isimlendirilmiştir.²²⁶ Kureyş’l-Bitâh, Mekke’nin merkezinde yaşayan saf ve en seçkin Kureyş kabileleri olup yaklaşık on beş kabileden oluşmaktaydı. Kureyşü’z-Zevahir ise Mekke’nin dış bölgelerine yerleşmiş Kureyşliler olup bunlar da dört gruba ayrılmaktadırlar.²²⁷ Diğer taraftan boykota taraftar olan Ehâbiş kabileleri ve Kinaneliler de göz önüne alındığında, üç sayısının çok düşük olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bitâh, Zevahir, Ehâbiş ve Kinanelilerden hepsinin önderlerine taraftar oldukları boykota mühür basma hakkı tanınmış olabilir. Çünkü mesele tek bir kabilenin meselesi değildi. Bir evrakın mühürlenmesi onun önemini gösterdiğine göre, Mekkeli müşrikler için son derece önemli olan boykot müeyyidelerini içeren vesikanın mühürlenmesinde boykota taraftar olan bütün kabilelerin liderleri ile toplumun önde gelen bazı kişilerine vesikaya mühür basma hakkının tanınmış olabileceğini düşünüyoruz.²²⁸

Sadece Ya’kûbî seksen rakamından bahsetmekte ama bunun neye göre ve nasıl belirlendiği, bu seksen adet mührü kimlerin bastığı hakkında hiçbir açıklamada bulunmamaktadır. Seksen rakamının ise son derece yüksek bir rakam olduğunu ve abartı içerdiğini düşünüyoruz. Ayrıca yakın dönem siyer kitaplarında²²⁹ kırk rakamından söz edilmektedir. Buradaki kırk rakamı ise muhtemelen orta yolu bulmak amacıyla ya da kırk rakamının kutsallığından dolayı ortaya atılmış olabilir.

Bütün bunlardan sonra boykot sahifesine basılan mühür sayısı ile ilgili olarak herhangi bir rakam telaffuz etmekten ziyade rakamları yorumlamanın daha doğru olacağı kanaatine vardık. Çünkü mühür konusunda rakam zikredenler bunun kıstasının ne olduğuna dair hiçbir ipucu vermemişlerdir. Ayrıca diğer kaynaklarda da buna dair her hangi bir açıklamaya rastlamadık. Bu vesileyle boykot sahifesine basılan mühürlerin, boykota taraftar olan kabilelerin sayısı ile doğru orantılı olması gerektiğini düşünüyoruz.

²²⁶ Çelikkol, s. 113.

²²⁷ Çelikkol, s. 131.

²²⁸ Balıkcı, s. 371.

²²⁹ Martin Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, çev., Nazife Şişman, İstanbul 1994, s. 131.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi söz konusu müeyyideleri içeren boykot sahifesinin hazırlanıp mühürlenmesinin ardından; yaygın olan kanaate göre boykota taraftar olanlar, boykot konusundaki kararlılıklarını göstermek ve verdikleri sözlerden vazgeçmemek için imzalayıp mühürledikleri bu sahifeyi Kâbe'ye asmışlardır. Bazı rivayetlerde ise sahifenin Kâbe'ye asılmayıp, belirli şahısların yanında muhafaza edildiğinden sözedilmektedir.

f-Boykot Sahifesinin Muhafaza Edildiği Yer

Boykot sahifesi ele alınıp incelendiğinde, pek çok noktada bilinenin aksine bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Bu anlamda boykot sahifesinin asılıp saklandığı yer konusunda da kaynaklarda farklı bilgiler vardır.

Konu ile ilgili rivayetlerin bir kısmı boykot sahifesinin Kâbe'nin içine, bir kısmı Kâbe'nin tavanına, bir kısmı da ortasına asıldığından bahsederken; bir kısım rivayetlerde ise boykot sahifesinin Kâbe'ye asılmayıp, bazı şahısların yanında saklandığından söz edilmektedir. Şimdi de bu rivayetleri sırasıyla gözden geçirelim:

Bir kısım kaynaklar sahifenin Kâbe'ye asılışından söz ederken, sahifenin asıldığı yeri farklı kelimelerle ifade etmişlerdir. İbn Hişâm ve İbn Sa'd başta olmak üzere pek çok müellif, sahifenin Kâbe'ye asıldığını belirtirlerken, "Cevf" kelimesini kullanmışlardır. "Cevf" kelimesi ise karın ve iç anlamına gelmektedir.²³⁰ Bu şekil rivayetlerden sahifenin Kâbe'nin içine asılmış olduğu anlaşılıyor. İbn Sa'd ve İbn Hişâm'ın dışında bazı müellifler de aynı şekilde sahifenin Kâbe'nin içine asıldığını belirtmektedirler.²³¹ Diğer bir kısım rivayetlerde ise boykot sahifesinin Kâbe'nin tavanına asılmış olduğundan bahsedilmektedir. Söz konusu rivayetlerde ise "Sakf" kelimesi kullanılmıştır. Sakf ise: Bir binanın tavanı demektir.²³² İbn Kesir,²³³ Süyûtî,²³⁴ Makrîzî,²³⁵ Zehebî,²³⁶

²³⁰ Zeynüddin Muhammed b. Ebibekr b. Abdilkadir er-Razi, *Muhtarü's-sihah*, (C.V.F.) Md., thk., Mahmut Hâfir Hamza-Fethullah, Beyrut 1994.

²³¹ Taberî, II, 336; İbnü'l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; Mekkî, I, 331; Ebû'l-Fida, I, 178.

²³² Muhtar, S-K-F. Md. S. 304.

²³³ Ebû'l-Fida el-Hâfız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk., Ahmed Ebû Müslim- Ali Necib Adva, Beyrut 1992, II, 82.

²³⁴ Süyûtî, II, 336.

²³⁵ Makrîzî, I, 43.

²³⁶ Zehebî, II, 222.

Ebû Zehra²³⁷ gibi müellifler ise bu anlamda sakf kelimesini kullanmışlardır. Bu kullanımlardan da biz sahifenin Kâbe'nin tavanına asıldığı sonucunu çıkarmaktayız.

Görüldüğü gibi yukarıdaki aktarımlarda sahifenin Kâbe'nin içine veya tavanına asıldığı belirtilmektedir. Kâbe'nin içine asıldığı belirtilirken “cevf” kelimesinin, Kâbenin tavanına asıldığı belirtilirken “sakf “ kelimelerinin kullanılmasından, sahifenin Kâbe'nin içine asılmış olduğunu anlıyoruz. Zaten makul olan da sahifenin kapalı bir alan olan Kâbe'nin içine asılmış olmasıdır.

Ayrıca sahifenin Kâbe duvarına veya girişine asıldığı da söylenmiştir²³⁸ kanaatimize göre bu imkânsızdır. Zira yağmur, rüzgâr gibi tabiat olayları göz önüne alındığında yaklaşık üç yıl gibi bir zaman zarfında sahifenin Kâbe'nin duvarında asılı kalabilmesinin mümkün olmayacağı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Diğer bir grup rivayetlerde ise sahifenin Kâbe'ye asılmayıp belirli şahısların yanında saklandığından bahsedilmektedir. Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, sahifenin şahısların yanında olduğuna dair rivayetleri aktaran müellifler, önce sahifenin Kâbe'ye asıldığına dair kanaatlerini dile getirmişlerdir. Daha sonra da meçhul sîğa ile sahifenin söz konusu kişilerin yanında olduğuna dair rivayetleri aktarmışlardır.²³⁹

Boycot sahifesinin Kâbe'ye asılmayıp belirli şahısların yanında saklandığını belirten rivayetlere göre boykot sahifesi, Ebû Cehil'in halası Ümmü Culâs'ın yanında idi.²⁴⁰ Aynı şekilde Halebî de bu rivayeti isim vermeden “Ebû Cehil'in halasının yanında idi.” şeklinde aktarmıştır.²⁴¹ Sahifenin Ebû Cehil'in halası değil de annesinin yanında olduğu da söylenmiştir.²⁴² Yine Belâzürî'nin Ensâb'ındaki bir kayda göre sahife, Tuayme b. Adıyy'nin elinde idi.²⁴³

Bundan başka İbn Sa'd, sahifenin Mekke ehlinden bir Kureyşlinin dedesinin yanında olduğuna dair rivayeti de kitabına almıştır.²⁴⁴

²³⁷ Ebû Zehra, II, 107.

²³⁸ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 106; Hizmetli, s. 232.

²³⁹ İbn Sa'd, I, 209; Belâzürî, I, 270–271.

²⁴⁰ İbn Sa'd, I, 209; Belâzürî, I, 271.

²⁴¹ Halebî, I, 476.

²⁴² Belâzürî, I, 271.

²⁴³ Belâzürî, I, 271.

²⁴⁴ İbn Sa'id, I, 209.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi konu ile ilgili kaynakların hepsinde boykot sahifesinin Kâbe'ye asıldığı belirtildikten sonra bazı kaynaklar ek olarak sahifenin Kâbe'ye asılmayıp da belirli şahısların yanında saklandığına dair rivayetleri de aktarmışlardır. Fakat bu rivayetlerin aktarılış şekilleri bakımından, özellikle de meçhul siğa ile aktarılmış olmaları itibariyle zayıf olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Halebî, konu ile ilgili farklı rivayetlerin arasını uzlaştırmaya çalışmıştır. Halebî, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Sahifenin şahısların yanında bulunması Kâbe'nin içine asılışından öncedir. Boykot sahifesi şayet belirli şahısların yanında idiye mezkûr kişiler, sahifeynin Kâbe'ye asılmasından önce sahifeyi çoğaltarak birer nüshaları yanlarında bulundurmuş olabilirler.”²⁴⁵ Halebî'nin tespiti kanaatimize göre yerinde bir tespittir. Nitekim Mekke müşriklerinin Kâbe'ye asılacak kadar önemli gördükleri bir belgeyi çoğaltarak içlerinden bazı şahısların yanında bu belgenin nüshalarının olması kadar normal bir durum olamaz. Zaten söz konusu şahısların kimlikleri de bunu teyit eder mahiyettedir. Zira malum şahıslar, Ebû Cehil'in annesi veya halasıdır. Hz. Peygamber'e düşmanlıkta ön safta yer alan Ebû Cehil'in ailesi arasında bu sahifenin bir nüshasının bulunmasını da tabî görmek gerekir.

Bütün bu rivayetleri göz önüne alarak bir değerlendirme yaptığımız da, boykot sahifesinin Kâbe'nin içine asılıp burada saklandığını söyleyebiliriz.²⁴⁶ Bununla birlikte Mekkeli müşrikler için son derece önemli olan bir belgenin özellikle toplumun ileri gelenlerinden bazı kimselerin kendilerinin veya bir kısım akrabalarının o sahifeyi çoğaltarak bir nüshasını yanlarında saklamış olabilirler. Kaynaklarda boykot vesikasının Kâbe'ye asılmayıp belirli kişilerin yanında saklandığını belirten ve yapısı itibariyle de zayıf olan rivayetleri bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Boykot sahifesi acaba neden Kâbe'ye asılmıştı? Bu sorunun cevabını aradığımızda bunun tamamen Araplarda var olan bir geleneğin yansıması olduğunu görüyoruz. Nitekim cahiliye devrinden itibaren önemli görülen bazı belgelerin Kâbe'ye asıldığı bilinmektedir. Boykot sahifesinden başka dönemin yedi meşhur

²⁴⁵ Halebî, I, 476.

²⁴⁶ Hamidullah, I, 114.

şairinin “el-Muallakatü’s-Seb’a” adı verilen şiirleri, Hârünürreşîd’in oğulları Emin, Me’mûn ve Kasım’ı veliahd tayin ettiğini bildiren belge ve haram ayların yerinin değiştirilmesi demek olan nesi uygulamasının Kâbe’ye asılarak ilan edilmesi bu nevi uygulamaların en belirgin olanlarıdır.²⁴⁷ Var olan geleneğe uyarak Mekkeli müşrikler de kendilerince önemli gördükleri bazı vesikaları Kâbe’ye asmak suretiyle hem ona bir kutsiyet yüklemişler, hem de söz konusu meselenin kendilerini bağlayıcı kılmasını sağlamak istemişlerdir.

g- Boykot Sahifesinin İçerdiği Müeyyideler

Haşim ve Muttaliboğulları’nın inanan ve inanmayanıla birlikte hepsinin Şi’bu Ebî Talib de toplanmaları ve Hz. Peygamber’i koruma konusundaki kararlılığı karşısında, Mekkeli liderler Hz. Peygamber’i ve onu koruyanları topluca cezalandırma yolunu seçmişler ve onlara sosyal, psikolojik ve ekonomik bir dizi yaptırımlar uygulamaya karar vermişlerdir. Şimdi bu yaptırımları maddeler halinde sıralamak istiyoruz.

1- Hâşim ve Muttaliboğulları İle Kız Alış Verişinde Bulunmamak

Boykotu oluşturan müeyyidelerin ilki ve en önemlilerinden biri bu maddedir. Aşağı yukarı kaynakların çoğunda boykotla getirilen müeyyidelerden bahsedilirken ilk olarak bu madde zikredilmektedir.²⁴⁸ Hâşim ve Muttaliboğulları’ndan kız almamak ve kendi kızlarını da onlara vermemek boykot sahifesi ile getirilen yasakların en başta geleni, hatta müşriklere göre en etkili olanıdır.²⁴⁹

Kaynakların bazılarında “Akrabayla ilişkileri kesen zalim sahife”²⁵⁰ olarak isimlendirilen ve gerçekten de akrabayla alakayı kesen boykot sahifesinin Hâşim ve Muttalib oğulları’nın kızlarından biri ile kendi içlerinden hiçbir erkeğin evlenmemesi, kendi kızlarından birinin de onların erkeklerinden biriyle evlenmesinin

²⁴⁷ Ünal, agm, XXIV, 20.

²⁴⁸ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa’d, I, 209; İbnü’l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; İbn Haldun, s. 96; Halebî, I, 475; Zürkânî, II, 13.

²⁴⁹ İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa’d, I, 209; İbnü’l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; İbn Haldun, s. 96; Halebî, I, 475; Zürkânî, II, 13.

²⁵⁰ Ya’kûbî, I, 350.

yasaklamasından da öte; daha önce yapılan evlilikleri zedelediği de söylenmiştir. Bu boykot kapsamında Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Külsüm evli olduğu eşinden ayrılmış ve baba evine gönderilmiştir. Bundan başka bütün kabileler evli oldukları Hâşimî bayanları boşayarak baba evlerine gönderdikleri gibi, kendi kızlarını da evli bulundukları Hâşimî'lerden geri almışlardır. Hatta Mekkelilerin bununla yetinmeyip boşayıp baba evine gönderdikleri Hâşimî annelere çocuklarını vermedikleri söylenmiştir.²⁵¹ Fakat biz olayın bu boyutuna temel siyer kaynaklarında rastlamadığımız için daha ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini düşünüyoruz.

2- Haşim ve Muttaliboğullarıyla Alış Veriş ve Ticari İlişkilerde Bulunmamak

Boykotun içerdiği diğer bir önemli madde, Haşimiler ve Muttalibîlerle alışveriş ve ticarî ilişkiler kurmamaktır. Bu iki kabileye hiçbir şey satılmayacak ve yine onlardan her hangi bir şey satın alınmayacaktır.²⁵²

Boykot sahifesi ile getirilen müeyyidelere bakıldığında ilk iki maddenin getirilen yasaklar içerisinde en önemli maddeler olduğu görülmektedir. Sosyal ve ekonomik mahiyetteki ilk iki madde hiçbir topluluğun kolaylıkla tahammül edebileceği cinsten değildir. Bunların dışındaki maddeler her ne kadar teferruat nevinden görülse de, meselenin ciddiyetinin boyutlarını göstermesi bakımından burada onları da zikretmek istiyoruz.

3- Haşim ve Muttaliboğullarından Gelecek Barış Tekliflerini Kabul Etmemek

Hâşimoğulları barış teklif etse bile onlardan gelecek olan herhangi bir barış teklifini kabul etmemek boykot vesikası ile getirilen müeyyidelerdendir.²⁵³ Bu konuda müşrikler o kadar kararlı idiler ki, Hâşimiler pişman olup barış teklifinde

²⁵¹ Ebrâşî, s. 211.

²⁵² İbn Hişâm, I, 219; İbn Sa'd, I, 209; İbnü'l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; Ebû Zehra, II, 186.

²⁵³ Ya'kûbî, II, 21; İbn Seyyidinnas, I, 222; Diyarbekrî, I, 297; Süyûtî, I, 157; Halebî, I, 475; Zehebî, II, 221.

bulunsalar bile, Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmedikçe ne şekilde olursa olsun onlardan gelecek barış tekliflerini kabul etmeyeceklerdi.

4-Hz. Muhammed'i Kendilerine Teslim Edinceye Kadar Bu İki Kabileye Acımamak

Hâşimîler içerisinde, Mekkeli müşriklerden çoğunun akrabaları bulunsa da getirilen müeyyidelere uyma konusunda Hâşimîlere acınlamayacak ve bu durum öldürmeleri için Hz. Peygamberi kendilerine teslim edinceye kadar devam edecekti.²⁵⁴ Kendi akrabaları da olsa Mekkliler, Hâşimîlere acımamak noktasında karar almışlardır.

5- Haşim ve Muttaliboğulları İle Sosyal İlişkiler Kurmamak

Boykot sahifesini hazırlayan müşrikler, boykot metnine ekledikleri müeyyidelerle Mekke toplumu ile Hâşim ve Muttaliboğulları arasındaki ilişkileri sona erdirecek en ufak detayları bile göz ardı etmemişler ve boykot metnine buna yönelik müeyyideler de eklemişlerdir. Buna göre, Hâşim ve Muttaliboğulları ile oturup kalkmamak, onların evlerine girmemek²⁵⁵, onlarla konuşmamak, hastalarını ziyaret etmemek, ölülerinin taziyesine gitmemek, boykot sahifesi ile getirilen yasaklardanır.²⁵⁶ Bu nevi yasaklarla müşrikler, Hâşim ve Muttaliboğullarını tamamen toplum dışına itip, kendi kaderleri ile baş başa bırakmış olacaktı.

6- Çarşı ve Pazarları Hâşimilere Kapatmak

Boykot sahifesi ile getirilen diğer bir müeyyide ise, çarşı ve pazarları bu iki kabileye kapatarak onlara güç katacak, erzak, katık ve her çeşit malzemenin ulaşmasına engel olma.²⁵⁷ Bu madde ile müşrikler, Hâşimileri aç ve susuz bırakarak teslim olmaya zorlamak niyetinde idiler.

²⁵⁴ İbn Seyyidinnas, I, 222; Zehebî, II, 221; Şâmî, II, 502.

²⁵⁵ İbn Kesîr, Sire, II, 35; Ebû Zehra, II, 186.

²⁵⁶ *Doğuştan Günümüze*, I, 219.

²⁵⁷ İbn Sa'd, I, 209; İbn Seyyidinnas, I, 222.

Görüldüğü gibi boykot sahifesi ile Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uygulanan müeyyidelerin hepsi psiko-sosyal bakımdan Hâşim ve Muttaliboğulları'nı yıpratıp teslim olmaya zorlayacak cinsten olup, bu müeyyidelere bir topluluğun tahammül etmesi gerçekten zordur.

Kureyşliler, bu müeyyidelerin birincisi ile ikincisi sayesinde Hâşim ve Muttaliboğulları ile aralarındaki akrabalık bağlarını koparmakla birlikte yeniden tesis edilebilecek akrabalıkları da önlemişlerdir. Üçüncü ve diğer maddelerde de ekonomik, sosyal ve psikolojik bakımdan, Hâşimoğulları ve müttetiklerini tamamen çökertmeyi ve istedikleri şeyleri bu yolla kabul ettirmeyi hedefliyorlardı.²⁵⁸

Hâşimoğulları ve müttetikleri, yukarıda özetlediğimiz şekilde toplumdan ve hayattan tecrit edilmiş olarak üç yıla yakın bir zaman dilimini Şi'bu Ebi Talib de geçirmişler ve bu süre içerisinde pek çok sıkıntılar çekmişlerdir. Geline süreç sonucunda Hâşim ve Muttalib oğulları kendi bölgelerinde Hz. Muhammed'i aralarına alarak Mekkelilerden gelecek herhangi bir tehlikeye karşı muhafaza etmişlerdir.

h-Şi'bu Ebi Talib'e Giriş ve Bu Girişin Mahiyeti

Haşim ve Muttaliboğulları'nın Şi'bu Ebi Talib'e girişlerini nakleden kaynaklar bu olayı ana hatlarıyla birlikte iki şekilde nakletmektedirler. Bir anlayışa göre, Hâşim ve Muttaliboğulları, akrabaları olan Hz. Muhammed'i korumak için kendilerine ait bir bölge olan Şi'bu Ebî Talib'de bir araya gelmişlerdir. Diğer bir anlayışa göre ise: Kureyş müşrikleri, Hz. Muhammed'i korudukları için Hâşim ve Muttaliboğulları'nı Mekke'den sürüp çıkarmışlardır.

Genel kabul gören birinci görüşe göre; Kureyşliler, Hz. Peygamber'in yıldızının giderek parladığını ve İslâm'ın kabileler arasında yayıldığını, ayrıca Habeşistan'a göç eden muhacirlerin orada izzet ikram içerisinde olduklarını duyunca bir araya gelmişler ve İslâm'ın yayılışını engellemek için Hz. Muhammed'i ortadan kaldırmaktan başka çarelerinin olmadığına karar vermişlerdir.

²⁵⁸ Balıkçı, s. 372.

Kureyşin bu hain kararından haberdar olan Ebû Talib, Hâşim ve Muttaliboğulları'nı toplayarak Hz. Muhammed'i Şi'bu Ebi Talib'de²⁵⁹ aralarına alarak Mekkelilerin ona zarar vermesinden korumalarını istemiştir. Ebû Talib'in bu çağrısına Hâşim ve Muttaliboğulları'nın Ebû Leheb dışındaki bütün fertleri, inanani ve inanmayanıyla hepsi icabet etmiş ve bundan sonra Mekke'nin dışında Şi'bu Ebi Talib denilen yerde Hz. Muhammed'i kendi aralarına alarak Mekkelî müşrik önderlerin şerrinden korumuşlardır.²⁶⁰

Yukarıda özetlediğimiz aksine diğer bir görüşe göre de, Hâşim ve Muttaliboğulları kendi istekleri ile değil de Mekkelî müşrikler tarafından Mekke'den sürülüp çıkarılmışlardır. Buna göre: Kureyşli müşrikler bir araya gelerek Resullullah'ı öldürme konusunda anlaşmaya varmışlardır. Kureyşli müşrikler, Hz. Muhammed'in öldürülmesiyle hem Kureyş'in, hem de Hâşimoğulları'nın rahat edeceğini Hâşimiler'e teklif etmişlerse de, Hâşimiler bunu reddetmiş ve bu konuda Muttalibi'ler de onlara destek olmuşlardır. Bunun üzerine Kureyşliler, onları dışlamak ve Mekke'den çıkarmak konusunda anlaşmaya varmışlar ve bu iki kabileyi Mekke'den çıkarıp kovmuşlardır.²⁶¹ Hâşimoğulları Mekke'den çıkarılınca Şi'bu Ebi Talib'de bir araya gelmişler ve orada Hz. Muhammed'i aralarına alarak Mekkelî müşriklerden sudur edebilecek bir tehlikeye karşı korumuşlardır.

Kaynaklarımızda ana hatlarıyla Şi'bu Ebî Talib'e giriş bu iki şekilde aktarılmıştır. Yaygın inanışa göre, Mekkelî müşrikler, Hâşimîleri şehirden kovup çıkarmışlardır. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Malum boykot haddi zatında Hz. Muhammed'i korudukları için Hâşim ve Muttaliboğulları'na uygulanmıştır. Mekkeliler bu iki kabileyi dışlayıp her şeyden soyutlayınca bunlar da kendi bölgeleri olan Şi'bu Ebî Talib'de, Hâşimîlerin lideri Ebû Tâlib önderliğinde bir araya gelmiş ve kendi aralarında Hz. Muhammed'i korumaya almışlardır. Burada belirtmek

²⁵⁹ Şi'bu Ebî Tâlib: Mekke'nin dışında, varoşlarda dağ yamacındaki bir bölgedir. Kaynakların anlatımından buranın bu günkü Cennet'l-Mualla kabristanlığının bulunduğu ve kaynaklarda Hacun diye zikredilen bölge olduğu anlaşılıyor. Bu bölgede Hâşimoğullarına dedelerinden miras kalan meskenlerin olduğuna bakılırsa gerçekten de burasının boykot günlerinde yaşanan mahâl olduğu akla daha yatkın geliyor. Halebî, I, 475; Hamidullah, I, 113; Emile Dermenghem, *Hz. Muhammed ve Risaleti*, çev., Ahmet Ağırakça, İstanbul 1997, s. 155; Ali Himmet Berki- Osmâ Keskioglu, *Hatemü'l-Enbiâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 2001, s. 130.

²⁶⁰ İbnü'l-Esîr, II, 87; Diyarbekrî, I, 297; Ebû'l-Fidâ, I, 178; Makrîzî, I, 44; Süleyman b. Musa b. Salim el-Endülûsî, *el-İktifâ bimâ Tedammenehu min Meğâzî Resulillahi ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, thk., Muhammed Abdülkadir, Beyrut 2000, s. 209.

²⁶¹ İbn Abdilberr, s. 56-57.

vurgulamak istediğimiz nokta, bu iki aşiretin Mekke'den sürülüp çıkarıldığı yönündeki kanaatin yanlış olduğudur.

Öyle veya böyle, hangi şekilde girilmiş olursa olsun burada asıl önemli olan nokta şudur: Hâşim ve Muttaliboğulları, inansın veya inanmasın bütün üyeleriyle birlikte Hz. Muhammed'i korumak için her türlü sıkıntı ve eziyete katlanmayı göze almışlardır. Daha sonra ise onu Mekkeli müşriklerden korumak için kendi bölgelerinde güvenlik çemberine alıp bu hareketin doğuracağı bütün sıkıntılara katlanmışlardır. Nitekim bu iki kabile mensupları Hz. Muhammed'i, müşriklerden korumak için giriştikleri bu hareketin bedelini maddi ve manevi olarak ağır bir şekilde ödemişlerdir.

Şi'bu Ebî Tâlib denilen bölge acaba neresidir? Konu içerisinde defalarca zikrettiğimiz bu bölgenin neresi olduğuna kaynaklarımızda çoğunlukla değinilmemektedir. Buna değinen kaynaklar ise tatmin edici olmayan ve birbiriyle çelişen bilgiler sunmaktadırlar. Her şeyden önce buranın Mekke'nin dışında bir bölge olduğu kesindir.²⁶² Çünkü Hâşim ve Muttaliboğulları buraya ayrılarak Hz. Peygamber'i aralarında Mekkeli müşriklere karşı korumaya aldıklarını biliyoruz. Aksi halde Şi'b bölgesini, Mekke'nin dışında küçük bir vâdi²⁶³ olarak tarif ettiğimizde karşımıza başka sıkıntılar çıkmaktadır. Boş bir vâdi ve bu vadide yaşayan, Hz. Muhammed'i müşriklere karşı koruyabilecek kalabalığa sahip olan iki kabilenin üyeleri. Şüphesiz böyle bir manzara bizi mantıki bir çelişkiye düşürüyor. Şayet Haşim ve Muttaliboğulları bir iki çadırılık bir nüfusa sahip olsaydı zaten Hz. Muhammed'i koruma gücünü kendilerinde bulamazlardı. Şayet kalabalık nüfus söz konusu ise bu insanlar nerede yatıp kalkmış ve nerede barınmıştır. Hertürlü imkana sahip olduğumuz günümüz şartlarında bile bu tür bir hayata üç yıl gibi uzun sayılacak zaman diliminde tahammülün zorluğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. burası Mekke'nin dışında Mekke'ye çokta uzak olmayan, içerisinde meskenlerin olduğu bir yer olmalıdır. Aksi halde sıradan bir dağın vadisinde o kadar insan nasıl barınabilirdi.

²⁶² Halebî, I, 475.

²⁶³ Hamidullah, I, 113.

i-Boykot Yıllarında Çekilen Sıkıntılar

Mekkeli müşriklerin şerrinden Hz. Peygamber'i korumak için Hâşim ve Muttaliboğulları Şi'bu Ebi Talib'de bir araya gelmişlerdir. Bunun ardından müşrikler, üzerinde anlaşmaya vardıkları boykot sahifesinde yazılı olan müeyyideleri fiiliyata geçirmişdirler.

Boykotun fiiliyata geçirilmesi ile birlikte, boykota maruz kalanlar, oldukları yerde sıkışıp kalmışlar ve kolay kolay hafızalardan silinmeyecek olan pek çok zorluklarla karşılaşmışlardır. Yaşamak ve hayatta kalmak için olmazsa olmazlardan sayılan gıda maddeleri başta olmak üzere gerekli pek çok şeyi elde edemeyen Şi'bu Ebi Talib'deki insanlar için burada geçirilen günler hayatlarının en sıkıntılı günleri olmuştur. Zira Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanların ticari faaliyette bulunmaları engellenmiş, çarşı ve pazarlar adeta onlara kapatılmıştır.

Ayrıca Mekke pazarına giren ve satışa sunulan gıda maddeleri onlara satılmamıştır. Ancak gizlice gönderilen ufak tefek şeyler hariç Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanlara herhangi bir şey ulaştırılamamıştır.²⁶⁴

Mekke'ye bir ticaret kervanı gelip de Hâşim veya Muttaliboğulları'ndan biri o kervandan ailesi için yiyecek bir şeyler almak istediği zaman Ebû Leheb devreye girer ve şöyle derdi: “Ey tüccarlar! Muhammed'in arkadaşlarına pahalıya satın ki bir şey alamasınlar. Siz beni tanıyıp bilirsiniz eğer onlara satamadığınız için zarar ederseniz ben sizin zararınızı tazmin ederim.” Tüccarlar da Ebû Leheb'in dediği gibi davranıp aşırı derecede pahalı satmaya yeltenince, Şi'b'de yaşayanlar çoluk çocuğuna yiyecek ve giyecek bir şeyler alamadan onların yanına eli boş dönerlerdi. Dolayısıyla bu durumdan dolayı Şi'b sakinleri çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalıyorlardı.²⁶⁵

Burada şu noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Şi'bu Ebi Talib'de boykota maruz kalanların Mekke'ye erzak getiren kervanlardan alış veriş yapmak için bulundukları yerden çıkmaları ile müşriklerce çarşı pazardan ve alış verişten men edilmeleri arasında sanki bir çelişki varmış gibi gözükmemektedir, fakat kanaatimizce burada bir çelişki yoktur. Çünkü Hâşim ve Muttaliboğulları'nın Mekke'den Şi'bu

²⁶⁴ Diyarbekrî, I, 297; Ebû Zehra, II, 186; İbnü'l-Esîr, II, 87.

²⁶⁵ Yusuf Muhammed Ebû Râs, *Teemmülâtün Herekiyyetün fî-Sîreti'l-Mustafa*, Umman 2001, s. 99; Nedvî, s. 116.

Ebi Talib bölgesine ayrılmaları, Kureyş'in baskısı sonucu değil, Hâşim ve Muttalibilerin ortak kararı gereğidir. Kureyşliler, Hâşimilere şehre inmeyi değil, onlarla ticari ve sosyal münasebetleri yasaklamıştır. Hâşimiler şehre inebiliyor ama kimse onlara bir şey satmadığı için alış veriş yapamıyorlardı. Zaten gelinen süreçte Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'i öldürme konusundaki kararlılığını anlayan Ebû Talib, Hâşim ve Muttaliboğulları'nı toplayarak Resulullah'ı müşriklerden korumak için Şi'bu Ebi Talib'de bir araya gelmeleri konusunda karar kılmıştır. Bundan sonra kendi istekleri ile Mekke'den ayrılarak Şi'bu Ebi Talib bölgesinde bir araya gelmişlerdir. Haliyle boykota maruz kalanlar bulundukları yerden çıkabiliyorlar, fakat alış veriş yapacak muhatap bulamıyorlardı. Burada onlara bu tür yasakların konulmasının amacı da zaten budur.²⁶⁶

Mekkeli müşrik liderler Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanlarla alış veriş yapmadıkları gibi ne şekilde olursa olsun onlara kuvvet katacak herhangi bir şeyin ulaşmaması için azami dikkat göstermişlerdir. Fakat buna rağmen özellikle Hâşimilerle akraba olan müşrikler tarafından Şi'b bölgesine gizlice yardımlar gönderilebilmiştir.

Ayrıca Şi'bu Ebi Talib halkı hac mevsimlerinde dinî gelenek gereği kendilerine dokunulmadığı için bulundukları yerden çıkıp alış veriş yapabiliyorlarsa da, bu amaçla gittikleri her yerde onların alım satımları için her türlü engel çıkarılmıştır. En başta fiyatlar aşırı derecede artırılmış ve satın almalarına imkân verilmemiştir.²⁶⁷

Yaklaşık üç sene bu şekilde devam eden boykot yıllarında Şi'bu Ebi Talib bölgesine Kureyş'ten gizli saklı olarak gönderilenler haricinde herhangi bir şey ulaşmıyordu. Dolayısıyla eldeki erzak azalmış ve tahammül son raddesine dayanmıştı. Sonuçta durum öyle bir hal almıştı ki Şi'bu Ebi Talib'de açlıktan çocuklar ağlıyor ve ağlayan bu çocukların seslerini Mekkeliler duyuyorlar ama buna aldırmıyorlardı. Zaten onların hedefi; Şi'bu Ebi Talib'de bulunanların hepsi açlıktan ölse bile onlara bir parça ekmek olsun vermemekti.²⁶⁸

²⁶⁶ Halebî, I, 476.

²⁶⁷ Halebî, I, 476.

²⁶⁸ İbn Sa'd, I, 209; Kürdî, I, 159.

Nitekim Şi'bu Ebi Talib'de hayat, Mekkeli müşriklerin istediği şekilde sıkıntılar içersinde devam ediyor, özellikle yiyecek ve içecek sıkıntısı çekiliyordu. Bu dönemde çekilen sıkıntının boyutlarını göstermesi bakımından Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın o günlerde yaşadığı bir olay meselenin vahametini göstermesi bakımından mânidardır.

Sa'd b. Ebi Vakkas bir gece bevletmek için dışarı çıkar. Dışarıda bevlederken bevelinin dokunduğu bir şeyin hışırtısını duyar. Eğilip baktığında ise onun kuru bir deve derisi parçası olduğunu görür. Onu alıp yıkayan Sa'd b. Ebî Vakkas, onunla üç gün karnını doyurmuştur.²⁶⁹

Uygulanan ambargonun varıp geldiği noktaya bakıldığında Şi'b halkının yokluktan dolayı yenilmesi mutat olmayan şeyleri dahi yemek mecburiyetinde kaldıkları görülmektedir. Bu durum her ne kadar müşrik liderleri sevindirir de Kureyşlilerden bazı merhamet sahiplerini de üzüyordu. Bu üzüntüyü hissedenlerden bazıları develerine azık yükleyip Hâşim ve Muttaliboğulları'nın bulunduğu vadiye doğru gitmesi için develerini serbest bırakıyorlardı ki Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanlar o erzakları alsınlar da sıkıntıları biraz olsun hafifleyip acıları azalsın.²⁷⁰

İnsaf ehli bir kısım Mekkelinin Şi'b bölgesine gizlice gönderdikleri bu yardımlara karşı müşriklerin herhangi bir önlem alıp almadığına dair kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık. Watt'ın da belirttiği gibi²⁷¹ boykota taraftar olan kabilelerin bazıları Hâşim ve Muttaliboğulları'yla akraba oldukları için bu durumdan haberdar olmalarına rağmen muhtemelen görmemezlikten gelmişlerdir.

Görüldüğü gibi gizlice gönderilen yardımlara engel olmak için müşriklerin herhangi bir tedbir almadıkları anlaşılıyor. Buradan da müşriklerin, akrabaları olan Hâşim ve Muttalibiler'e karşı uygulamaya koydukları boykotu katı bir şekilde sürdürmedikleri sonucunu çıkarabiliriz.

Ancak bu şekilde gizlice gönderilen yardımlarla ayakta kalmaya çalışan Şi'bu Ebi Talib sakinlerinin, boykot günlerinde özellikle gıda temininde büyük sıkıntılar çektiklerini görüyoruz. Çekilen sıkıntılarla ilgili Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayet şu şekildedir. "Şi'b'de üç yıl boykota maruz kaldık. Bizler yiyecek ve içecek bir

²⁶⁹ Süheyli, III, 354; Gazâlî, s. 122.

²⁷⁰ Gazâlî, s. 122.

²⁷¹ Watt, s. 87.

şeyler ulaşmıyordu. Bizden biri çoluk çocuğuna bir şey almak için çarşıya çıksa bile ona hiçbir şey satılmıyordu. Bu dönem içerisinde bizden epeyce ölenler oldu”.²⁷²

Şi’bu Ebi Talib’de kaldığı müddet içerisinde Hz. Peygamber de şartlar ne olursa olsun, gece ve gündüz kavmini İslâm’a davet ediyordu. Bu arada vahiy de emir ve nehiyleri ile birlikte müşrikleri tehdit eder bir biçimde aralıksız olarak kendisine gelmeye devam etmiştir.²⁷³

İslâmi kaynakların aşağı yukarı tamamında boykot yıllarında çekilen sıkıntılara değinilmekte ve yukarıda özetlediğimiz şekilde çekilen sıkıntılar hemen hemen birbirine benzer cümlelerle ve aynı olaylar aktarılmaktadır. Buna mukabil ünlü müsteşrik Watt, boykot yıllarında çekilen sıkıntıların hiç de abartıldığı kadar olmadığını ve olamayacağını söylemektedir. Watt, bu olayın İslâmi kaynaklarda dramatize edilerek abartıldığı inancındadır.²⁷⁴

Watt’a göre Hâşimiler’in durumunun söylendiği kadar ciddiyet arz etmesi mümkün görünmemektedir. Ne aşırı eza-cefa şikâyeti, ne de Hz. Muhammed’e karşı bir suçlama kaydedilmemiştir. Bu da boykotun ardındaki tek sebebin dinî olmadığı görüşünü teyit eder mahiyettedir. Yine Watt’a göre, Hâşimiler şu veya bu şekilde ticaret yapmış olmalıdır. Belki Suriye’ye kervan göndermişler veya Mekke’ye gelen göçebelere mal satmışlardır. Bunun yanında boykota katılan aşiretlerin bazı üyeleri evlilik yolu ile Hâşimiler’le yakın ilişki içinde oldukları için muhtemelen boykotu tam bir katılıkla sürdürmemişlerdir.²⁷⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Şi’bu Ebi Talib sakinlerinin bulundukları yerden dinî geleneğe uyarak ancak hac mevsimlerinde çıkıp serbestçe alışveriş yapabiliyorlardı. Fakat bu durumda bile sosyal ve psikolojik baskılara maruz kalmışlar ve istediklerini alıp satamadıkları için tabii olarak geçim sıkıntısı çekmişlerdir. Boykot günlerinde çekilen bu sıkıntılar Şi’bu Ebi Talib sakinlerinden durumu iyi olanların fedakârlığı ve bazı müşriklerin gizlice gönderdikleri gıdalarla nispeten hafiflemiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber, Hz. Hatice ve Ebû Talib, bütün servetlerini boykot yıllarında Şi’b sakinlerinin geçimi için harcayarak bu dönemde

²⁷² Belâzürî, I, 270; İmadüddin Halil, I, 93.

²⁷³ Taberî, II, 336.

²⁷⁴ Watt, s. 87.

²⁷⁵ Watt, s. 87.

çekilen sıkıntıları hafifletmeye çalışıyorlardı.²⁷⁶ Fakat her şeye rağmen bütün bu sınırlı imkânların Haşim ve Muttaliboğulları'nın üç yıla yakın bir zaman dilimindeki ihtiyaçlarını tamamen giderdiğini düşünmek yanlıştır.

Boykot yıllarında Şi'b sakinleri yokluk ve açlıkla yüz yüze gelmiş ve dramatik sahneler yaşanmıştır. Her ne kadar bu dramın boyutları Watt'ın dediği gibi hafif olmasa da kaynaklarımızda olayın abartılı bir şekilde aktarıldığına katılıyoruz. Belki de müşriklerin zulüm ve baskılarının boyutlarının nereye vardığını göstermek için çekilen sıkıntılar ve bunların sonuçları biraz abartılmıştır.

Şi'bu Ebi Talib'de açlıktan ölenlerin olduğundan bahsediliyor. Ama kaç kişi ölmüştür, kimlerdir bu ölenler? Bunlardan hiç bahsedilmemektedir. Burada ölen insanlar açlıktan mı öldü, eceli ile mi öldü, yoksa herhangi bir hastalıktan dolayı mı öldü? Bütün bunların cevaplarının olmaması bizi bu kanaate sevk etmektedir. Şayet bu iki kabile, normal hayatlarını yaşasalardı onlardan ölenler olmayacak mıydı? O kadar insan içerisinde elbette yaşlılar ve hastalar vardı. Bütün bunlar olmasa bile insanlar eceli ile de ölebilirler. Şayet bu ölümler açlıktan olduysa, iki kabileden hayatta kalanlar olmamalıydı. Nitekim Watt'ın da belirttiği gibi Şi'b sakinleri muhtemelen kısıtlı bir ticaret yapmışlar ve geçimlerini kıt kanaat bu yolla temin etmeye çalışmışlardır. Fakat bu şartlar ve baskılar altında yapılan ticaretin, normal zamanlarda yapılan ticaret ile kazanç bakımından aynı olması elbette düşünülemez. Bunu da göz önünde bulundurarak boykot yıllarında boykota maruz kalanların geçimlerini yaptıkları sınırlı ticaretle ve boykot ihlal edilerek Şi'bu Ebi Talib'e gönderilen gizli yardımlarla sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Kanaatimizce Haşim ve Muttaliboğulları boykota maruz kaldıkları zaman sürecinde maddî ve manevî açıdan pek çok sıkıntılar çekmişlerdir ama bu sıkıntıların boyutu kaynaklarımızda abartıldığı kadar olmamalıdır. Ayrıca Hâşim ve Muttaliboğulları'nın boykot öncesi günlerdeki yaşam standartlarını boykot yıllarında yakalamalarını elbette düşünemeyiz. Her zamankinden farklı olarak boykot yıllarında aşırı derecede sıkıntılar çekilmiştir. Ama çekilen bu sıkıntıların insanları ölüme sürükleyecek boyutta olmaması gerekir. Aksi halde bu iki kabilenin fertlerinin çoğunun açlıktan ölmesi gerekirdi.

²⁷⁶ Ya'kûbî, II, 21.

j-Kabilelerin Boykota Karşı Tutumları

Hz. Muhammed'in koruyucuları olan Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uygulanan boykota Mekke'deki kabilelerin büyük bir bölümü ile Mekke civarında yaşayan kabilelerin bir kısmı imza atmıştı. Kureyş içerisinde uygulanan bu boykota taraftar olup sevinenler olduğu gibi, buna taraftar olmadığı halde güçsüzlüğünden dolayı sesini çıkaramayan ve uygulanan boykotu tasvip etmeyenler de vardı. Üstelik bu insanlar boykot sahifesini yazdığı için, sahifeyi yazan kişinin elinin felç olmasını ilahi bir ceza olarak yorumladıklarından dolayı aynı durumun kendi başlarına da geleceği korkusuyla yapılanlara üzüliyorlardı.²⁷⁷

Her şeye rağmen Kureyş kendi kavmi arasında Muhammed'e yardımcı olanlara karşı bazı konularda ambargo uygulamaya karar verip bunu hayata geçirince bu durum karşısında Abdümenafogulları iki gruba ayrılmıştır. Ebû Leheb hariç, Haşim ve Muttaliboğulları Ebû Talib'den yana olup onunla birlikte Şib'de muhasaraya katılmayı göze alırken, Abdüşems ve Nevfelogulları Kureyş'ten yana olmuş ve amcazadeleri olan Haşim ve Muttaliboğullarına karşı cephe almışlardır.²⁷⁸

Hâşimilerin lideri Ebû Talib'in Hz. Muhammed'i koruma konusundaki talebine kabilesi Hâşimoğullarının dışında sadece Muttaliboğulları olumlu bakmış ve destek vermişlerdir. Zaten Hâşim ve Muttaliboğulları hem cahiliye, hem de İslâm'dan sonra sürekli birlikte hareket etmişlerdir.²⁷⁹

Kureyş, Hâşim ve Muttalibîlerle olan mücadelesinde savaşmayı değil de ondan daha tesirli olacak bir mücadele yolu düşündüğü için bu iki aileye karşı top yekûn bir boykota karar kılmıştı. Savaşı ve onun doğuracağı sonuçları göze almayan Kureyş'in bütün aileleri bir araya gelmiş ve Hz. Muhammed'in koruyucuları bu iki aileye karşı boykota karar vermişlerdir.²⁸⁰

²⁷⁷ İbn Sa'd, I, 209.

²⁷⁸ İbnü'l-Esîr, II, 8; Mahmud Şakir, II, 167.

²⁷⁹ Ebû Zehra, II, 185.

²⁸⁰ *Doğuştan Günümüze*, I, 219.

Daha sonra Ehabîş'ten olan Kinâneli müttefiklerin de katılımıyla bu günkü Mina Mescidi'ne yakın bir yerde boykot sahifesi yazılmış ve Ehabîş de buna ortak edilerek olayın boyutları daha da büyütülmüştür.²⁸¹

Burada dikkat çeken diğer bir önemli nokta da şudur: Mekkeli müşriklerin bu zamana kadar uyguladıkları her türlü baskı, işkence ve zulüm bu şekilde yazılı bir belge olarak düzenlenmemiştir. Acaba neden bu boykot kararları yazılı bir belge haline getirilerek Kâbe'ye asılmıştır. Muhtemelen Kureyşlilerin ileri gelenleri, Hâşimîler'in "Hılf'ul-Fudul" üyelerinden kendi müttefiklerini yanlarına almasından çekiniyorlardı. Bunun için de üzerinde anlaşmaya varılan boykot maddeleri bir sahifeye yazılarak Kâbe'ye asılmış ve Hâşimîler'e karşı oluşturulan blok pekiştirilerek muhtemel kopmalar engellenmek istenmiştir.²⁸²

Haşim ve Muttaliboğulları'nın dışındaki kabilelerin çoğu, Mekkeli müşriklerin kışkırtmaları ile İslâm davetini Mekke açısından bir tehlike olarak görüyorlardı. Bunun için de kabilelerin çoğu, Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı oluşturulan muhalif bloktan yana olmuşlardır.²⁸³

Diğer yandan pek çoğunun inanmamasına rağmen Hâşim ve Muttaliboğulları'nın fertleri Hz. Muhammed'i koruma noktasında kesinlikle taviz vermemişlerdir. Onların bu konudaki kararlı tutumlarını Arap asaleti ve insanîyeti ile Arap örfündeki aşirete destek olma geleneği ile açıklamanın yanlış olmayacağını düşünüyoruz.²⁸⁴

Haşim ve Muttaliboğulları'nın bu tavrını Watt, çıkarıcılık duygusuyla yapıldığı şeklinde yorumlamaktadır. Ona göre Muhammed, aşiretin istikbal vadeden gençlerindendi. Onu reddetmek aşiretin itibarını düşürürdü, zaten gücü azalan aşiretin onu dışlaması aşireti daha da zayıflatırdı. Bundan daha önemlisi, her ne kadar Ebû Talib ve aşiret üyelerinin çoğu Muhammed'in tebliğ ettiği dinî kabul etmedilerse de bu yeni dinin onların menfaatine bir takım ekonomik getirileri vardı. Çünkü Muhammed, Mekke ticaretinde tekel kurmuş öteki aşiretlerden zengin ve acımasız tüccarlara karşı Hılf'ul-Fudul cemiyetinin politikalarını desteklemekteydi. Bu davranışıyla Hz. Muhammed'in, Hâşimîler'in geleneksel siyasetini devam

²⁸¹ Hamidullah, I, 113.

²⁸² İmadüddin Halil, s. 91.

²⁸³ İmadüddin Halil, s. 91.

²⁸⁴ Ebrâsî, s. 211.

ettirdiği düşünülebilir. Bu yüzden Hâşimilerin, Muhammed'in dinî iddialarını tasdik etmeseler bile Muhammed'e belirli ölçüde destek vermelerine şaşkırmamak gerekir.²⁸⁵

Görüldüğü gibi Watt, iki kabilenin Hz. Muhammed'e desteğinin altında yatan gerçek sebebin iktisadi beklentilerle kabilevi kaygılar olduğunu söylemektedir. Boykotun sonuçlarını değerlendirirken de değineceğimiz gibi, boykotla birlikte iki kabile zaten iktisadi bakımdan son derece zayıflamıştır. Durumun böyle olacağı işin başında belli idi. Haliyle Hâşim ve Muttaliboğullarının Hz. Muhammed'e olan desteğini sadece iktisadi ve kabilevi sebeplerle açıklamanın yetersiz olacağını düşünüyoruz. Şayet bu iki kabilenin desteği Watt'ın dediği gibi iktisadi kaygılarla olsaydı, o insanlar üç yıl gibi uzun bir zaman diliminde her türlü haktan yoksun olarak yaşamaya razı olmazlardı. Üstelik onlardan bazıları bu zaman zarfında var olan servetlerini de boykota maruz kalanlara harcamak suretiyle eritmişlerdir.

Kanaatimizce Hz. Muhammed'e destek olan iki kabileden, başta liderleri Ebû Talib olmak üzere pek çoğunun Hz. Muhammed'in davetine inanmamasına rağmen ona destek olmasının gerçek sebebi, Arap örfünde var olan aşirete destek olma düşüncesinden başka bir şey değildir.

Boykota karşı kabilelerin tavırlarına bakıldığında özetle şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Bu boykot Mekke'de bulunan müslümanlardan ziyade Hâşim ve Muttaliboğulları'na uygulanmıştır. Nitekim Hâşim ve Muttaliboğulları içerisinde inananlar bulunduğu gibi inanmayanlar da bulunuyordu. Bundan başka diğer müslümanlar da başıboş bırakılmamış, onlar da bizzat kendi kabilelerinin baskı ve işkencelerine maruz kalmışlardır. Ayrıca Kureyşliler, Hâşim ve Muttaliboğulları'ndan olmayan müslümanlara da kötü davranmışlardır. Şi'b'e gidemeyip Kureyş'in yanında kalan, bir kabileye mensup olmayan ve her hangi bir kabilenin himayesine sahip olmayan müslümanlar da müşrikler tarafından aynı şekilde şiddetli işkencelere maruz kalmışlardır.²⁸⁶

²⁸⁵ Watt, s. 86.

²⁸⁶ Marshall G.S. Hodgson, *İslâmın Serüveni*, çev., Ahmet Demirhan, İstanbul 1995, I, 110.

k- Boykot Yıllarında Ebû Talib'in Hz. Peygamber'i Koruma Tedbirleri

Bütün kabile üyelerinin Hz. Peygamber'i koruma uğruna üç yıl boyunca maruz kaldığı sert boykot uygulaması sonucunda Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanlar maddi ve manevi bakımdan büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır.

Hâşim ve Muttaliboğulları'ndan inanan ve inanmayan bütün kabile fertleri bu sıkıntıya kendi aşiretlerinin seçkin üyesi Hz. Muhammed'i koruma uğruna göğüs germişlerdir. Şi'bu Ebi Talib'de kalınan yaklaşık üç yıllık zaman dilimi içerisinde başta Ebû Talib olmak üzere herkes Hz. Muhammed'i korumak için son derece titiz davranmıştır.

Çekilen bütün sıkıntılara çok sevdiği yeğeni için katlanan âlicenap amca Ebû Talib, Şi'b'de güvenlik işini şansa bırakmayarak bizzat kendisi yeğeni Muhammed ile yakından ilgileniyor ve onu müşriklerden gelebilecek tehlikelere karşı en iyi şekilde muhafaza etmeye çalışıyordu.²⁸⁷

“Su uyur düşman uyumaz.” özdeyişinde belirtildiği üzere insana düşmanından tehlike gelebilecek en önemli zaman uykuda olunan zamandır. Bu ihtimali göz önünde bulunduran Ebû Talib, geceleri hasımları tarafından yapılabilecek bir suikasta karşı Hz. Muhammed için koruyucu tedbirler almış, kardeşleri ve çocuklarına onun yatağı başında nöbet tutturmuştur.²⁸⁸

Malum boykot günlerinde, Ebû Talib, insanlar yataklarına girince Hz. Muhammed'i kendisi için hazırlanan yatağa yatırıyor. Bu şekilde şayet Hz. Muhammed'e karşı suikast planlayanlar olursa onun hangi yatağa yattığını görmüş oluyor ve muhtemel bir suikast girişiminde hedef saptırılmış oluyordu. Daha sonraları da insanlar uyuyunca Hz. Muhammed'in yatağı değiştiriliyordu. Ebû Talib, Hz. Muhammed'i uyuduğu yataktan kaldırıp yerine çocukları veya yeğenlerinden birisini yatırıyor, Hz. Muhammed'i de onlardan birinin yatağına yatırmak suretiyle yer değişikliği yaptırıyordu.²⁸⁹

Bu şekilde Ebû Talib gece uykuda iken kendisine yönelebilecek suikast ihtimaline karşı Hz. Muhammed'i en akılcı yöntemlerle korumaya çalışmıştır. Ebû Talib bütün bunları sadece asabiyet duygusuyla değil, yeğenine karşı var olan şefkat,

²⁸⁷ *Doğuştan Günümüze*, I, 220.

²⁸⁸ Mahmud Esat, s. 486.

²⁸⁹ Muhammed Sadık İbrahim Arcûn, *Miftâhu Tahkîki't-Târihi'l-İslâmî*, Dımaşk 1985, II, 294–295.

muhabbet ve merhametinden dolayı yapmıştır. Allah, Ebû Talib'in kalbine Hz. Muhammed'e karşı büyük bir şefkat, sevgi ve merhamet bırakmıştır.²⁹⁰

Ebû Talip bıkmadan ve usanmadan üç yıl boyunca Şi'b'de kaldığı müddet içerisinde belki de ilk bakıldığında sıkıcı gibi görünecek bu tedbirleri hep uygulayagelmıştır.²⁹¹ İşte bu şekilde Ebû Talip malum tedbirleri uygulamakla kendisinin ve çocuklarının canı pahasına da olsa, Hz. Muhammed'i korumak için elinden gelen gayreti göstermiş, hiçbir fedakârlıktan geri durmamıştır. Acaba, Ebû Talib'i bu tedbirleri almaya sevk eden sebepler ne idi? Şi'b'de iken Resulullah'a karşı herhangi bir suikast girişiminde bulunulmuş muydu? Neden böyle bir tedbir alınmıştı? Bu soruların cevaplarını bilmiyoruz. Kaynaklarımızda muhasara günlerinde Hz. Muhammed'e karşı suikast girişiminde bulunup bulunmadığına dair bir kayda rastlamadık. Ancak, böyle bir girişimin olmaması olmayacağı anlamına gelmez. Nitekim Mekke'den Medine'ye hicrete niyetlenen Hz. Muhammed'i evinde kuşatıp suikasta yeltenmeleri, müşriklerin bunu her zaman yapabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir.

Muhtemelen Ebû Talib böyle bir ihtimali göz önünde bulundurarak Şi'bu Ebi Talib'de kaldığı süre içerisinde Hz. Muhammed'i ona yönelebilecek her türlü suikast girişimine karşı akılcı tedbirlerle koruyup muhafaza etmiştir.

Boycot altındaki günler ilerledikçe özellikle Hâşimîler'in akrabaları olan ve işin başında boykota gönüllü razı olmayan müşrik Mekkelilerden bazıları uzayıp giden boykottan rahatsız olmaya başlamışlar ve akrabalarını bu durumdan kurtarmak için çareler aramaya koyulmuşlardır. Boykotun ihlali konusunda da değineceğimiz üzere, söz konusu kişiler boykotlu günlerde zaman zaman yasaklara uymayarak gizlice Hâşimîler'e yardım göndermişlerdir. Daha sonra toplumun çoğunluğunda, Hâşimîler'e yapılanlara karşılık memnuniyetsizlik iyiden iyiye kendini gösterince, Hâşimoğulları'yla akraba olan Hişâm b. Amr'ın öncülüğünde organize olan bir grup boykot sahifesine kastetmiş ve insanlık dışı uygulamaya son vermişlerdir. Şimdi de söz konusu süreçte önce boykotun zaman zaman ihlal edilmesini ve sonuçta da boykotun iptal edilmesi olayına değinmek istiyoruz.

²⁹⁰ Ebû Zehra, II, 186.

²⁹¹ İbn Abdilberr, s. 57.

3- Boykotun İhlali ve Sona Ermesi

a- Boykotun İhlali

Mekkeli müşrik önderlerin baskı ve yönlendirmesiyle Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı boykot uygulamaya karar verilip bu boykotun içeriği bir sahifeye yazılıp Kâbe'ye asıldıktan sonra alınan kararlar pratikte uygulanmaya başlanmıştı.

Boykotun uygulanması sonucunda Şi'b sakinleri bulundukları yerde kalakalmışlar, ancak haram aylarda rahatlıkla çıkmışlar ve nispeten alışveriş yapabilmişlerdir. Ancak bu durumda bile Mekkeli müşrikler onları takibe almış, onlarla alışveriş yapacakları kişiler arasına girerek, daha fazlasına satın alarak Hâşimiler'i bu şekilde mağdur etmişlerdir.²⁹² Fakat Kureyş'in her türlü katılığına rağmen zaman zaman boykotu ihlal etmeye ve Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalanlara gizlice yardım göndermeye kalkışanlar olmuştur. Nitekim asırlarca birlikte yaşamış, aralarında koparılmayacak derecede akrabalık bağları tesis edilmiş olan diğer kabile mensuplarının bu durum karşısında kayıtsız kalmaları düşünülemezdi. Nitekim vicdan sahibi bazı Mekkeliler yapılan bu zalim uygulamaya kayıtsız kalmamışlar ve gizlice Şi'bu Ebi Talib bölgesine erzak göndermişlerdir.

Boykot sahifesinin iptali konusunda da değinileceği üzere, bu sahifeyi indirip parçalamaya yeltenen ve bunu organize edenler Hâşimiler'in akrabaları olan kişilerdi.

Aynı şekilde boykotun ihlali noktasında da özellikle bu iki kabileye akrabalık bakımından yakın olan bazı kimseler Haşim ve Muttaliboğulları'nın çektikleri sıkıntılar karşısında harekete geçmiş ve onlara gizlice yardım göndermişlerdir. Bu vicdan sahibi kişilerden birisi Hz. Hatice'nin amcazadesi Hâkim b. Hizam diğeri de Hişam b. Amr idi.²⁹³

Nitekim bir defasında Hakîm b. Hizâm b. Hüveylid'in bir miktar buğdayı halası Hz. Hatice'ye gönderme girişimine şahid olan Ebû Cehil, Hakîm'i uyararak bunu bir daha yapmamasını söylemiş aksi takdirde kendisini Mekkelilere ifşa etmekle tehdit ederek Hakîm b. Hizâm'a engel olmak istemiştir. Hakîm b. Hizâm ise

²⁹² Süheyli, III, 217.

²⁹³ İbn İshâk, I, 206; İbnü'l-Esîr, II, 87-88.

Ebû Cehil'e aldırmamış ve aralarında bir tartışma çıkmıştır. Bu esnada oradan geçmekte olan Hişam b. Ebû'l-Bahterî de Ebû Cehil'e karşı çıkmış ve Hakîm b. Hizâm'a engel olmamasını söylemiştir. Bu duruma sinirlenen Ebû Cehil, Ebû'l-Bahterî'nin üzerine çullanmış ve aralarında kavga çıkmıştır. Bu kavga esnasında Ebûl Bahterî, eline geçirdiği bir devenin çene kemiği ile Ebû Cehil'in kafasını yarmış ve onu iyice hırpalamıştır. Müşrikler kendilerini küçük düşürecek bu durumdan müslümanların haberdar olmaması için olayı gizli tutmuş ve kimseye duyurmamışlardır.²⁹⁴

Boykotu ihlal ederek Hâşimîler'e gizlice yardım gönderen kişilerden biri de Hişam b. Amr b. Hâris idi. Hişam, devesine erzak yükleyerek boykota maruz kalanların bulunduğu mahalleye getirir, devenin yularını boynundan çıkararak hayvanı serbest bırakırdı. Böylece deve kendiliğinden Hâşimîler'in bulunduğu yere varırdı.²⁹⁵ Şi'b sakinleri de gece vakti gelen bu deve üzerindeki erzağı boşaltarak deveyi tekrar geldiği yere gönderirdi. Bu olay bu şekilde sürekli tekrarlanıyor ve böylece Şi'b sakinleri gıda ihtiyaçlarını kısmen de olsa tedarik ediyorlardı.²⁹⁶ Müslümanlara ve boykot altındaki Hâşimîler'e ancak bu şekilde gizlice yardım gönderilebiliyordu. Erzak gönderen bu kişilerin boykota imza atanlar olduğu dikkate alınırsa bu kişilerin uygulanan boykoto rızalarının olmadığı anlaşılmaktadır.²⁹⁷

Boykotun zaman zaman gizlice ihlal edildiğini kaynaklarda anlatılan olaylardan anlıyoruz. Fakat söz konusu ihlallerin önüne geçmek için Kureyşlilerin herhangi bir tedbir aldıklarına kaynaklarda rastlamadık. Muhtemelen söz konusu ihlallerden haberdar olmalarına rağmen, buna engel olmak için Kureyş'in herhangi bir girişimde bulunmaması gerçekten düşündürücüdür. Belki de toplumda boykota karşı oluşan tepkiyi daha da büyütmek istemedikleri için yapılan ihlallere ses çıkarmayarak görmemezlikten gelmişlerdir.

Yukarıda aktardığımız Ebu Cehil'in Hakîm b. Hizâm'a engel olması meselesini ise boykotun fikir babalarından olan malum zatın şahsi kininden kaynaklanan münferid bir olay olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim bu olaydan

²⁹⁴ İbnü'l-Esîr, II, 87-88.

²⁹⁵ İbn İshâk, I, 206; İbnü'l-Esîr, II, 87-88.

²⁹⁶ Makrîzî, I, 44; Ebû Zehra, II, 197.

²⁹⁷ Ebû Zehra, II, 190.

sonra da Şi'b bölgesine gizli yardımların gönderilmesi bu kanaatimizi teyit etmektedir.

Boykotun uzun sürmesi ve boykota maruz kalanlara müşriklerin her türlü baskısı, kendi içlerinden bazılarının boykota maruz kalan Hâşimî akrabalarına reva görülen kötü muamelelere karşı isyan edip, boykotu ihlal etmelerine sebep olmuştur.

Biz bu ihlalin Hakîm b. Hizâm ve Hişâm b. Amr ile sınırlı olmadığını ve vicdan sahibi bazı Kureyşlilerin de bu kapsamda boykotu gizlice ihlal etmiş olabileceğini düşünüyoruz. Aksi takdirde üç yıl gibi uzun zaman dilimi aç ve susuz nasıl yaşanır? Şayet bahsettiğimiz ihlaller ve sınırlı ticaret yapılamasaydı, Hâşim ve Muttaliboğulları'nın tümünün açlık ve yokluktan ölmesi gerekirdi.

İşte bu şekilde yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi Mekkelilerin uyguladığı bu zalim boykot zamanla ona imza atanlardan bazılarını bile rahatsız etmiş ve bu vicdan sahiplerinden bazıları fırsatını buldukça, gizli saklı olarak boykota maruz kalanlara yardım göndermek suretiyle bu boykotu ihlal etmişlerdir.

Daha sonra, zaman geçtikçe, yukarıda örneklerini verdiğimiz benzer ihlallerle yıpranan boykot zihniyeti şartlar iyice olgunlaşınca tamamen iptal edilerek ortadan kaldırılmıştır.

b-Boykotun İptal Tarihi ve Bu Konudaki Tartışmalar

Zaman içerisinde bir kısım Mekkelilerce ihlal edilerek zayıflatılan boykot uygulaması, Mekke müşriklerin kendi içlerinden bir grup insanın girişimleriyle boykot sahifesinin yerinden indirilip yırtılmasıyla son bulmuştur.

Boykot sahifesinin yırtılarak boykotun iptal edilmesi konusuna baktığımızda, kaynaklarımızda bize iki farklı rivayetin ulaştığını görüyoruz. Bazı kaynaklar bu iki rivayeti iç içe işlemiş, bazı kaynaklar sadece birinci rivayeti, bazı kaynaklar ise ikinci rivayeti sunarak boykotun hükümsüz kalışı meselesini aktarmıştır.²⁹⁸

İlk bakışta Mehmet Azimli'nin de belirttiği gibi²⁹⁹ çelişkiler taşıyan ve birbiriyle uyuşmayan bu iki rivayeti kaynakların belirttiği şekilde aktarıp, daha sonra her iki rivayetin tahliline geçmek istiyoruz.

²⁹⁸ Azimli, s. 5–6.

²⁹⁹ Azimli, s. 5–6.

Kaynaklarda ana hatları ile birbirine benzetmekle birlikte bazı nüanslarla aktarılan birinci rivayet şu şekildedir: Allah onların zalim sahifesine bir güveyi musallat kıldı da o güve Allah'ın isminden başka sahifede zulüm ve haksızlığa dair yazılmış olan ne varsa her şeyi yiyip bitirdi.³⁰⁰ Musa b. Ukbe'nin Zühri'den rivayetine göre ise: Allah'ın zalim sahifeye musallat ettiği güve, boykot sahifesinin "Bismikallahumme" (senin isminle Allahım) anlamındaki kısmını yiyip bitirmiş zulüm, haksızlık ve akrabalarıyla ilişkileri kesmeye dair olan kısmını ise bırakmıştı.³⁰¹

Sahifenin bu durumunu Allah Teala Hz. Muhammed'e bildirmiş o da amcası Ebû Talib'i bundan haberdar etmiştir. Ebû Talib, bu durumu Kureyşlilere haber vermek için kabilesinden bir grupla mescidin Kureyşlilerle dolu olduğu bir zamanda mescide gitmiştir. Ebû Talib'in bu gelişini teslimiyet gösterisi zanneden Kureyş, bir an yeğenini kendilerine teslim edeceği vehmine kapılmıştır.³⁰² Mescide giren Ebû Talib, Kureyş cemaatine şöyle hitap etmiştir: "Size bildirmem gereken bir gelişme oldu. Üzerine imza attığınız şu belgeyi getirin de görelim, belki aramızda bir barış meydana gelir. "

Bunun üzerine Kureyşliler Ebû Talib'e şu karşılığı vermişler: "Artık tekliflerimizi kabul etmeniz ve toplumumuzu birleştirmemizin zamanı gelmiştir. Bizim aramızı sadece bir kişi bozmuştur. Onu himayenize almakla kavminiz için tehlike oluşturdunuz."³⁰³ Kureyşlilerin bu beyanı karşılığında Ebû Talib şu cevabı vermiştir: Size sapasağlam bir haber getirdim. Kesinlikle yalan söylemeyen yeğenim, Allah'ın bu sahifeden uzak olduğunu ve sahifede yazılı olanlardan Allah'ın kendi ismini sildiğini, fakat ondaki ihanet ve akraba ile ilişkiyi kesmeye dair kısımlarını bıraktığını bana haber verdi. Şayet durum onun dediği gibi ise, içinde bulunduğunuz gafletten uyanın ve şunu iyi bilin ki onu size asla teslim etmeyeceğiz, tâ ki son ferdimiz ölünceye kadar, eğer durum onun dediği gibi değilse onu size teslim edeceğiz."³⁰⁴

³⁰⁰ İbn Sa'd, I, 209.

³⁰¹ Makrîzî, I, 45.

³⁰² Arcûn, II, 295.

³⁰³ Zehebî, II, 222.

³⁰⁴ Zehebî, II, 222; Arcûn, II, 295.

Ebû Talib'in bu teklifini cazip bulan Kureyşliler, onun isteğini kabul etmiş ve Kâbe'de asılı olan sahifeyi getirip açmışlardır. Sahife açıldığında ise durumun gerçekten de Ebû Talib'in dediği gibi çıktığını görünce, Kureyşliler: "Bu da, arkadaşınızın bir sihridir. " demiş ve inatlarına devam ederek küfürlerine dönmüşlerdir.

Kureyş'in uzlaşmaz tavrına karşılık Hâşim ve Muttaliboğulları şu karşılığı vermiştir: "Bizden başkaları sihir ve yalana daha layıktırlar, baksanıza sizin sahifeniz sihir ve küfre daha yakın değil midir? Sizin üzerinde ittifak ettiğiniz bu sahife elinizin altında iken çürüdüyse asıl sihir bu değil midir? Bütün bunlardan sonra sihirbaz olan siz misiniz yoksa biz miyiz?"³⁰⁵

Boykotun iptal edilmesi konusunda yukarıda özetlediğimiz güve meselesinden başka diğer bir rivayet daha vardır. Bu rivayeti de kaynaklarda geçtiği şekilde özet olarak sunarak bu iki rivayetin tenkit ve tahliline geçmek istiyoruz.

Haşim ve Muttaliboğulları pek çok sıkıntıya katlanarak yaklaşık üç sene boyunca boykota maruz kalmışlardı. Fakat zaman geçtikçe bu boykota öncülük eden Ebû Süfyan ve Ebû Cehil'in gerçek niyetlerinin ne olduğu insanlar tarafından anlaşılmış oldu. Buna göre bu çirkin boykottan müşrik önderlerin gerçek amaçları aslında Hz. Muhammed değildi. Burada gerçek amaç, Hâşimiler'in güçsüz bırakılmak suretiyle yıpratılmaları, mallarının gasb edilmesi ve Kureyş içerisindeki seçkin yerlerinin onlardan alınması idi.³⁰⁶

Kureyş önderlerinin gerçek niyetleri zamanla ortaya çıkınca, Kureyş içerisinde, Hâşimîliler'le akraba olan ve onlara kin beslemeyen kabileleri arasında seçkin bir konumda olan erdem sahibi insanlar vardı. Bu insanlar, Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uygulanan bu zulme karşı kayıtsız kalmayarak akrabalarına reva görülen boykotu durdurup, bu haksız belgeyi yırtmayı ve işleri eski akışına döndürmeyi kafalarına koymuşlardı. Bunun için de neler yapabileceklerine dair

³⁰⁵ Zehebî, II, 222–223. Birinci rivayetin aktarımında Zehebî'nin üslubunu esas aldık. Olay diğer Kaynaklarda da aşağı yukarı benzer şekillerde anlatılmıştır. Konu ile ilgili şu kaynaklara da bakılabilir; İbn İshâk, I, 203–204; İbn Sa'd, I, 210; Belâzürî, I, 271; Ya'kûbî, I, 351; İbnül Esîr, II, 90; Ebû'l-Fida, I, 178; Diyarbekrî, I, 298.

³⁰⁶ Ebrâşi, s. 212.

aralarında fikir yürütmeye başlamışlardı. Bu erdem sahibi kişilerin öncülüğünü ise Hâşimoğulları ile akrabalığı bulunan Hişam b. Amr yapmıştır.³⁰⁷

Boykot sahifesini hükümsüz kılma konusunda ilk adımı Hişam b. Amr atmış, bu amaçla Hişam, ilk önce Züheyr b. Ebû Ümeyye'ye başvurmuştur. Hişam, Züheyr'e: "Dayıların bildiğin durumda iken yiyip içmeye, güzel güzel giyinmeye ve kadınlarla birlikte olmaya gönlün nasıl razı oluyor? Ne onlara kimse bir şey satıyor, ne de onlardan bir şey alıyor; ne kız veriyorlar, ne de alıyorlar. Allah'a yemin olsun ki Ebû Cehil'in dayıları söz konusu olsaydı da onun seni çağırdığı şeye sen onu çağırıydın, o kesinlikle bunu kabul etmezdi." deyince, Züheyr: " Ben tek başıma ne yapabilirim ki, şayet benimle birlikte birisi daha olsa o sahifeyi geçersiz kılabilirdim." şeklinde cevap vermiştir.

Buna karşılık Hişam, kendisinin de ona destek olacağını söylemişse de bu iki kişi kendilerini böyle bir ciddi konuda yeterli görmemişler ve bu iş için üçüncü, dördüncü ve hatta beşinci kişiyi amaçlarına ortak etmek için çalışmalar yapmışlardır. Bunun için daha sonra Mut'im b. Adiy, Ebû'l Bahteri ve Zema' b. Esved'e başvurmuşlar ve bu üç kişiden de eylemleri için destek sözü almışlardır.³⁰⁸

Daha sonra malum beş kişi, gizlice buluşarak gerçekleştirecekleri eylem konusunda aralarında anlaşmışlardır. Yapılan anlaşma gereği ertesi gün hepsi Kâbe'nin civarında olacaklar ve ilk önce söze Züheyr başlayacak ve diğerleri de onu destekleyeceklerdi. Olay planlandığı gibi cereyan etmiş malum beş kişi ertesi gün Kureyş'in topluca bulunduğu bir zamanda mescide gitmişlerdir.

Züheyr, Kâbeyi tavaftan sonra orada bulunanlara dönerek: "Ey Mekkeliler! Bizler rahat bir hayat yaşarken Hâşimoğulları helak olacak. Allah'a yemin ederim ki, bu akrabalık bağlarını koparan zalim sahife parçalanmadıkça yerime oturmayacağım." diye söze başlayınca, mecliste bulunan Ebû Cehil, " Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin ederim ki bu sahifeye dokunulmayacak." şeklinde karşılık vermiştir. Daha sonra da yapılan antlaşma gereği, önce Zem'a daha sonra da diğer üç arkadaşı Züheyr'i desteklemiş ve bu sahife yazıldığında bile buna razı olmadıklarını dile getirmiş ve birbirlerine destek vermişlerdir.³⁰⁹

³⁰⁷ Ebrâşi, s. 213.

³⁰⁸ İbnü'l Esîr, II, 88-89; Ebû Şebbe, I, 384-385.

³⁰⁹ İbnül Esîr, II, 88-89; Makrîzî, I, 45; Ebû Şebbe, I, 384-385.

Bu karşılıklı konuşma ve tartışmalar devam ederken Ebû Talib mescidin bir köşesinde oturmuş, yapılan tartışmaları sessizce dinliyordu. Ebû Talib, bu sessiz tavrı ile kavminden merhamet sahibi kimselerin yardım ve sevgisini bekliyordu.

Kureyşlilerin arasında bu tartışmaların yapıldığını ve işe seçkin kişilerin el atıp boykotu iptal etmek için uğraştıklarını anlayan Ebû Talib, Hz. Peygamber'in kendisine bildirdiği gerçeği Kureyş'lilere bildirmek istedi ve daha önce aktardığımız teklifini sıraladı. Bu teklifi kabul eden Kureyş, boykot sahifesini getirip açtığında durumun gerçekten de Hz. Muhammed'in dediği gibi olduğunu görünce Kureyşliler'in diyecek bir sözü kalmamış ve Kureyşliler o belgeyi yürürlükten kaldırmıştır.

Ebû Cehil ve benzerlerinin hoşuna gitmese de boykot kararları bu şekilde iptal edilmiş oldu.³¹⁰ Daha sonraları bu beş kişinin de içlerinde bulunduğu bir grup Kureyşli silahlarını kuşanarak Hâşim ve Muttaliboğlları'nı üç yıldır mahsur kaldıkları Şi'bu Ebi Talib'den çıkarttılar ve böylece bu boykot sona ermiş oldu.³¹¹

Boykotun iptali konusunda kaynaklarımızın konuyu aktarışlarına baktığımızda bazı kaynakların bu iki rivayeti birlikte zikrettiklerini, bazen bu iki rivayeti birleştirerek, bazen de bu iki rivayetten sadece birisini tercih ederek olayı aktardıkları görülmektedir.

İbni Hişam ve İbn Sa'd, iki rivayeti birleştirerek önce sahifenin güve tarafından yendiğini, sonra malum beş kişinin boykota son verme girişiminde bulunduklarını aktarırlar.³¹² Bazı kaynaklarda sadece birinci rivayetin, yani sahifenin güve tarafından yenmesi ve bunun Resulullah tarafından haber verilmesi esas alınarak olay aktarılmış ve burada bir nevi olayın mucizeliğine vurgu öne çıkartılmıştır.

Buna göre Ebû Talib'in teklifi üzerine Kureyş sahifeyi açmış ve gerçekten de durumun Hz. Peygamber'in dediği gibi olduğunu görmüştür. Bu olaydan sonra da Benî Hâşim ve Muttalib, Şi'bu Ebi Talib'den çıkmış ve bir daha oraya dönmemiştir.³¹³

³¹⁰ Ebû Zehra, II, 200; Nedvî, s. 117.

³¹¹ İbn Sa'd, II, 210; Belâzürî, I, 27; İmadüddin Halil, I, 95.

³¹² İbn Hişam, I, 230-232; İbn Sa'd, I, 210.

³¹³ Ya'kûbî, I, 351.

Yine bazı kaynaklarda ise sahifenin hükümsüz kalması konusu işlenirken Mekke'nin ileri gelenlerinden malum beş kişinin organizesi ile boykotun sona erdiği belirtilmiş ve güve meselesinin detayına girilmemiştir.³¹⁴

Nadiren de olsa bütün bu anlatımlardan başka bazı kaynaklar detaya girmeden olayı bir iki satırla geçiştirerek anlatmışlardır. Bu kaynaklara göre boykot sahifesinin iptal edilmesi bu beş kişinin planlayıp uyguladıkları oyunla mümkün olmuştur. Bu kişiler sahifeyi yırtmak için indirip açtıklarında sahifede yazılı olanların güve tarafından yenmiş olduğunu görmüşlerdir.³¹⁵

Boykotun sona ermesi konusunda kaynaklarımızın yaklaşımları hemen hemen yukarıda aktardığımız çerçeveler içerisinde. Bazı müellifler birinci rivayeti, bazıları ikinci rivayeti esas almışlar, bazıları da ikisini birleştirerek olayı açıklamışlardır.

Kaynaklarımızda boykot sahifesinin yırtılarak hükümsüz kalması meselesinin hangi olay sonucunda olduğu net olarak anlaşılamadığı için bu noktada haklı olarak bazı tartışmalar yapılmıştır. Şimdi bu konudaki tartışmalara geçmek istiyoruz.

Konuyla ilgili yazdığı makalede Mehmet Azimli, sahifenin güve tarafından yenmesi meselesini tenkit ederek, olayın hem rivayeti açısından problemli olduğunu ve hem de realiteye ters düştüğünü söylemiştir.³¹⁶

Azimli, özellikle Ebû Talib portresini ele alarak olaya yaklaşmış ve haklı olarak bazı itirazlar yöneltmiştir. Bununla ilgili olarak Mehmet Azimli şunları söylemektedir: İlk rivayetteki, Ebû Talib'in müşriklere hitaben kullandığı: "Eğer yeğenimin dediği çıkmazsa, onu size öldürmeniz için teslim ederim." şeklindeki ifadesi tarih kitaplarımızda anlatılan Ebû Talib portresi ile uyum arz etmiyor. Onun yeğenini teslim etmek için müşriklerle pazarlığa girmesi pek makul gözüküyor. Sanki bir mümin edasıyla Hz. Peygamberi'n dediklerinin kesin doğru çıkacağına duyduğu güvenle, yeğenini teslim etme noktasında kendisinin asla yapmayacağını düşündüğümüz bir şeyi teklif ediyor. Bütün Hâşimiler'in yok olması pahasına Hz. Peygamber'i teslim etmeye yanaşmayan Ebû Talib gibi birisinin böyle bir kumara girişmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca boykot olayını anlatan

³¹⁴ İbnü'l-Esîr, II, 88-89.

³¹⁵ Mekki, I, 332.

³¹⁶ Azimli, s. 5-6.

rivayetlerde Ebû Talib'in putlara tapmayıp Allah'a dua eden bir kişilik olarak gösterilmesi de izah edilemeyecek türden rivayetlerdir. Öte yandan rivayetlerde anlatıldığı şekilde sahifeyi güvenin yediğine bu kadar inanıp, yeğenini teslim edecek kadar ileri giden Ebû Talib, boykotun kaldırılmasından sonra söylediği şiirlerde güven meselesine hiç temas etmemekte, daha çok boykotu bozan beş kişinin kahramanlığına değinmektedir.³¹⁷

Yine birinci rivayette anlatıldığı şekilde güven, boykot sahifesini yiyip bitirmişti. Sahifede sadece Allah ismi yazılı kalmıştı. Mehmet Azimli olayın bu boyutuna da itiraz etmekte ve şunları söylemektedir: “Eğer sahifeyi güven yediyse, zaten bu sahifenin resmi bir fonksiyonunun kalmaması ve yazılı olmayan bir belgenin hükmünün olmaması gerekmektedir. Mekkelilerin elinde güven yediği için bir belge kalmadığına göre boykotun bitmesi gerekmez miydi? veya yeni bir belge hazırlama girişiminde olmaları gerekmez miydi? Boykota iki kelime dışında her tarafı yenmiş bir sahife ile devam ettikleri nasıl düşünülebilir? Şayet güvenin sahifeyi yemesine rağmen boykotun sözlü olarak sürdürüldüğünü düşünsek bile ikinci rivayette anlatılan boykotu bozan beş kişi neden “Biz bu sahifeyi yırtmadan oturmayacağız” gibi sözler sarf etmişlerdir.³¹⁸

Mehmet Azimli birinci rivayette yönelttiği tenkitlerden sonra şu sonuca varmıştır: “Görülüyor ki boykotun iptali ile ilgili olarak kaynaklarda aktarılan bu iki rivayet birbiriyle uzlaşmayacak unsurlar taşımaktadır. Zaten birinci rivayette boykotun bittiğini değil, tam tersine müşriklerin zulümlerine devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu bakımdan biz boykotun bitişi açısından ikinci rivayetin her halükârda bizim için gerekli olduğunu ve yine iki rivayetin birbiriyle uzlaştırılmayacağını esas alarak ikinci rivayeti tercih ediyoruz. Sonuç olarak boykot Mekke'li insaf sahibi kişilerin vicdanlarının harekete geçmesi ve olaya müdahale etmeleri sonucu kaldırılmış, Hâşimiler üç yıldır çektikleri eziyetlerden kurtulmuşlardır diyebiliriz.³¹⁹

Yukarda Mehmet Azimli'nin birinci rivayetle ilgili olarak yaptığı eleştirilerden katıldıklarımız olduğu gibi katılmadıklarımız da vardır. Öncelikle olaya

³¹⁷ Azimli, s. 5–6.

³¹⁸ Azimli, s. 5–6.

³¹⁹ Azimli, s. 6.

Ebû Talib portresinden baktığımızda, gerçekten de Ebû Talib'in kaynaklarımızın hemen hemen tamamında bir mümin teslimiyeti içerisinde olan, sürekli dua eden bir şahsiyet olarak takdim edildiğini görüyoruz.

Böyle bir Ebû Talib portresine katılmamakla birlikte bu portrenin çizilmesinde onun Hz. Muhammed'in amcası ve en büyük hâmisî olmasının oluşturduğu duygusallığın hâkim olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Ebû Talib, yeğenini herkesten ve her şeyden çok sever, onun üzerine titrerdi. Ayrıca Ebu Talib, yeğeninin uğurlu olduğuna inanır ve onun iyi yetişmesi için elinden geleni yapardı. Hatta seyahatlerinde bile onu yanından ayırmazdı.³²⁰ Ebu Talib'in onu koruma uğruna tüm kabilesini sıkıntıya soktuğunu da unutmamak gerekir. Kendisi bir mü'min olmamasına rağmen Ebu Tâlib'in, Hz. Muhammed'e karşı olan sevgi ve hayranlığı karşısında kaynaklarımızın böyle bir portre sergilediğini düşünüyoruz. Bundan da öte şia alimleri onun müslüman olduğunu söylemektedirler. Hatta şia alimleri bu konuda onlarca eser kaleme almışlardır.³²¹

Bundan başka Ebû Talib, müşriklere hitaben kullandığı “Eğer onun dediği çıkmazsa, onu size öldürmeniz için teslim edeceğim” şeklindeki ifadesini Ebû Talib portresi ile uyumlu görmeyen Azimli, onun bir mümin edasıyla sanki peygamberin her dediğinin doğru çıkacağına duyduğu güvenle yeğenini teslim etmek için müşriklerle pazarlık yapmasını da makul bulmamaktadır.³²²

Bu noktada Azimli'ye katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Nitekim her ne kadar iman etmemiş olsa da Ebû Talib'in Hz. Muhammed'e olan güvenini ve ona karşı olan sevgisini biliyoruz. Düşmanlarının bile kendisine “Emin” sıfatını taktıkları bir yeğene iman etmese bile bu derece sevgi dolu bir amcanın onun söylediği her şeye inanması imkân dâhilinde olsa gerek. Çünkü, değil amca Ebû Talib, Mekkeliler bile onun yalan söylediğine şahit olmamışlardır.

Bu durum karşısında, hiç kimsenin yalan söylediğine şahit olmadığı bir yeğene, amcanın, hem de tereddüt etmeden inanmasını normal görmek gerektiğini düşünüyoruz.

³²⁰ Ethem Rûhî Fiğlalı, “Ebû Tâlib”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 237–238.

³²¹ Fiğlalı, *agm*, X, 238.

³²² Azimli, s. 5.

Yine Azimli'ye göre boykotun kalkmasından sonra söylediği şiirinde Ebû Talib'in, güve meselesine değinmeyip buna öncülük eden beş kişinin kahramanlıklarını³²³ dile getirmesi de bu rivayetin sağlam olmadığına delildir.³²⁴

Ebû Talib'in şiirinde boykotu kaldıran malum kişilerin kahramanlıklarına değinmesi normaldir. Zira zaten güve meselesi boykotu sona erdiren bir mesele değildir. Ama bu süreci hızlandıran ve buna taraftar olmayan Mekkeliler'e boykotun kaldırılmasına girişmeleri noktasında cesaret veren bir meseledir. Buradan hareketle güve ile ilgili rivayetin boykotu sona erdiren bir olay olmadığını fakat bu gerçeğin söz konusu rivayeti reddetmemiz anlamına gelmeyeceğini belirtmek istiyoruz.

Mehmet Azimli'nin eleştiride bulunduğu bir diğer nokta da şudur: “Şayet bu sahifeyi güve yediyse bu sahifenin bir hükmünün kalmaması gerekirdi. Mekkelilerin elinden güve yediği için bir belge kalmadığına göre boykotun bitmesi gerekmez miydi? İki kelime dışında her tarafı güve tarafından yenmiş bir sahife ile boykota devam etmeleri nasıl düşünülebilir? Her şeye rağmen şayet boykot kararlarının sözlü olarak uygulandığını düşünsek bile, ikinci rivayette anlatılan beş kişi boykotu bozarken neden biz bu sahifeyi yırtmadan oturmayacağız? Gibi sözler sarf etmişlerdir. Sahifeyi yırtan kişiler şayet sahifenin güve tarafından yendiğini bilselerdi bu ifadeyi kullanmazlardı. Bütün müşriklerin bilmesi gereken güve yemesi olayını Mutim b. Adiy'nin de bilmesi gerekirdi ve sahifeyi yırtmaya kalkışmazdı.”³²⁵

Biz burada Azimli'nin bu eleştirilerine katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Zira boykot sahifesi yazılıp mühürlendikten sonra Kâbe'ye asılmıştı. Fakat üç sene gibi bir zaman diliminde bu sahifenin nasıl muhafaza edildiğine dair bilgimiz yoktur.

Acaba bu sahife neyin içerisinde saklandı? Sadece yalın bir sahife olarak mı asıldı yoksa koruyucu bir kılıf içerisinde mi asıldı? Yine bu belgede yazılı olanlardan sadece yazılar yenmiş; fakat sahife sağlam kalmış olabilir de. Bu durumda şayet sahife Kâbe'nin dış duvarına asıldıysa sahifenin bu durumunun fark edilmeme ihtimali de yüksektir. Yok, eğer malum sahife Kâbe'nin içinde idiyse oraya zaten çok fazla giren çıkan olmadığı için sahifenin durumundan insanlar haberdar olmamış

³²³ İbn Hişâm, I, 232–233.

³²⁴ Azimli, s. 5.

³²⁵ Azimli, s. 5–6.

olabilirler. Haliyle sahifenin bu durumundan insanların haberdar olmamış olmaları gerçeğinin konu ile ilgili rivayeti reddetmemizi haklı çıkarmayacağını düşünüyoruz.

Eğer boykot sahifesi Kâbe'nin dış duvarlarına asılı idiyse bu durumda muhakkak bir kılıf içerisinde olması gerekirdi. Tabiat şartları göz önüne alındığında bunun böyle olması gerekliliği kendiliğinden anlaşılacaktır. Şayet sahife bir şekilde muhafaza edildiyse ve o mahfaza içerisinde ondaki yazıları güve yediyse ve bu da fark edilmediyse bunu normal görmek gerekir. Bütün bu kapalı noktaları değerlendirdiğimiz de, boykot sahifesi ile ilgili Azimli'nin yaptığı eleştirilere katılmadığımızı belirtmek istiyoruz.

Yukarıda sıraladığımız istifhamların cevaplarını kaynaklarımızda bulamayışımız üzüntü vericidir. Zira kaynaklarda genel olarak sahifenin Kâbe'ye asıldığından sözedilmekte ama ne şekilde asıldığından ve nasıl korunduğundan hiç bahsedilmemektedir. Hakikatte biz sahifenin yapısını, durumunu, konumunu ve boykota maruz kalanların katlandıkları eziyetleri ve o şartlar altında yaşadıkları hayata dair detayları kaynaklarımızda göremiyoruz. Bütün bunlarla ilgili olarak bilğimiz yok denecek kadar az olduğu için hemen hemen bütün kaynakların aktardığı güve meselesi ile ilgili rivayeti reddetme yerine, olaya daha ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğine inanıyoruz.

Bu konuda aktarılan iki rivayeti birlikte değerlendirdiğimizde, bunların herhangi birini reddetmekten ziyade aralarını cem etmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Zira hemen hemen bütün temel kaynakların aktardığı güve meselesini reddetmek bütün bu aktarımları görmezlikten gelmek olur.

Buna göre bu iki rivayeti şu şekilde yorumlayabiliriz: Boykot sahifesinde yazılı olanları sahifenin saklandığı yerde güve yemiştir. Sahifenin durumu Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş, o da bunu amcasına haber vermiştir. Ebû Talib, sahifenin mahiyetini müşriklere bildirip onların haksızlıklarının mucizevî olarak ortaya çıktığını ispatlamak için sahifeyi açmalarını teklif etmiştir. Ebû Talibin teklifini kabul eden Kureyş, sahifeyi açtığında durumun gerçekte Hz. Muhammed'in dediği gibi çıktığını görmüşse de verdiği sözde durmamış ve var olan azgınlığına devam etmiştir. Olayın üzerinden çok geçmeden Hâşimiler'le akrabalık bağları olup uzayıp giden boykottan rahatsız olan bir grup Mekkeli bu olaydan cesaret alarak sahifeyi yırtmaya teşebbüs etmiş ve amaçlarına ulaşmışlardır. Özetle

kaynaklarda aktarılan güve meselesi, boykotu bitiren bir mesele değil, ama boykotu iptal düşüncesini hızlandıran ve bu düşüncede olanlara cesaret veren bir olaydır. Konu ile ilgili eleştirilere değindikten sonra boykotun iptali meselesini bu iki rivayet çerçevesinde değerlendirmek istiyoruz.

Boykotun iptali ile ilgili bu iki rivayeti aktaran bazı tarihçiler genellikle önce güve meselesini zikretmiş sonra da malum beş kişinin eylemleri sonucu boykotun iptal edildiğini belirtmişlerdir. Buna göre boykot sahifesine Allah tarafından bir güve musallat edilmiş ve o güve o sahifede zulüm ve haksızlığa dair ne varsa yiyip bitirmişti. Allah bu durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş o da bunu amcası Ebû Talib'e haber vermişti. Yeğenin doğru söylediğinden son derece emin olan Ebû Talib, yanında bir gurup insanla Mescid-i Haram'a gitmiş ve müşriklere bildiğimiz teklifini yapmıştır. Daha sonra Kureyş, sahifeyi açınca durumun gerçekten de Hz. Muhammed'in dediği gibi olduğunu görünce verdiği sözde durmamış ve bunu bir sihir olarak nitelendirmiştir. Bundan sonra da Kureyş, baskı ve zulmünü arttırarak devam ettirmiştir.³²⁶

Durum bu iken ve âdeta bu durumdan da cesaret alırcasına Hişam b. Amr'ın organizesiyle boykot sahifesini hükümsüz kılma konusunda anlaşmaya varan malum beş kişi harekete geçerek sahifeyi yırtmaya çalışmış ve sahifeyi yırtmak için açtıklarında durumun gerçekten de Resûlullah'ın dediği gibi olduğunu görmüşlerdir. Daha sonra bu sahife zaten hükümsüz kalmıştır.³²⁷

Kaynaklarda bu iki olay tarih düşülerek anlatılmadığı için öncelik sonralık noktasında hangisinin önce, hangisinin sonra cereyan ettiğini bilemiyorsak da olayın mahiyetinden güve meselesinin diğer beş kişinin hareketinden önce olduğunu anlamak mümkündür.

Haliyle bu güve meselesinin mahiyeti ve etkisi itibariyle boykotu sona erdirebilecek bir güçte olamayacağı ve zaten de olmadığı bir gerçektir. Fakat bu olaydan sonra özellikle Mekkelilerin tavrı ve baskılarını arttırmaları öteden beri bu boykota razı olmayan bir takım insaf sahibi insanların boykotu bitirme konusunda harekete geçmelerini sağlamış ve bu noktada onlara adeta güç kaynağı olmuştur.

³²⁶ İbnü'l-Esîr, II, 9; Belâzûri, I, 271; Ebû'l-Fida, I, 178.

³²⁷ İbn Sa'd, I, 210; İbn Kesîr, *Bidâye*, II, 94-95; İbn Haldun, s. 96; Diyarbekrî, I, 298.

Bu olaydan sonra da mezkûr beş kişi son noktayı koymuş sahifeyi yırtarak hükümsüz bir hale getirmişlerdir. Bundan sonra da Haşim ve Muttaliboğulları bulundukları yerden çıkarak önceki hayatlarına dönmüşlerdir.

c-Şi'bu Ebi Talib'den Çıkış

Boykot sahifesinin yırtılmasıyla içindekiler hükümsüz kalmış ve üç yıldır devam eden boykot olayı sona ermiştir. Boykot olayının sona ermesiyle birlikte Şi'bu Ebi Talib'de mahsur kalan Hâşim ve Muttaliboğulları alışveriş yapabilecekler, kendilerinden alınan hanımları geri verilecek, kendi kızları da yuvalarına dönebilecekti. Nitekim bütün bunları engelleyen zalim sahife hükümsüz kalmıştı.³²⁸

Sahifenin yırtılıp içindekilerin hükümsüz kalmasından sonra Muti'm b. Adiy ve arkadaşları silahlarını kuşanıp Şi'b'u Ebi Talib'e varmışlar ve orada mahsur kalanların evlerine dönmelerini sağlamışlardır.

Hâşim ve Muttaliboğulları da rahatlıkla bulundukları yerden ayrılp evlerine dönmüşlerdir. Bu durum karşısında Kureyşliler şaşırıp kalmış ve artık yapacak bir şeylerinin olmadığını kabullenmişlerdir.³²⁹

Hâşim ve Mutaliboğulları'nın Şib'u Ebi Talib'den çıkışlarının tarihi noktasında kaynaklar hemen hemen aynı tarih üzerinde hemfikirdirler. Buna göre Şi'b den çıkışın tarihi, nübüvvetin onuncu senesine denk düşmektedir.³³⁰

Farklı görüşler olmakla birlikte genel kanaate göre nübüvvetin yedinci yılında başlayan boykot olayı, nübüvvetin onuncu senesinde sona ermiştir. Boykota maruz kalanlar maddi ve manevi açıdan oldukça yıpranmışlarsa da müşrikler, boykottan bekledikleri sonucu elde edememişlerdir. Daha sonra da Hz. Muhammed ve onun akrabaları bulundukları yerden ayrılarak evlerine, eski hayatlarına dönmüşlerdir.

³²⁸ Ebrâşi, s. 213.

³²⁹ İmadüddin Halil, I, 95.

³³⁰ İbn Sa'd, I, 210; Belâzürî, I, 273; Makrîzî, I, 45; Süyûtî, I, 151; Diyarbekrî, I, 298; Mekkî, I, 34; Zehebî, II, 224.

d. Boykot Sonrasında Hz. Peygamber ve İnananların Durumu

Takriben üç yıl süren boykota son verilmesinin ardından müşriklerin diğer kötülükleri devam etse de müslümanlar nisbeten rahatlamışlardı. Fakat inananların rahatlığı uzun sürmemiştir. Çünkü bu günlerde yaşanan iki önemli vefat olayı, hem Hz. Peygamber'i, hem de inananları üzmüş ve durumlarını iyice zorlaştırmıştır. Hz. Peygamber, kısa aralıklarla amcası ve koruyucusu Ebâ Talib'le eşi ve sadık yardımcısı Hz. Hatice'yi kaybetmiştir. Peşpeşe yaşanan bu iki kayıp, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün müslümanları üzüntüye boğmuştur. Bu iki ölüm olayının meydana geldiği ve tebliğ işinin iyice zorlaştığı onuncu seneye 'Hüzün Yılı' denilmiştir.³³¹ Rodinson, bilinenin aksine Hz. Hatice'nin ölümünün, Hz. Peygamber için yeni açılımlar sağladığı söylemektedir. Ona göre, Hz. Hatice'nin ölümü Hz. Muhammed'i daha bağımsız harekete zorlamıştır ki bu da onun davası için önemli bir avantaj sağlamıştır. Zira Hz. Hatice hayatta iken Hz. Peygamber başka kadınla evlenmemiştir. Onun ölümünden hemen sonra evlenen Hz. Muhammed'in bu evlilikleri ise politik bir nitelik taşımaktadır. Haliyle Hz. Hatice'nin ölümü onun davası için yeni açılımlara sebep olmuştur.³³²

Ebu Talib'in ölümünden sonra kardeşi Ebu Leheb onun yerine Hâşimîler'in liderliğine getirilmiştir. Ebu Leheb kabilenin lideri olduktan sonra Hz. Peygamber'i korumaya devam etmiş, ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir.³³³ Çünkü Ebu Cehil bu durumdan rahatsız olmuş ve bir bahane ile Ebu Leheb'in, yeğeni üzerindeki himayesinin kaldırtmıştır.³³⁴ Kabilesinin himayesini kaybetmesinin ardından Hz. Muhammed, tamamen korumasız kalmıştır. Bundan sonra müşrikler, korumasız kalan Hz. Muhammed'e ve inananlara karşı Ebû Tâlib hayatta iken yapamadıkları işkenceleri yapmaya başlamışlardır.

Ebu Talib'in ölümünden önce Hz. Peygamber'e yapılan kötülükler, geçtiği yollara veya evinin önüne diken ve pislikler atmak veya onunla sözle alay ve hakaret etmekle sınırlı kalıyordu. Onun ölümünden sonra ise, müşrikler, korumasız müslümanlara yaptıklarının benzerlerini Hz. Muhammed'e yapmaya başlamışlardır. Bir gün Hz. Peygamber, Kâbe'nin yanında namaz kılarken Ukbe b. Ebî Muayt

³³¹ Muhammed Rıza, s. 106

³³² Rodinson, s. 142.

³³³ Hamidullah, I, 115.

³³⁴ Hamidullah, I, 115.

kendisine saldırıp boğmak istemiş, Hz. Peygamber'i bu durumdam Hz. Ebu Bekir kurtarmıştır.³³⁵ Yine başka bir zamanda Hz. Peygamber, Kâbe'nin yanında namaz kılarken aynı Ukbe, Ebû Cehil'in kışkırtmasıyla yeni kesilmiş bir devenin iç organlarını onüzerine atmış, kızı Fatıma yetişip üzerindeki pislikleri temizleyene kadar başını secdeden kaldıramamıştır.³³⁶

Bütün bu olanlardan sonra artık Mekke'de yaşam hem inananlar için, hem de Hz. Peygamber için çekilmez bir hal almış, ayrıca İslam'a davet faaliyetleri de sonderece zorlaşmıştı. Bu durum karşısında bir çıkış yolu arayan Hz. Peygamber, davası için yeni bir üs aramak zorunda kalmıştır. Bu anlamda onun aklına gelen ilk yer Taif olmuştur. Amcası Abbas'ın Tâif liderleri üzerindeki nüfuzundan ve orada bazı akrabalarının bulunmasından cesaret alan Hz. Peygamber, bu şehrin İslam'a girmesini ve Kureyş müşriklerine karşı kendisini desteklemesini umuyordu.³³⁷

İslam için yeni bir üs arayışında olan Hz. Muhammed, büyük beklentilerle gittiği Taif şehrinde bir ay kalmış ama burada da beklediği ilgiyi görememiştir. Bundan da öte, Taifliler'in hakaret ve saldırılarına maruz kalmıştır.³³⁸ Hz. Peygamber, Taifliler'den bir şey elde edemeyeceğini anlayınca bu şehirden ayrılmış ve tekrar Mekke'ye dönmüştür.

Görüldüğü gibi boykotun sona ermesiyle birlikte Hz. Muhammed ve inananlar açısından Mekke'de herhengi bir rahatlama olmadığı gibi aksine Ebu Talib'in vefatından sonra Mekke'de durum daha da kötüleşmiştir. Hz. Peygamber'in son bir çıkış yolu olarak Taif'e sığınması da zaten bunu göstermektedir. Ayrıca boykotun sona ermesinin ardından, hayat arkadaşı ve en büyük destekçisi Hz. Hatice'nin vefat etmesi Hz. Peygamber'i ve inananları son derece üzmüştür.

Bundan sonraki süreçte ise Hz. Peygamber, Mekke'ye dışarıdan gelen yabancılarla gizli saklı görüşmeler yaparak davasını onlara anlatmak uğraşı içerisinde olmuştur. Onun bu gayretleri sonuç vermeye başlamış, Mekke ve Taif'in reddettiği İslam davasına Medineliler kucak açmış ve peyder pey inanalara Medine'ye göç etmeye koyulmuşlardır. Boykotun sonuçları kısmında da değineceğimiz üzere boykotun en önemli sonuçlarından birisi de Medine'ye hicret olayıdır.

³³⁵ İbn Hişâm, I, 187; Hudari Bek, s. 26; Muhammed Rıza, s. 84.

³³⁶ İbn Seyyidinnâs, I, 193; Hudari Bek, s. 26; Muhammed Rıza, s. 84.

³³⁷ Rodinson, s. 144; Yiğit, *Hz. Muhammed*, s. 122.

³³⁸ Dermenghem, s. 160.

B. SONUÇLARI AÇISINDAN BOYKOT OLAYI

1. Boykot Olayının Sonuçları

Mekkeli müşriklerin Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uyguladıkları boykot takriben üç sene devam ettikten sonra bir kısım Kureyşlinin girişimleriyle boykot sahifenin bulunduğu yerden indirilip yırtılması ile sona ermiştir. Boykotun sona ermesi ile de Şi'bu Ebi Talib de mahsur kalan kişiler evlerine dönmüş ve eski hayatlarını yaşamaya devam etmişlerdir.

Uygulanan boykot, hem buna karar verenler hem de buna maruz kalanlar açısından bir takım sonuçlar doğurmuştur. Şimdi de bu sonuçları tespit edebildiğimiz kadarıyla dinî, sosyal, ekonomik ve kabilevi bakımdan ele alıp değerlendirmek istiyoruz.

a-Dinî Açıdan Boykot Olayının Sonuçları

Hz. Muhammed'in davetine engel olmak isteyen Kureyş, onun davasını engellemek için uyguladığı eziyet ve baskı siyasetinin bir sonuç vermediğini görünce, Hz. Muhammed, onunla birlikte olanlar ve onu koruyanlarla münasebetleri keserek onları aç bırakmak şeklinde bir siyasetin diğerinden daha tesirli olacağına karar vermiştir.

Kureyş'in bu yeni davranış tarzından amacı; Hz. Muhammed'in koruyucuları olan Hâşim ve Muttaliboğulları'nı tazyik altında tutarak Hz. Muhammed'i yalnız bırakmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla da onu dinleyecek ve ona uyacak kimse kalmamış olacaktı.³³⁹ Kureyşli müşrikler uyguladıkları boykotla muhtemelen hemşehrilerinin dışında; ayrıca dışarıdan Mekke'ye hac veya ticaret amacıyla gelen yabancılara da gözdağı vermek istemişlerdir. Nitekim o insanlar da şayet İslâmı kabul ederlerse Mekkeli müşrikler onlara da aynı şekilde gaddarca davranabileceklerini göstermek istemişlerdir. Haliyle bu şekildeki bir yöntemle yeni ihtidaların olması engellenmiş olacaktı.

Fakat Kureyş'in içe ve dışa karşı bu katı tavrı, Hz. Muhammed'in İslâm davasını engelleyememiş, bilakis onun ve ona inananların inançlarını

³³⁹ Heykel, s. 98-99.

sağlamlaştırmıştır. Uygulanan boykota ve her türlü baskıya Hz. Muhammed ve arkadaşları var güçleriyle dayanmışlar, zerre kadar sarsılmamışlardır.³⁴⁰ Dolayısıyla boykotla birlikte inananlar arasında büyük bir dayanışma meydana gelmiştir. Zira boykota muhatab olan kişiler birbirlerinin dertleriyle dertlenen kitleye dönüşmüşlerdir. Ayrıca farklı tarihsel alt yapıya sahip olan insanlar boykot ile bir tek aile, bir tek vücut gibi olmuşlardır. Böylece Medine’de oluşturulacak olan İslam toplumunun ilk nüvesi burada atılmıştır.³⁴¹

Müşrikler boykotla birlikte kendi hemşehrilerinin Hz. Muhammed ile görüşüp, onu dinlemelerine engel olmakla kalmamışlar, Mekke’ye dışardan gelenlerin de Hz. Muhammed ile irtibat kurmaması için oldukça dikkatli davranmışlardır. Her ne kadar Kureyş bu konuda dikkatli davranmaya çalışmışsa da çevreden gelen Araplar’ın Mekke’nin seçkinleri olan Hâşimiler’e yapılanların sebebini merak edip araştırmaları ve sonuçta İslâm’dan haberdar olmaları kaçınılmaz olmuştur.³⁴² Çünkü bu kabileler hac veya umre, ticaret ve benzer sebeplerle Mekke’ye geliyorlar; çarşı pazar dolaşıyorlar ve Mekke’nin seçkin şahsiyetleri olan bu iki kabilenin toplumsal hayattan tecrit edildiklerine şahit oluyorlardı.

Görüldüğü gibi müşriklerin İslâm’ın yayılıp duyulmasını engellemek için uygulamaya koyduğu boykot olayı, onların beklentilerinin tersine Arap kabilelerinin İslâm’dan haberdar olmalarına sebep olmuş ve İslam’ın diğer kabileler arasında da duyulması sonucunu doğurmuştur.

Bunun sonucunda İslâm’dan haberdar olan insanlardan inananlar olduğu gibi inkar edenler de olmuştur. Bir kısım kimseler inkâr etse bile en azından inkar ettiği şey konusunda başkalarıyla konuşup tartışmıştır. Böylece ister inanılsın, ister inanılmasın hemen hemen her yerde İslâm davetinden söz edilir olmuştur. Sonuçta bu davetin yayılmasında müşrikler dahil herkesin payı olmuştur.³⁴³

Mekkeli müşriklerin uyguladığı boykot, Hz. Peygamber’in bu dava uğrunda kavminden gördüğü eza ve cefa bazı insanların özellikle ona rağbet etmelerine ve onu dinlemelerine sebep olmuştur. Herkes onun bu muameleyi görmesinin sebebini merak ediyor ve onu dinlemeye âdeta can atıyordu. Özellikle Kureyş’in onları

³⁴⁰ Heykel, s. 98–99.

³⁴¹ Mahfuz Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, Çorum 2006, s. 19.

³⁴² Ebû Zehra, II, 202.

³⁴³ Ebû Zehra, II, 202–203.

muhasaraya alması ve onun da buna dayanması ve risâletinden ödün vermemesi yürekleri Ebû Cehil ve Ebû Leheb kadar katılaştırmamış Araplar'ın kalplerini ona meylettirmiştir.³⁴⁴

Olaya müşrikler açısından baktığımız da onların da azda olsa dinî açıdan kazançlı çıktıkları noktaların olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü boykot günlerinde İslâm'a girenlerin sayısında bir hayli azalma olmuştur. Hatta boykottan sonra Hz. Peygamber artık Mekke'den ümidinî keserek Taif'e yönelmiştir; ama maalesef orada da istediğini elde edememiştir. Mekkeli müşriklerin uyguladıkları boykot sonucunda kısa süreli olarak İslâm'a girenlerin sayısında azalma olmuş, ama daha sonra İslâm'ın önlenemez yükselişi devam etmiştir.

Dinî açıdan boykot olayının sonuçlarına bakıldığında özetle şu realite karşımıza çıkmaktadır: Kureyş'in İslâmı engellemek için başvurduğu tedbirler İslâm'ın yayılıp, inananların sayılarının çoğalmasına engel olamamıştır. Aksine Kureyş'in başvurduğu bu baskı ve işkence yöntemi insanların kalplerini İslâm'a meylettirmiştir. Özellikle güve meselesinden sonra sahife açılıp da durumun Resulullah'ın dediği gibi olduğu görüldüğü gün çok sayıda insanın İslâm'a girmiş olması da bunun delilidir.³⁴⁵

Hz. Muhammed ve onunla beraber olanların zulme uğrayıp, işkence görmeleri ve boykota maruz kalmalarına rağmen inanç ve ideallerinde herhangi bir gevşeklik göstermemeleri ise müşrik önderlerini tamamen ümitsizliğe düşürmüştür.³⁴⁶

İslâm'ı kendi geleneksel dinî inançları için tehlike olarak gören Mekkeli müşrikler, onun yayılışını engellemek için çeşitli zulüm ve baskılarının yanında bunlardan daha etkili bir yöntem olarak düşündükleri boykot uygulamasına gitmişler; fakat boykot günlerinde İslâm'a girenlerin sayısının yok denecek kadar azalmasının dışında istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Aksine boykot olayından sonra İslâm, Mekke dışında da duyulmuş ve günden güne inananların sayısında artış olmuştur. Sonuçta bu boykot olayı ile birlikte İslâmın yayılışını engelleme niyetinde

³⁴⁴ Heykel, s. 113.

³⁴⁵ Ya'kûbî, I, 351.

³⁴⁶ Ebû Zehra, I, 202–203.

olan Mekkeliler istedikleri sonucu elde edememişler ve boykottan sonra da İslâm'ın engellenemez yükselişi devam etmiştir.

Hız. Peygamber'le üç yıl gibi uzun sayılabilecek bir zaman diliminde Şi'b de mahsur kalan arkadaşları İslam'a dair pek çok şeyi ondan öğrenme şansını yakalamışlardır. Daha sonraki yıllarda çekilecek sıkıntılara tahammül etme bakımından boykot yıllarında çekilenler önemli bir deneyim olmuştur.³⁴⁷

b- Ekonomik Açıdan Boykotun Sonuçları

Boykotun dinî bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da birtakım sonuçlar doğurduğu muhakkaktır. Ekonomik açıdan boykot, dinî açıdan olduğu gibi inananların ve onların koruyucuları olan Hâşim ve Muttaliboğulları'nın lehine değil aleyhine sonuçlar doğurmuştur ki bu da normaldir.

Boykot olayı buna maruz kalanları ekonomik açıdan oldukça yıpratmış, ellerinde ve avuçlarında olanı da alıp götürmüştür. Başta Hız. Peygamber ve Hız. Hatice olmak üzere Hız. Ebû Bekir ve pek çok kişi bu boykotla birlikte ekonomik açıdan sıkıntılı durumlara düşmüşlerdir. Boykot, Hâşim ve Muttaliboğullarını fakirleştirirken, özellikle Abdüşems ve Mahzumoğulları'nı güçlendirmiş olmalıdır. Mesela Ebu Süfyan Bedir gazvesi öncesinde bin develik bir kervanla sefere çıkabilecek kadar servete ulaşabilmişti. Şi'bu Ebû Talib sakinlerinin geçinebilmeleri için boykotlu yıllarda Hız. Peygamber, Ebû Talip ve Hız. Hatice bütün servetlerini harcamışlardır.³⁴⁸ Tabî üç yıl boyunca muhasaraya maruz kalanlar bu zaman zarfında ticaret yaparak var olan birikimlerini artıramadıkları için ellerindeki biriktirdiklerini de bu şartlar altında tüketmişlerdir.³⁴⁹

Boykot altındaki bu insanlar ancak hac ayları ve haram aylarda bulundukları yerden ayrılıp, ticaret yapma imkânı buluyorlardı. Ama bu sınırlı zaman diliminde sürekliliği olmayan ticari işlemlerin çok fazla getirisinin olduğunu düşünmek doğru olmaz. Fakat sınırlı da olsa bu insanların ticaret yapma imkânı bulduklarını, her ne kadar ellerindekini koruyup artırmamışlarsa da kendilerini ayakta tutacak kazancı sağlamış olduklarını düşünüyoruz.

³⁴⁷ Söylemez, s. 19.

³⁴⁸ Ya'kûbî, I, 351.

³⁴⁹ Sarıçam,, *Evrensel Mesaj*, s. 106.

Boykotlu yıllarda var olan servetini kaybedenlerden birisi de Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ebû Bekir müslüman olduğunda kırk bin dirheme sahip iken, 622 tarihinde hicret ederken beş bin dirheminin kaldığı söylenmektedir. Aynı zamanda Hz. Ebû Bekir parasını köle satın almak için de kullanmıştır. Fakat bu kölelerin sayısının yedi olduğundan bahsedilir. Bir kölenin dört yüz dirheme mal olduğu düşünülürse, buradan çıkacak sonuca göre; onun servetindeki azalma esas itibariyle müslümanlara, Mekkeli müşriklerin uyguladığı çeşitli ekonomik baskı ve söz konusu ambargo sebebiyle meydana gelmiştir.³⁵⁰ Buna karşılık uygulanan bu ambargo sonucunda Hâşimiler'in Mekke'deki ticaret hayatından soyutlanmasıyla birlikte Mekke ticareti üzerinde tekелci bir hâkimiyet kuran zengin aşiretler ekonomik açıdan daha da güçlenmişlerdir.³⁵¹

Uygulanan boykot, yaklaşık üç yıl sürdüğü için bu zaman zarfında tek geçim kaynağı ticaret olan bir şehrin insanları olarak başta Hz. Peygamber, Ebû Talib, Hz. Hatice ve Hz. Ebû Bekir olmak üzere bu boykota maruz kalanlar istedikleri rahatlıkta ticaret yapamadıkları için ekonomik açıdan zayıflamış, boykot öncesinde ellerinde var olan birikimlerini de boykotlu yıllarda harcayıp tüketmişlerdir.

Buna mukabil başta bu boykota öncülük eden Müşrik liderler olmak üzere Hâşimilerin Mekke ticaretinden soyutlanmasıyla Mekke ticaretinde tekелci bir hâkimiyet oluşturan zengin kişi veya aşiretler bu süreçte ekonomik açıdan güçlerine güç katmışlardır. Boykot, Hâşim ve Muttaliboğulları'nı fakirleştirirken özellikle Abdüşems ve Mahzumoğulları başta olmak üzere Mekkenin zengin aşiretlerini iyice zenginleştirmiş olmalıdır. Mekkeli müşriklerin, Ebu Süfyan'ın gözetiminde Bedir Gazvesi öncesinde Şam tarafına büyük bir ticaret kervanı gönderebilecek kadar servete ulaşabilmiş olmaları bunun göstergesidir.³⁵² Buradan anlıyoruz ki müşrik muhalefatinin temelinde ekonomik kaygılar önemli etken olmuştur.³⁵³

³⁵⁰ Watt, s. 85.

³⁵¹ Watt, s. 87.

³⁵² İbn Hişâm, I, 358.

³⁵³ Watt, s. 87.

c-Sosyal Açıdan Boykotun Sonuçları

Boykot olayının meydana getirdiği bir takım sosyal sonuçları da vardır. Aslında boykotlu yıllardaki sosyal hayatı, yani bu boykota maruz kalanların yaşadığı hayatı ve ona dair detayları bilme şansımız olsaydı burada sonuç bakımından belkide daha net çizgilerle bazı tespitler yapabilirdik.

Zira daha önce de değindiğimiz gibi boykotlu yıllarda boykota maruz kalanların sosyal hayatları ile ilgili bilgiler kaynaklarımızda yok denecek kadar azdır. Her şeye rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla boykotun doğurduğu sosyal sonuçlara değinmeye çalışacağız.

Boykot Haşimoğulları ile Muttaliboğulları'nı Mekke'nin en fakir kabilesi haline getirmişti. Böylece Mekke'nin fakirleri ile aralarındaki dayanışma güçlendi. Nitekim Mekke aristokrasisinden bîzâr olan insanlar kurtuluşu müslüman olmakta buldular.³⁵⁴

Uygulanan boykotun sosyal bakımdan şüphesiz en büyük sonucu, Ebû Cehil tarafından örgütlenen müşrik blokun dağılmasıdır. Hâşimilerle akraba olan ve bu boykota imza atan kabilelerden bazılarının boykotu ihlal etmesi sonucu geline süreçte boykot nispeten başarısızlığa uğramıştır. Nitekim boykot Hâşimilerin teslim olması sonucunda değil de Ebû Cehil'in önderliğinde örgütlenen ittifakın dağılmasıyla sona ermiştir.³⁵⁵

Bununla birlikte boykotun müşrikler açıdan başarısızlıkla sonuçlandığı da söylenemez. Bu noktada müşrik cephenin de kazançlı çıktığı durumlar olmuştur. Çünkü boykot sırasında Hâşimiler'den önemli bir şahsiyet olan Ebû Leheb saf değiştirmiş ve aşiretini yüz üstü bırakarak Mekke'li müşriklerle birilikte hareket etmiştir.³⁵⁶

Müşrikler boykot uygulamakla Hz. Muhammed'i, ona inananları ve onu koruyanları, bütün insanlardan tecrit edip uzaklaştıracaklarını, dolayısıyla da toplumsal ve psikolojik bakımdan desteksiz bırakacaklarını zannediyorlardı. Fakat sonuç müşriklerin beklediği gibi çıkmamış aksine müşriklerin uyguladığı baskı,

³⁵⁴ Söylemez, s. 19.

³⁵⁵ Watt, s. 87.

³⁵⁶ Watt, s. 87.

zulüm ve boykot onların inançlarının kökleşip derinleşmesine, dallarının uzamasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak da inananların bu aşamada birçok destekçi ve yardımcı kazanmasına karşın müşriklerin saflarında çatlaklıklar oluşmuş ve boykotun doğru olup olmadığı noktasında aralarında tartışmalar vücuda gelmiştir.³⁵⁷

Boykotun sona ermesiyle birlikte artık her türlü baskı metotlarını tüketen Mekkeliler ne yapacaklarını ve hangi metotla yola devam edeceklerini dahi tayin edememişlerdir. Hattâ Hz. Peygamber'in Ebû Talib gibi bir koruyucusunun ölmesine rağmen Mekkelilerdeki tavır belirsizliği devam ettiği için müşrikler, yeni ve farklı bir baskı yönetimi denemeye girişmemişlerdir. Müslümanlar ise bu süreçten sonra bu topraklarda yaşayamayacaklarını anlayıp yeni bir yurt arama girişimine kalkışacaklar ve bu arayış Medine'ye hicretle sonuçlanacaktır.³⁵⁸

Bütün bu olup bitenlerden sonra bir anlamda iki taraf için de yapılacak fazla bir şey kalmamış, boykot sonrası oluşan bu süreç iki tarafın birbirinden kopmalarının başlangıcını teşkil etmiştir.³⁵⁹

Hz. Muhammed, boykotla birlikte artık Mekkelilerden ümidini kesmiştir. Boykotun sona ermesi ile Medine'ye hicrete kadar geçen üç yıllık sürede Hz. Peygamber davet üslubunu değiştirmiş, bundan sonra kendisini ve davetini sahiplenecek yeni bir merkez arayışı içerisinde olmuştur. Hz. Peygamber boykot olayından sonra İslâm'ı rahatlıkla anlatıp yaşayabileceği yeni bir yurt bulmak amacıyla ilk önce Taif'e sığınmaya çalışmış ama oradan beklediği ilgiyi görmemiş hatta orada ayak takımı insanlar tarafından taşla tutulmuştur. Daha sonra aynı amaçla Mekke'ye gelen kabilelerin çadırları arasında gezerek İslâm'ı kabullenip koruyacak yeni üsler aramıştır. Nitekim bu arayışlardan sonra akabe görüşmeleri yapılmış ve yeni merkez olarak Medine belirlenmiştir.

Boykot olayından sonra müşriklerin saflarında çatlaklar oluşmuş ve adeta boykot sonrası yeni dönemde ne yapacaklarını, inananlara karşı nasıl davranacaklarını dahi kestiremez duruma gelmişlerdir. Mekkelilerdeki tavır belirsizliği karşısında inanlar artık bütün olanlardan sonra bu topraklarda

³⁵⁷ Gazâlî, s. 124.

³⁵⁸ Azimli, s. 7.

³⁵⁹ Azimli, s. 7.

yaşamayacaklarını anlamış ve yeni bir yurt arayışına koyulmuşlardır. Sonuçta Hz. Peygamber'in girişimleriyle yeni bir yurt olarak Medine belirlenmiş ve daha sonra da oraya hicret edilmiştir ki, boykot Medine'ye hicreti mecburi kılan en önemli faktör olmuştur. Dolayısıyla boykotun en önemli sosyal sonucu Medine'ye hicret olayıdır.

d-Kabîlevî Açısından Boykotun Sonuçları

Boykot olayının kabileler açısından da farklı sonuçları olmuştur. Her ne kadar Kureyş'in hemen hepsi bu boykot'a imza koymuşsa da içlerinde Haşimilerin başına gelenlerden dolayı üzülen kişiler de vardı.

Bundan başka Kureyş'ten bazılarının Hz Muhammed'i tasdike meylettikleri hattâ bir kısmının İslâm'ı kabul ettikleri söylenmektedir.³⁶⁰

Nitekim ilk başta gönüllü olarak boykota katılanlar, artık boykotun doğurduğu sonuçlara tahammül edemez hale gelmişlerdi. Aslında bu kişiler boykotun başlangıçta bir tehdit niteliği taşıdığını sanıyorlardı. Ama boykot kararlarının uyguladığını görünce bunu içlerine sindirememiş ve bu sebeple bazı müşrikler boykota maruz kalanlara gizlice yardım göndermişler, bunu görüp Şi'bu Ebi Talib de mahsur kalanlara akraba olanlar da bunu görmezlikten gelmişlerdi.³⁶¹

Dolayısıyla boykot sonucunda buna tepki gösteren bazı müşrikler Hz. Muhammed'e ve İslâm'a sıcak bakmaya başlamış, onlardan bazıları İslâm'ı tercih etmiştir ki, bunun temelinde müşriklerin boykota maruz kalan akrabaları olan Hâşimiler'e yapılanlara dayanamayıp tepki göstermeleri gerçeği yatmaktadır. Haliyle yukarıda açıkladığımız kabilevi duygular bazı insanların İslâm'ı kabul etmelerine sebep olmuştur.

Boykotun en önemli kabilevi sonuçlarından diğeri de Hılfu'l-Fudul cemiyetinin dağılmasıdır. Zaten boykot anlaşmasını kayda geçirenlerin çoğunluğunun "Ahlâf" grubundan Abdüddaroğulları'na mensup olmaları dikkat çekicidir. Ahlâf kabilelerinin yanı sıra boykota "Mutayyebûn" ve "Hılfu'l Fudul" topluluğunun üyeleri de iştirak etmiştir. Dolayısıyla boykot, Hılfu'l Fudul cemiyetinin bozulmasına da yol açmıştır.

³⁶⁰ Ebû Zehra, II, 189-90.

³⁶¹ Ebû Zehra, II, 189-90.

Ebû Talib'in kasidesinde kendilerine karşı geldikleri için sitem ettiği kimseler arasında Hilf içindeki kabilelerin mensupları çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlar eski Ahlâf kabileleriyle işbirliği yaptıkları için Ebû Talib tarafından kınanmışlardır.³⁶²

Boykotun en önemli kabilevi sonuçlarından bir diğeri de, Hz. Peygamber'in kendisine akrabalık bakımından aynı yakınlıkta olmasına rağmen Muttaliboğulların'ı Zilkurbâ'ya dâhil edip Abdüşems ve Nevfeloğulları'nı buna dâhil etmemesi meselesidir.

Zilkurbâ; Kur'ân-ı Kerîm'de ganimetin beşte birinin dağıtılacağı kimseler olup, konu ile ilgili ayet şöyledir: "Biliniz ki ganimet aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Resul'e, Zilkurbâ'ya, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."³⁶³

Hız. Peygamber'in konu ile ilgili uygulaması 629 yılında Haber'in fethiyle birlikte elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında kendini göstermiştir. Cübeyr b. Mut'im'in rivayetine göre olay şöyle cereyan etmiştir:

Ele geçirilen ganimetler dağıtılırken Hız. Peygamber, Muttaliboğulları'na bu ganimetten pay verip, Nevfeloğulları'na pay vermeyince, Hız. Osman ve Cübeyr, Hız. Peygamber'e giderek bunun sebebini sormuşlar, O da şu karşılığı vermiştir: "Muttaliboğulları cahiliye devrinde de İslâm'dan sonra da bizi yalnız bırakmadılar." buyurmuş ve parmaklarını birleştirerek, "Haşim ve Muttaliboğulları aynı şeydir." demiştir.³⁶⁴

Görüldüğü gibi kabîlevi açıdan bu boykotun en önemli sonuçları; Hılfu'l Fudul cemiyetinin dağılması ve Muttaliboğulları'nın boykotlu yıllarda Hız. Peygamber'e yakınlık ve yardımlarından dolayı onun tarafından Zilkurbâ'ya dahil edilmiş olmalarıdır.

³⁶² İbn Hişâm, I, 220; Ayrıca Ahlâf ve Mutayyebûn hakkında daha geniş bilgi için bkz; İbrahim Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, Ankara 1997, s. 61–67.

³⁶³ Enfâl, 9 / 41.

³⁶⁴ Zebîdî, IX, 223–224.

SONUÇ

Hız. Muhammed'in Peygamber olarak görevlendirilmesinin ardından nazil olan ayetlerde insanların İslâm'a davet edilmesi emredilmiştir. Bu emirle birlikte Hız. Muhammed, insanları İslâm'a davet etmeye koyulmuştur. Takriben dört yıla yakın bir zaman diliminde İslâm'a davet işi gizlice sürdürülürken, davetin açıktan yapılmasını emreden ayetlerin inmesinden sonra bu davet açıktan yapılmaya başlanmıştır.

Hız. Peygamber'in gayretleri sonucunda İslâm'ı kabul edenlerin sayısının günden güne artması üzerine müşrikler telaşa düşmüşler ve İslâm'ın yayılışını engellemek için her çeşit çareye başvurmuşlardır. Bu anlamda, inananlara karşı işkence yapmak, baskı ve yıldırma politikaları uygulamak ilk akla gelenlerdir. Bu şartlar altında ilk müslümanlardan özellikle kimsesiz ve korumasız olanlar İslâm'ı kabul ettikleri için en ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Her ne kadar müşrikler aynı muameleyi Hız. Peygamber'e yapamamışlarsa da, ona da sataşp hakaret etmişlerdir.

Mekkeliler müşrikler İslâm'ın yayılışını engellemek için değişik zamanlarda bazen Ebû Talib, bazen de Hız. Peygamber nezdinde uzlaşma girişiminde bulunmuşlar; ama bütün bu girişimlerinden istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Müşriklerin bu baskılarına karşı vicdan sahibi bazı kimseler zaman zaman karşı çıkıp tepki göstermişler ve bu tepkiler Hız. Hamza örneğinde olduğu gibi o insanlardan bazılarının İslâm'ı kabul etmesine sebep olmuştur.

Zamanla Mekke'deki hayat inananlar için dayanılmaz boyutlara varınca Hız. Peygamber müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etmiştir. Mekke'de eman hakkını kaybeden müslümanlar Hız. Peygamber'in bu tavsiyesine uyarak Habeşistan'a hicret etmişler ve orada Habeşistan Kralı Necaşi tarafından izzet ve ikram görmüşlerdir.

Şartlar ne olursa olsun günden güne inananların sayısı giderek artmıştır. İnananların sayısındaki bu artışla birlikte İslâm'ın her tarafta duyulması, Kureyş'in önde gelenlerinden Ömer ve Hamza'nın İslâmı kabul etmesi, Habeşistan

muhacirlerinin orada iyi karşılanmaları ve muhacirleri iade için gönderilen elçilerin eli boş bir şekilde dönmeleri gibi sebepler müşrikleri çileden çıkarmış ve bu gelişmeler onları İslâm'ın yayılışını engellemek için daha tesirli metotlar aramaya itmiştir. Bu şartlar altında bir durum değerlendirmesi yapmak için bir araya gelen müşrikler konuşup tartışmışlar ve sonuçta Hz. Muhammed'i öldürmekten başka çarelerinin kalmadığı kararına varmışlardır. Bunun için de Hâşimoğulları'ndan öldürmeleri için Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmelerini istemişlerdir.

Müşriklerin bu kararından haberdar olan Ebû Talib, Hâşimoğulları'nı toplayarak müşriklerin bu kararından onları haberdar etmiş ve müşriklere karşı aşiretlerinin seçkin üyesi Hz. Muhammed'i aralarına alıp korumalarını tavsiye etmiştir. Ebû Talib'in bu tavsiyesine uyan Hâşim ve Muttaliboğulları, Ebû Leheb hariç, inananı ve inanmayanıyla birlikte Hz. Muhammed'i koruma noktasında anlaşmaya varmışlardır. Yapılan anlaşma gereği de Hâşimîler'e ait olan ve Şi'bu Ebî Tâlib denilen bölgede bu iki aşiretin üyeleri bir araya gelmişler ve Hz. Muhammed'i müşriklere karşı korumaya almışlardır. Hâşim ve Muttaliboğulları'nın bu davranışı karşısında, dinî, ekonomik, sosyal ve psikolojik bir takım sebeplerin de etkisiyle birlikte müşrikler, Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmeyen Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı boykot uygulamaya karar vermişlerdir.

Buna göre, Hz. Muhammed'i kendilerine teslim edinceye kadar Hâşim ve Muttaliboğulları'yla alışveriş yapılmayacak, kız alıp verilmeyecek ve onlarla her türlü ilişkiye son verilecekti. Alınan bu boykot kararına Mekke'de yaşayan kabilelerin çoğunluğu katılmış ve kararlaştırılan boykot müeyyideleri bir metin haline getirilerek üzeri mühürlenmiş ve kendilerini bağlayıcı olması için Kâbe'ye asılmıştır.

Buna karşılık Hâşimoğulları kendi bölgelerinde sıkışıp kalmışlar, serbestçe ticaret yapamadıkları için de ekonomik açıdan son derece zayıf duruma düşmüşlerdir. Yaklaşık üç sene devam eden boykot yıllarında boykota maruz kalanlar maddî ve manevî pek çok sıkıntılar çekmişlerdir. İşin başında boykota taraftar olan pek çok kimse, uygulanan bu boykot karşısında Hâşimîler'in çektiği sıkıntılar karşısında onlara üzülmüşlerdir. Bu üzüntü ise müşrikler arasında Hâşimîler'le akraba olan vicdan sahibi bir kısım insanları bu boykotu ihlal etmeye

yöneltmiş ve getirilen her türlü yasağa rağmen Şi'bu Ebî Tâlib'de mahsur kalanlara gizlice yardım göndermeye sevk etmiştir.

Boykota maruz kalanlar ise gizlice gönderilen bu yardımlar ve yaptıkları kısıtlı ticaret sayesinde kıt kanaat geçimlerini sağlayabilmişlerdir. Yaklaşık üç yıl süren boykot günlerinde boykota maruz kalanlar oldukça sıkıntı çekmişler ve Şi'bu Ebî Tâlib'de dramatik sahneler yaşanmıştır.

Zaman geçtikçe Mekkeliler arasında uygulanan bu boykota karşı memnuniyetsizlik baş göstermeye başlamış ve zaman zaman bu memnuniyetsizlik sonucunda boykotun ihlal edilmesi söz konusu olmuştur. Söz konusu ihlallerle yıpranan boykot uygulaması Hâşimîler'le akraba olan bir grup vicdan sahibi Mekkelinin girişimleriyle boykot sahifesinin saklandığı yerden indirilip yırtılmasıyla son bulmuştur.

Bu boykot sonucunda Muttaliboğulları zilkurbâ'ya dahil edilmiş, Hılfu'l-Fudul cemiyeti dağılmıştır. Hâşim ve Muttaliboğulları ekonomik açıdan oldukça zayıflamış, buna karşılık Mekkelî zengin aşiretler, Hâşimîler'in Mekke ticaretinden dışlanmasıyla birlikte servetlerine servet eklemişlerdir. Boykota son verilmekle birlikte Mekke'de inananlar için herhangi bir rahatlama söz konusu olmayınca Medine'ye hicret kaçınılmaz olmuştur. Medine'ye hicretten sonra ise İslâm'ın önlenemez yükselişi devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- ALGÜL, Hüseyin, “ Haram Aylar” , *DİA*, İstanbul 1997.
- ARCÛN, Muhammed Sadık İbrahim, *Miftâhu Tahkiki’t-Târihi’l- İslâmiyyi*, Dimaşk 1985.
- AVCI, Casim, “Kinâne”, *DİA*, Ankara 2002.
- AZİMLİ, Mehmet, *Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar*, İstem Dergisi, Sayı 7, Konya 2007.
- BALIKÇI, Şükrü, *Mekke Döneminde Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı Ambargo*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 3, Urfa 1997.
- BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Ensâbü’l-Eşrâf*, thk., Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî, Beyrut 1996.
- BERKÎ, Ali Himmet- Osman Kesioğlu, *Hatemü’l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 2001.
- BÛTÎ, Said Ramazan, *Fıkhu’s-Sire*, çev., Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul 1987.
- CANAN, Mehmet Zeki, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1977.
- ÇELİKKOL, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, İstanbul 2003.
- DERMENGHEM, Emile, *Hz. Muhammed ve Risâleti*, çev., Ahmet Ağırakça, Ankara 1997.
- DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasen (ö. 990/1582), *Târîhu’l- Hamîs fî-Ahvâli Enfesi Nefs*, Beyrut, tsz.
- DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLÂM TARİHİ, Editör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1992.
- EBRÂŞÎ, Muhammed Atiyye, *Azametü’r-Resûl*, yy. 1971.
- EBÛ RÂS, Yusuf Muhammed, *Teemmülâtün Herekiyyetün fî-Sîreti’l-Mustafa*, Umman 2001.
- EBÛ ŞEBBE, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü’n-Nebeviyyetü fî Dav’il Kur’âni ve’s-Sünneti*, Dimaşk 1992.
- EBÛ’L FİDA, İmadüddin İsmail (732/1331), *Târîhu Ebi’l-Fida el-Muhtesar fî Ahbâri’l-Beşer*, thk., Muhmud Deyyub, Beyrut 1997.

- ENDÜLÛSÎ, Süleyman b. Musa b. Salim, *el-İktifâ bimâ Tedammenehu min Meğâzî Resulillahi ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, thk., Muhammed Abdülkadir, Beyrut 2000.
- FİĞLALÎ, Ethem Ruhi, "Ebû Tâlib", *DÎA*, İstanbul 1994.
- GAZÂLÎ, Muhammed, *Resulullah'ın Hayatı Fıkhu's-Sîre*, çev., Resul Tosun, İstanbul 2005.
- GÜNEL, Fuat, "Hira", *DÎA*, İstanbul 1998, XVIII.
- HALEBÎ, Nureddin Ebû'l-Ferec Ali b. Burhaneddin İbrahim (ö.1044/1634), *İnsânu'l- Uyûn fî -Sîreti'l-Emîni'l- Me'mûn*, Beyrut 2002
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1993.
- HEYKEL, Mehmet Hüseyin, *Hiz. Muhammed Mustafa*, çev., Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1948.
- HİZMETLÎ, Sabri, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, Ankara 2001.
- HODGSON, Marshall G.S, *İslâmın Serüveni*, çev., Ahmet Demirhan, İstanbul 1995.
- HUDARÎ Bek, Muhammed, *Nûru'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Murselîn*, Beyrut 2002.
- İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 463 7 1071), *ed-Dürer fî İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer*, thk., Şevki Dayf, Kahire 1994.
- İBN HABÎB, Hasen b. Ömer, *el-Muktefâ min Sireti'l-Mustafa*, thk., Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, Kahire 1996.
- İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Sîretü'n-Nebeviyye*, Riyad 1988.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Amr Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 2004.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesar (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk (Kitabü's Siyer ve'l Meğâzi)*, thk., Ahmed Ferîd, Beyrut 2004.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fida el-Hafız (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, hk., Ahmed, Ebû Müslim-Ali Necib Advâ, Beyrut 1992, *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Mumammed Mu'tasimbillah, Beyrut 1999.
- İBN S'AD, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk., İhsan Abbas, Beyrut 1985.
- İBN SEYYİDİNNAS, Ebû'l-Fida Muhammed b. Muhammed (ö. 734 / 1333),

- Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâili ve's-Siyer, Beyrut 1992.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b.Ebi'l Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdi'l Kerim b. Abdi'l Vahid eş-Şeybânî (ö. 630 / 1232) *el-Kamil fi't-Târih*, Beyrut 1979.
- İMADÜDDİN HALİL, *Muhammed Aleyhi's-Selam*, Çev., İsmail Hakkı Sezer, Konya 2005.
- KAPAR, Mehmet Ali, “Ebû Cehil” *DİA*, İstanbul 1994.
- “Ehabiş”, *DİA*, İstanbul 1999.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, “Bi'set”, *DİA*, İstanbul 1992.
- KÖKSAL, Mustafa Asım, “Dârü'l-Erkâm”, *DİA*, Ankara 1993.
- *İslam Târihi*, İstanbul 2001.
- KÜRDÎ, Muhammed b. el-Hâc Hasen, *Kitaburefi'l-Hafâ Şerhuzâti's-Şifâ*, thk., Hamîd Abdülmecid-Sabir Muhammed Sa'dullah ez-Zîbari, Beyrut 1987.
- KUTBÎ, İbn Şakir, *Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 2001.
- KUZGUN, Şaban, “Hanif”, *DİA*, İstanbul 1991.
- LİNGS, Martin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, çev., Nazife Şişman, İstanbul 1994.
- MAHMUD ESAT, Seydişehrî, *Tarih'i-Dinî İslâm*, sad., Ahmet Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983.
- MAHMUD ŞAKİR, *Hiz. Adem'den Bugüne İslâm Tarihi*, çev., Ferit Aydın, İstanbul 1995.
- MAKRÎZÎ, Takiyyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845 / 1444), *İmtâü'l-Esmâ'*, thk., Muhammed Abdülhamîd, Beyrut 1999
- MEKKÎ, Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-Âsî (ö. h.1111), *Simtu'n- Nücûm el-Avâlî fi Enbâi'l-Evâlî ve't-Tevâlî*, thk., Adil Ahmed-Ali Muhammed Muavviz, Beyrut 1998.
- MES'ÛDÎ, Hüseyin b. Ali (ö. 346/957), *Mürûcû'z-Zeheb*, thk., Yusuf Bikai', Beyrut 1422 / 2002.
- METİN, İsmail, *Ammar b. Yasir ve Ailesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.
- MEVDÛDÎ, Ebû'l-A'lâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hiz. Peygamberin Hayatı*, Çev., Ahmed Asrar, İstanbul 1985.
- MUBÂREKFÛRÎ, Safiyyurrahman, *Siretü'r-Resul*, Beyrut 2001.

- MUHAMMED RIZA, *Muhammed Resulullah*, Beyrut 2005.
- MUHAMMED B. MUHAMMED, *Sîretü'n-Nebeviyye fî Davi'l-Kur'âni ve's-Sünneti*, Dımeşk 1992.
- NEDVÎ, Ebu'l Hasen Ali, *Rahmet Peygamberi*, Çev., Abdülkerim Özaydın, İstanbul 2004.
- ÖNKAL, Ahmet, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1999.
- ÖZTÜRK, Levent, *Etiyopya'da İslâmiyet I*, İstanbul 2001.
- POLAT, Selahattin "Ebu Seleme el-Mahzûmî", *DİA*, İstanbul 1994.
- RÂZÎ, Zeynüddin Muhammed b. Ebibekir b. Abdilkadir, *Muhtarü's-sihah*, thk; Mahmut Hâfir Hamza-Fethullah, Beyrut 1994.
- RODİNSON, Maxime, *Muhammed'in İzinde*, çev., Er- Bakan, İstanbul 1973.
- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003.
- *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, Ankara 1997.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebibekr (ö. 911 / 1505), *Hasâisu'l-Kubrâ*, Beyrut, tsz.
- SÜHEYLÎ, Abdurrahman (ö. 1185), *er-Ravdu'l-Unuf fî Şerhis-Sireti'n-Nebeviyyeti li İbn Hişâm*, thk., Abdurrahman Vekîl, Kahire tsz.
- ŞÂMÎ, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihi, *Subulü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayri'l İbâd*, thk., Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1986.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 922), *Târihu't-Taberî*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Kahire 1990.
- ÜNAL, Sadettin, "Kâbe", *DİA*, İstanbul 2001.
- WATT, William Montgomery, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev., Ünal Çağlar, İstanbul 2001.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebi Yakub (ö. 897), *Târihu'l-Ya'kûbî*, thk., Abdülemîr Mühennâ, Beyrut 1993.
- YÂKÛT el-HAMEVÎ, Şihabuddin Ebû Abdillâh b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut tsz.
- YARDIM, Ali, "Dımad b. Sa'lebe", *DİA*, İstanbul 1994.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1992.
- YİĞİT, İsmail-Raşit Küçük, *Hz. Muhammed (Siyer-i Nebi)*, İstanbul 2007.
- YÜCEL, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, Ankara 2004.

- ZEBÎDÎ, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîf, *Sahih-i Buhâri* Muhtasarı *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, çev. Ahmet Naim-Kâmil Miras, Ankara 1976.
- ZÜRKÂNÎ, Muhammed b. Abdulbâkî b. Yusuf (ö.1710), *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledûnniyye*, thk., Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut 1996.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.1374), *Târîhu'l-İslâm*,